

I

Oikeushenkilön rangaistusvastuu Suomessa

Annika Luhtanen
Maisterintutkielma
Rikosoikeus
Syksy 2013
Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Oikeushenkilön rangaistusvastuu Suomessa

Tekijä: Annika Luhtanen

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Rikosoikeus

Työn laji: Tutkielma_X_Laudaturtyö__ Lisensiaatintyö__ Kirjallinen työ__

Sivumäärä: 85

Vuosi: 2013

Tiivistelmä:

Tutkielmassa käsittelen vuonna 1995 Suomen rikoslakiin omaksuttua oikeushenkilön rangaistusvastuuta. Tutkielman teoreettisessa osassa tarkastelen oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyvää historiaa ja lainsäädäntövaiheessa esiintyneitä ongelmia, minkä lisäksi esittelen vastuumuodon sisällön ja sen soveltamisedellytykset rikoslain 9 luvun mukaan. Tutkielman empiirisessä osassa esittelen Korkeimman oikeuden oikeushenkilön rangaistusvastuusta koskevat ennakkoratkaisut, joista tuorein on kuluvin vuoden heinäkuulta. Vaikka oikeushenkilön rangaistusvastuu on koettu edellytyksiltään hankalaksi soveltaa ja yhteisösakkotuomioita on sen säätämisen jälkeen annettukin suhteellisen vähän, tapaukset ovat joka tapauksessa lisääntyneet. Mielenkiintoisen ja ajankohtaisen aiheesta tekee yhteisörangaistuksen viime aikoina saama julkisuus, kun monelle suomalaiselle suuryritykselle on vaadittu ja moni niistä on tuomittukin merkittäviin yhteisösakkoihin. Näistä esimerkkeinä Neste Oil Oyj, FIM Omaisuudenhoidon Oy, Lassila & Tikanoja Oyj sekä parhaillaan käsittelyssä olevat Lokapojat Oy:tä sekä Auto- ja Kuljetusalan Työntekijäliitto AKT:tä vastaan ajettut yhteisösakkosyytteet. Oikeushenkilön rangaistusvastuuta säädettäessä yhtenä suurimpana teoreettisena ongelmana nähtiin sen soveltumattomuus vahvasti yksilövastuuseen perustuvaan rikosoikeusjärjestelmäämme. Toisaalta sitä ei tarkoitettukaan korvaamaan rikosoikeudellista yksilövastuuta, vaan täydentämään sitä mikäli yksilövastuu ei riitä, tai sillä ei pystytä tarpeeksi vaikuttamaan rikolliseen toimintaan. Siitä huolimatta, että oikeushenkilön rangaistusvastuun tarpeellisuus ja tehokkuus rikoslain seuraamusjärjestelmässä on kyseenalaistettu, on kiistatonta, että vähintään viimeaikaisen oikeuskäytännön valossa sen painoarvo keinona vaikuttaa yhteisötoiminnassa tapahtuvaan rikollisuuteen on kasvamassa.

Sisällys

1. Johdanto.....	1
1.1 Yhteisö	1
1.2 Oikeushenkilö ”rikoksentekijänä”.....	3
1.3 Tutkielman rakenne ja rajaaminen	4
1.4 Tutkimuksessa käytetty aineisto.....	5
2. Oikeushenkilön rangaistusvastuun tausta ja tarkoitus.....	6
2.1 Yksilörikollisuudesta yhteisörikollisuuteen.....	6
2.2 Yhteisövastuun historiaa	8
2.3 Rikoslain kehityksen tarve.....	10
2.4 Oikeushenkilön rangaistusvastuun punnintaa	11
2.4.1 Oikeushenkilön rangaistusvastuun puolesta puhuvat seikat.....	12
2.4.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuuta vastaan puhuvat seikat.....	15
2.5 Toteuttamistapa	18
2.6 Yhteisösakko osana rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää.....	19
2.7 Lainsäädännön alkutaival.....	20
2.8 Vastuun kohdentuminen	20
2.9 Taloudellinen rikollisuus yhteisörikollisuutena	23
3. Yhteisösakon soveltamisala	26
3.1. Oikeushenkilöt.....	26
3.1.1 Yksityiset oikeushenkilöt	27
3.1.2 Julkisoikeudelliset oikeushenkilöt ja julkisen vallan käyttö	29
3.2 Sovellettavat rikokset	31
3.3 Rangaistusvastuun edellytykset.....	34
3.3.1 Oikeushenkilön johdon osallisuus rangaistusvastuun edellytyksenä	35
3.3.2 Huolellisuusvelvoitteiden laiminlyönti rangaistusvastuun edellytyksenä	39
3.4 Yksilövastuun ja yhteisövastuun suhde.....	40
3.5 Vastuun perusteen jäsentäminen.....	42
3.6 Yhteisösakon mittaaminen	44
3.7 Mittaamisperusteiden jaottelua.....	46
3.7.1 Laiminlyöntivastuu mittaamisperusteena	46
3.7.2 Johdon osallisuus mittaamisperusteena	47
3.7.3 Taloudellisen aseman arviointi mittaamisperusteena	48
3.8 Rangaistusvaatimuksen tekemättä jättäminen.....	50
3.9 Tuomitsematta jättäminen	52
3.10. Ruotsin yrityssakko	53
4. Oikeuskäytäntöä.....	57
KKO 2002:39	57
KKO 2008:33	60
KKO 2008:61	66
KKO 2009:1	70
KKO 2011:17	74
KKO 2013:56	76
5. Johtopäätöksiä ja pohdintoja	80
5.1 Oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisen vähäisyys	80
5.2 Oikeuskäytännön merkitys	81
5.3 Pohdintoja	83

	IV
5.4 Yhteenvetoa.....	84

Lähdeluettelo

Alinen Henri: Yhteinen kaatopaikkamme. Lakimiesuutiset 7/2013

Alvesalo Anne: Kirjoituksia talousrikollisuudesta I. Teoksessa Kirjoituksia talousrikollisuudesta I. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 1/1998. Helsinki 1998.

Alvesalo Anne: mielipidekirjoitus Helsingin Sanomissa 1.9.1999. Vieraskynä: ”Talousrikosten valvonta uhkaa vesittyä”.

Backman, Eero: Yhteisöjen rikosoikeudellisesta vastuusta. Rikosoikeudellisia kirjoitelmia V. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 168. Vammala 1986.

Backman Eero: Yhteisöjen rikosoikeudellisen vastuun ongelmia. Oikeusministeriön lainsäädäntöosasto. Helsinki 1972

Brottsbalk 1962:700

Frände, Dan: Yleinen rikosoikeus, 2. uudistettu painos. Edita Publishing Oy, Porvoo 2012.

Hallituksen esitys 95/1993 eduskunnalle oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaksi lainsäädännöksi.

Hallituksen esitys 53/2002 eduskunnalle eräiden rikoslain talousrikossäännösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi.

Irjala, Rauna: Vastuu talousrikoksista osakeyhtiöissä. Teoksessa Alvesalo (toim.): Kirjoituksia talousrikollisuudesta I 1998, s. 27 - 52

Jaatinen, Heikki: Oikeushenkilön rangaistusvastuu. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 2000.

Jaatinen Heikki: Oikeushenkilön rangaistusvastuu ja huolimaton toimintakulttuuri. Teoksessa Alvesalo (toim.): Kirjoituksia talousrikollisuudesta I 1998, s. 153-188

Jareborg Nils, Zila Josef: Straffrättens påföljdslära. 2 upplagan. Stockholm Norstedts Juridik, 2007.

Justitiedepartementet: Företagsböter. En kartläggande undersökning av korporativt ansvar. Ds Ju 1987:5

Justitiedepartementet: Företagsböter. Förslag till lagtexter. Ds Ju 1979:10

Justitiedepartementet: Företagsbot. Ds 2001:69

Koskinen Pekka: Rikosoikeuden yleiset opit ja rikosvastuun perusteet teokses-

sa Rikosoikeus. s. 159 – 194. Oikeuden perusteokset. Kolmas painos. 2008 WSOY Helsinki

Kuusiniemi, Kari: Ympäristörikos, yhteisösakko ja yksilörangaistus. Edilex asiantuntijakirjoitukset 15.3.2001

Laaksonen Jukka, Sulonen Ahti, Törnqvist Jan 1978: Lausunnot Rikosoikeuskomitean mietinnöstä, tiivistelmä. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisuja 18/1978

Lahti Raimo: Taloudelliseen rikollisuuteen liittyvät vastuunjako-ongelmat teoksessa Taloudellinen rikollisuus: Lakimiesliiton koulutuskeskuksen julkaisusarja n:o 32 Helsinki 1981

Lahti, Raimo: Rikosvastuun kohdentamisesta yhteisöissä ja sen sääntelystä Lakimies 8/1998 s. 1271 - 1284

Laintarkastuskunnan lausunto N:o 3/1990. Helsinki 1990.

Laitinen, Ahti: Vallan rikokset. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1989.

Laitinen Ahti, Aromaa Kauko: Näkökulmia rikollisuuteen. Hanki ja jää. Kolmas painos. Tammer-Paino Oy, Tampere 1994.

Lappi-Seppälä, Tapio: Seuraamusjärjestelmän pääpiirteet teoksessa Rikosoikeus. s. 95 – 158. Oikeuden perusteokset. Kolmas painos. WSOYpro. Helsinki 2008

Lappi-Seppälä, Tapio: Yhteisösakko ja oikeushenkilön rangaistusvastuu. Rikosten seuraamukset, Porvoo 2000.

Lehtonen Heikki: Yhteisö. Vastapaino, Tampere. Gummerus Kirjapaino Jyväskylä 1990

Lejonhuvud Madeleine & Wennberg Suzanne: Brott och straff i affärslivet. En lärobok för ekonomer. 3 upplagan 2007. Iustus förlag.

Nieminen Marko: Oikeushenkilön rangaistusvastuu arvopaperimarkkinarikoksesta. Edilex-verkkojulkaisu, asiantuntijakirjoitukset 21.2.2003, artikkeli.

Nissinen Matti: Rikosvastuun kohdentamisesta yhteisössä. Sisäasiainministeriö, Poliisiosasto, Poliisin oppikirjasarja, Helsinki 1997

Nuotio Kimmo: Taloudellisen rikollisuuden arviointi rikosoikeuden yleisten oppien kannalta. Lakimies 6/1995 s. 950 - 985

Nuotio, Kimmo, Majanen, Martti: Rikosoikeuden poluilla. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Helsinki 2003

Nuotio, Kimmo: Ympäristörikokset. Teoksessa Rikosoikeus. Kolmas painos. Oikeuden perusteokset. Kolmas painos. WSOY pro Helsinki 2008

Nuutila, Ari-Matti: Rikosoikeudellinen huolimattomuus. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1996. Gummerus kirjapaino Oy. Jyväskylä 1996.

Nuutila, Ari-Matti: Rikoslain yleinen osa. Kauppakaari Oy, Lakimiesliiton Kustannus. Helsinki 1997. Gummerus Kirjapaino Oy Jyväskylä 1997.

Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 13/1987. Oikeushenkilön rangaistusvastuu. Rikoslakiprojektin ehdotus.

Osakeyhtiölaki 21.7.2006/624

Pirjatanniemi, Elina: Oikeushenkilön rangaistusvastuu puntarissa. Lakimies 2008/4.

Regeringens proposition 2005/06:59 Företagsbot

Rikoslaki 19.12.1889/39

Rikosoikeuskomitean mietintö 1976:72, Helsinki 1976

Saarenpää, Ahti s. 63 - 103: Teoksessa Johdatus Suomen oikeusjärjestelmään 1. Yksityisoikeus. Kolmas painos. Toim. Pekka Timonen. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1996. Gummerus Kirjapaino Oy Jyväskylä 1996

Säätiölaki 5.4.1930/109

Taxell, Lars Erik: Bolagsledningens ansvar. Åbo akademis förlag – Åbo academy press. Åbo 1988

Tilastokeskus: Suomen virallinen tilasto (SVT): Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset [verkkajulkaisu].

ISSN=1798-6680. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 25.11.2013].

Saantitapa: <http://www.tilastokeskus.fi/til/syyttr/index.html>

Träskman P.O: Taloudellinen rikollisuus ja yhteiskunta: taloudellisen rikollisuuden käsitteen yleisyys ja vaikutukset, teoksessa Taloudellinen rikollisuus, 1981, s. 13 - 30

Työrikostoimikunnan mietintö I, 1973:70

Työsuojelujulkaisuja 81. Työsuojeluasioiden oikeuskäsittelyt. Työsuojeluhallinto. Tampere 2006. (<http://www.tyosuoja.fi/upload/julkaisu81.pdf>. Viitattu 12.10.2013)

Työturvallisuuslaki 23.8.2002/738

Utriainen, Terttu: Syyllisyys muuttuvana käsitteenä. Historiallis-dogmaattinen ja vertaileva tutkimus syyllisyyskäsitteestä rikoksen rakenteen osana. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 161. Vammala 1984. Vammalan

Kirjapaino Oy.

Utriainen, Terttu: Yhteisövastuu. Oikeus 1977/2.

Utriainen, Terttu: Rikosten rangaistukset ja muut seuraamukset. Toinen, uudistettu painos. Lakimiesliiton Kustannus. Helsinki 1992

Yhdistyslaki 26.5.1989/503

Ympäristörikostoimikunnan mietintö 1973:49, Helsinki 1973

Patentti- ja rekisterihallitus. ([www.prh.fi /kaupparekisteri/yritystenlkm/lkm.html](http://www.prh.fi/kaupparekisteri/yritystenlkm/lkm.html). Viitattu 28.10.2013)

Oikeuskäytäntö:

KKO 2002:39 (Finlex)

KKO 2008:33 (Finlex)

KKO 2008:61 (Finlex)

KKO 2009:1 (Finlex)

KKO 2011:17 (Finlex)

KKO 2013:56 (Finlex)

1. Johdanto

1.1 Yhteisö

Oikeusjärjestyksemme oikeudenmukaisuuden ja vallankäytön toteuttamisen välineenä on pitkälti henkilökeskeinen. Tämän vuoksi myös oikeudet ja velvollisuudet sekä käskyt ja kiellot on suunnattu pääsääntöisesti henkilöille. Mikäli näin ei olisi, oikeusjärjestyksen olisi mahdoton toimia yhteiskunnallisena järjestelmänä. Koska oikeusjärjestys on rakennettu ihmistä varten, ensisijaisena oikeussubjektina – oikeuksien ja velvollisuuksien käyttäjänä – on siis luonnollinen henkilö. Yhteiskunnassa on kuitenkin tarpeellista toimia myös luonnollisten henkilöiden yhteenliittymien muodossa. Osalle näistä liittymistä on annettu oikeusjärjestyksessä oikeussubjektin asema. Näitä yhteisöjä kutsutaan oikeushenkilöiksi.¹ Käsite yhteisö ja oikeushenkilö ovat tutkielmassani pääroolissa. Mikä sitten on yhteisö, miten se muodostuu ja mitä sen muodostumisesta seuraa rikosoikeudellisesti? Entä mikä yhteisön suhde oikeushenkilönä on yksilöihin luonnollisina henkilöinä ja päinvastoin?

Yhteisöllä on aikojen saatossa ollut monia merkityksiä, jotka ovat muotoutuneet kulloinkin vastaamaan ajan ihmisten ja kulttuurin tarpeita. Pelkästään siitä, että yhteisöä on mahdollista tarkastella useista eri näkökulmista seuraa, että yhteisöllä käsitteenä on useita merkityksiä. Käsitettä yhteisö on käytetty yleisnimityksenä tietyille ryhmämuodostelmalle. Sen käyttöala voi edelleen vaihdella asiayhteydestä riippuen ihmiskunnasta pariin, kolmeen ihmiseen ja sen alueellinen laajuus vaikkapa maapallosta ruokakuntaan. Yhteisönä voidaan käsitellä esimerkiksi ihmiskuntaa, kristikuntaa, kansakuntaa, valtiota, yhteiskuntaa, erilaisia väriä, rodun tai kielen mukaan määrittyviä ihmisryhmiä tai erikokoisia pienryhmiä, joiden vuorovaikutusmuodot ovat vaihdelleet välittömistä fyysisistä suhteista jonkin aatteen yhdistämään kuvitteelliseen tai todelliseen ihmisjoukkoon. Yhteisyyden perustana voivat olla yhtä hyvin niin taloudelliset, poliittiset kuin alueellisetkin seikat.²

¹ Saarenpää 1996 s. 63

² Lehtonen 1990 s. 14 - 15

Yleisnimikkeenäkin yhteisö saa eri aloilla sille tyypillisiä, täsmentäviä merkityksiä. Oikeustieteessä yhteisöllä kuitenkin viitataan sellaiseen luonnollisten tai juridisten henkilöiden yhteenliittymään, jolla on oikeuskelpoisuus ja oikeudellinen toimintakyky. Tässä tullaankin asian ytimeen tutkielmani kannalta. Tässä yhteydessä yhteisöjä – juridisessa termistössä oikeushenkilöitä – on kahta päätyyppiä: julkisoikeudellisia ja yksityisoikeudellisia. Siitä huolimatta, että jako julkisoikeudellisiin ja yksityisoikeudellisiin oikeushenkilöihin saattaa tuntua mekaaniselta, se on sisällöllisesti merkittävä silloin, kun yhteisöjä pyritään tarkastelemaan historiallisina ilmiöinä. Yhteisön ymmärtäminen käsitteenä saattaakin jäädä puolitiehen, ellei siinä oteta huomioon yhteisöjen verraten pitkän aikavälin historiallista kehitystä.³ Ajan ja yhteiskunnan muuttuessa on herännyt kysymys myös yhteisöjen rikosoikeudellisesta vastuusta.

Oikeuskelpoisuus, joka on oikeusjärjestyksemme kulmakiviä, tarkoittaa oikeuksien ja velvollisuuksien kohteena olemista. Oikeushenkilön oikeuskelpoisuus alkaa luonnollisen ihmisen tavoin sen ”syntyessä”. Syntyhetki puolestaan määrittyy eri tavoin riippuen siitä, millainen oikeushenkilö kulloinkin on kyseessä. Vastaavasti oikeuskelpoisuus päättyy oikeushenkilön kohdalla silloin, kun sen toiminta lopetetaan oikeudellisesti. Oikeushenkilöiden oikeuskelpoisuus poikkeaa luonnollisten henkilöiden oikeuskelpoisuudesta kuitenkin siinä, että ne eivät voi olla sellaisten oikeuksien ja velvollisuuksien kohteena, jotka voivat kuulua vain ihmisille. Tällaisista tyypillisimpänä esimerkkinä ovat perheoikeudelliset oikeussuhteet sekä tekijänoikeus, joka voi syntyä ainoastaan ihmiselle tekijänä. Tekijällä on tosin oikeus tekijänoikeutensa luovuttamiseen edelleen oikeushenkilölle.⁴

Oikeuskelpoisuudesta johtuu, että oikeushenkilöillä on myös oikeustoimikelpoisuus. Niillä on oltava oikeudellisen toimintakykynsä ylläpitääkseen toimielimet, jotka käyttävät oikeuksia ja velvollisuuksia ja jotka toimivaltansa puitteissa tekevät oikeushenkilöä sitovia päätöksiä.⁵ Niiden mielekkyys siviilioikeudessa onkin perustunut siihen, että ne voivat olla oikeuksien ja velvollisuuksien subjekteja.⁶

³ Lehtonen 1990 s. 16

⁴ Saarenpää 1996 s. 75

⁵ Saarenpää 1996 s. 75

⁶ Utriainen 1992 s. 46

Oikeudellinen vastuunalaisuus oikeushenkilöiden kohdalla poikkeaaakin luonnollisten henkilöiden vastuunalaisuudesta siten, että siviilioikeudellisesti ne ovat vastuunalaisia kuten ihmiset, mutta rikosoikeudellinen vastuu niiden kohdalla on rajoitettua. Aikaisemmin oikeushenkilöä ei voitu lainkaan saattaa rikosoikeudelliseen vastuuseen lainvastaisista toimistaan, mutta oikeushenkilön rangaistusvastuun konkretisoiva yhteisösakko mahdollisti myös yhteisöjen saattamisen rikosoikeudelliseen vastuun piiriin.⁷

1.2 Oikeushenkilö ”rikoksentekijänä”

Oikeushenkilön rangaistusvastuu on ollut osa Suomen lainsäädäntöä kohta kaksikymmentä vuotta, mutta sen soveltamisesta ei käytännössä ole tullut kovin yleistä siitä huolimatta, että mahdollisuus sen käyttämiseen on ulotettu huomattavasti suurempaan joukkoon rikoksia kuin se alun perin oli tarkoitettu. Tuolloin rikoslakiin saatetun uudistuksen periaatteellinen painoarvo olikin suurempi kuin käytännön tasolla odotettavissa ollut muutos.⁸

Oikeushenkilön rangaistusvastuu voi vaikuttaa nopeasti arvioituna täysin järjetömältä asialta. Lähtökohtana rangaistusvastuun edellytyksenähän Suomen rikosoikeudessa on vaatimus tekijän syyllisyydestä ja siitä, että tekijän on tullut ymmärtää tekonsa seuraukset edes jollakin tasolla ja on siitä huolimatta toteuttanut rikollisen teon.⁹ Juuri edellä mainituista syistä oikeushenkilöä ei pidetä lainsäädännössämme rikoksentekijänä. Oikeushenkilö ei syyllisty rikokseen samassa mielessä kuin yksilö, sillä siltä puuttuu juridisessa mielessä sekä sielu että tahto. Mihin sitten perustuu ajatus, jonka mukaan myös oikeushenkilöä tulisi rangaista rikoksesta kun on olemassa yksilövastuu, jonka voidaan ajatella tavoittavan rikoksentekijät suhteellisen tehokkaasti? Rangaistuksen funktiona on ainakin osittain pyrkiä aina vaikuttamaan sen kohteeseen.¹⁰

Kun arvioidaan oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksiä, on tärkeää pitää rikoslaissa yleisesti hyväksytyissä periaatteissa. Inhimillisen toiminnan arvi-

⁷ Saarenpää 1996 s. 75 - 76

⁸ Nuutila 1997 s. 97

⁹ Jaatinen 1998 s. 154

¹⁰ Jaatinen 1998 s. 154

ointi organisaation yhteydessä ei anna oikeutta poiketa ihmiskäsityksestä. Oikeushenkilö kuitenkin ei ole ihminen, eikä rangaistuksen kohdistamista juriidiseen käsitteeseen voikaan suoraan verrata yksilöiden rankaisemiseen. Yhtä lailla kuin yksilöitäkään, rikosoikeusjärjestelmän ei tulisi rangaista oikeushenkilöitä liian väljien kriteereiden perusteella. Tätä puoltaa jo kriminalisointiperiaatteena tunnettu ultima ratio –periaate, jonka mukaan rikosoikeudellista rankaisemista tulisi käyttää vasta viimesijaisena keinona sekä ylipäättään rikosoikeuden asettamat päämäärät.¹¹

Koska rangaistuksen yhtenä tarkoituksena on vaikuttaa inhimilliseen käyttäytymiseen, on rangaistusvastuun perusteena olevan käyttäytymisen oltava sellaista, johon ylipäättään voidaan vaikuttaa. Muutoin on hyödytöntä puhua rangaistuksen ratiosta tai preventiivisestä rikosoikeudesta. Mikäli tarkoituksena olisi ollut rakentaa oikeushenkilön rangaistusvastuu identtiseksi yksilön rangaistusvastuun kanssa, olisi sen mahdolluttaminen rikosoikeusjärjestelmäämme ollut mahdotonta.¹²

Oikeushenkilö on siis ainoastaan oikeusjärjestyksen avustamana syntynyt oikeudellinen käsite, jota olemme tarvinneet avuksi elämänmuotomme kehittyessä. Lähtökohdaksi on oikeushenkilön oikeussubjektiviteetille asetettu vaatimus sen toiminnan lainmukaisuudesta. Toisin sanoen sen on toimittava lain asettamien normien puitteissa, aivan kuten yksilöidenkin. Oikeushenkilöiden velvollisuutena on lisäksi huolehtia siitä, etteivät yksilöt toimiessaan niiden puolesta tai hyväksi tee rikoksia. Organisaation on siis järjestettävä toimintansa siten, ettei sen toiminnassa rohkaista rikosten tekemiseen tai ettei rikoksia tapahdu huolimattoman suhtautumisen seurauksena.¹³

1.3 Tutkielman rakenne ja rajaaminen

Tutkimusmenetelmä työssäni on lähinnä lainopillinen, eli pyrin keskittymään valitsemani aiheen selventämiseen ja löytämään siihen voimassa olevan oikeuden avulla vastauksia. Tutkielmassa tarkoitukseni on antaa kokonaiskuva

¹¹ Jaatinen 2000 s. 2

¹² Jaatinen 2000 s. 2-3

¹³ Jaatinen 1998 s. 154

oikeushenkilön rangaistusvastuun historian ja lainsäädäntötyön vaiheista ja rangaistusmuodon soveltamisesta pääasiassa Suomessa siitä huolimatta, että se on käytössä monissa muissakin valtioissa.

1.4 Tutkimuksessa käytetty aineisto

Tutkimuksen empiirisenä lähdeaineistona toimivat Korkeimman oikeuden yhteisösakkovaatimuksiin perustuvat ennakkotapaukset, joiden avulla pyrin hahmotamaan oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamiskäytäntöä sekä siihen liittyviä ongelmakohtia. Korkeimpaan oikeuteen päätyneitä yhteisösakkotapauksia on yhteensä kuusi, joista kaikissa tapauksissa Korkein oikeus on päättänyt yhteisösakon määräämisen kannalle. Kolmessa tapauksista yhteisösakon määrä Korkeimmassa oikeudessa nousi alioikeuksien määräämästä, yhdessä tuomioista määrä pysyi ennallaan ja vain yhdessä tapauksista Korkein oikeus päätyi laskemaan yhteisösakon määrää kärkeäoikeuden tuomiosta.

Aiheena oikeushenkilön rangaistusvastuuta käsittelemä lähinnä lainvalmisteluaineiston, oikeuskäytännön sekä keskeisimpien oikeuskirjallisuudessa esiintyneiden kannanottojen kautta. Kirjallisena lähdeaineistona tutkimuksessa on käytetty lähinnä kotimaista oikeuskirjallisuutta. Kotimaista kirjallisuutta aiheesta voi sanoa ilmestyneen melko vähän, minkä voi päätellä johtuneen aiheen suhteellisen suppeasta soveltamisalasta. Kotimaiset perusteokset aiheesta ovat kirjoittaneet Heikki Jaatinen (Oikeushenkilön rangaistusvastuu 2000), sekä valtakunnansyyttäjä Matti Nissinen (Rikosvastuun kohdentamisesta yhteisössä 1997). Aiheesta ovat kirjoittaneet muun muassa Raimo Lahti ja Eero Backman, Tapio Lappi-Seppälä sekä Kimmo Nuotio.

2. Oikeushenkilön rangaistusvastuun tausta ja tarkoitus

2.1 Yksilörikollisuudesta yhteisörikollisuuteen

Rikollisuus on perinteisesti ymmärretty sekä kriminologiassa, rikosoikeudessa että kriminaalipolitiikassa individuaalisesti. Rikos on siis nähty lähinnä yksilön lainvastaisena käyttäytymisenä, yksilön poikkeavuutena tai muuna yksilön toimintana. Ajatuksena on ollut, että rikos on sellainen tavoitteellinen tai tarkoitus-hakuinen teko, jonka voi tehdä vain tietoinen yksilö. Tähän liittyy olennaisesti rikoksen määrittelyminen legaalisesti eli laissa rangaistavaksi julistetuksi teoksi. Rikosoikeuden yleisten oppien mukaisesti teon rikolliseksi määritteleviä kriteereitä on oikeudenvastaisuuden lisäksi mm. tunnusmerkistöjen mukainen toiminta.¹⁴

Kun määritellään tekoa tai toimintaa rikolliseksi, pitäytyminen yksilökäyttäytymisessä ja yksilöiden ominaisuuksissa saattaa kuitenkin johtaa kapea-alaiseen kriminologiaan. Rikollisuus saatetaan kärjistäen selittää sillä, että on olemassa rikollisia ihmisiä ja jotta rikollisuuteen voitaisiin vaikuttaa, pitää tutkia näitä rikoksentekijöitä. Kysymys kuuluu silloin, mikä erottaa rikollisen ei-rikollisesta. Syitä on löytynyt niin luonteeseen, köyhyyteen, otollisiin rikoksentekotilaisuuksiin ja biologisiin ominaisuuksiin liittyen. Yksilökäyttäytymisestä lähtevät määrittelyt eivät kuitenkaan pysty antamaan vastausta kysymykseen, miksi käyttäytyminen leimataan rikolliseksi. Määrittely on sosiaalinen, sillä se perustuu lainsäätäjän päätöksiin, ei yksilön ominaisuuksiin. Kuvattu lähestymistapa on kuitenkin käytökelvoton kun arvioidaan kollektiivisten subjektien toimintaa.¹⁵

Yhteiskunnalliset murrosajat ovat olleet rikosoikeudelle hedelmällisiä. Kriminaalipolitiikkaan on tällöin saatu uusia ajatuksia ja dogmatiikankin rakennelmat ovat usein uudistuneet.¹⁶ Yhteiskunnan muuttuessa onkin alettu kiinnittää huomiota sellaiseen lainvastaiseen toimintaan, joka ei ole rikollisuutta perinteisessä yksilökäyttäytymisen merkityksessä. Kiinnostus on kohdistunut silloin juuri kollektiiv-

¹⁴ Laitinen, Aromaa 1993 s. 59

¹⁵ Laitinen, Aromaa 1994, s. 59 - 60

¹⁶ Utriainen 1984 s. 4

visiin toimijoihin.¹⁷ Tällöin on käsitteinä käytetty muun muassa yhteisörikollisuutta, "uutta" taloudellista rikollisuutta, mustaa taloutta tai organisaatorikollisuutta. Suomessa erotuksena yksilörikollisuudesta on yleensä käytetty käsitettä taloudellinen rikollisuus ja seuraamusjärjestelmän yhteydessä termiä yhteisörikos.¹⁸ Täysin selkeää kokonaisuutta taloudellinen rikollisuus ei kuitenkaan rikosoikeuden kannalta muodosta, sillä kaikkea omaisuuteen, varallisuuteen tai vaihdantaan liittyviä rikoksia ei määritetä taloudelliseksi rikollisuudeksi, eikä siten rikoslaissa olekaan lukua, johon olisi koottu kaikki talouteen kohdistuvat rikokset.¹⁹

Voiko yksilörikollisuuden ja yhteisörikollisuuden sitten täysin erottaa toisistaan? Eihän organisaatiota olisi olemassa ilman yksilöitä, jotka ovat sen ensi sijassa perustaneet ja asettuneet vastuuseen sen toiminnasta. Eero Backman on ottanut kantaa juuri yksilötoiminnan ja kollektiivisen toiminnan välisiin eroihin kirjoituksessaan *Yhteisöjen rikosoikeudellisesta vastuusta* (1986). Kuten edellä on mainittu, perinteinen rikosoikeudellinen vastuu perustuu siihen, että yksilö on itsenäinen, riippumaton subjekti. Backmanin mukaan yksilö on kuitenkin sidoksissa organisaatioon monin eri tavoin, eikä yhteisöjen toimintaa voi hänen mukaan yksiselitteisesti palauttaa yksilöiden toimintaan. Backman näkee siis yksilön rattaana suuremmassa sinänsä moraalisesti vastuullisena pidetyssä kompleksissa, ja mikäli yhteisössä vallitsee rikoslain säännöksistä piittaamaton ilmapiiri, yksilön on sopeuduttava siihen. Ilmapiiri syntyy siis niiden henkilöiden toimintoissa ja ajatuksissa, jotka toimivat organisaatiossa ja niistä riippumatonta yhteistahtoa ei Backmanin mukaan voi olla olemassa.²⁰

Yhteisö- ja yksilörikollisuuden ominaispiirteitä ja eroja kuvattaessa voidaan nähdä yhteisörikollisuuden profiloitumista omaksi rikollisuuden muodokseen. Kun yhteisörikollisuutta arvioidaan tietoteoreettisista lähtökohdista käsin, se ilmenee kokonaisuutena, jolloin sen ei katsota palautuvan suoraan yksilöiden tekoihin, vaan on enemmän kuin osiensa summa. Yhteisörikollisuutta ei sinänsä arvostella kenenkään poikkeavana käyttäytymisenä, sen sijaan sen tarkastelussa kiinnostavampaa on yhteisön ja rikollisuuden väliset rakenneyhteydet. Yksi-

¹⁷ Laitinen, Aromaa 1993, s. 60

¹⁸ Laitinen 1989 s. 7

¹⁹ Träskman 1981 s. 15

²⁰ Backman 1986 s. 8-9

lörrikollisuudesta poiketen yhteisöririkollisuus tapahtuu erilaisissa yhteisöissä, joissa ihmiset toimivat tiiviissä vuorovaikutuksessa keskenään. Tapahtuneessa rikoksessa on yleensä kyse tapahtumasarjasta, jossa perimmäisenä motiivina ovat yhteiset edut.²¹

Yksilöririkollisuuden lähtökohtana tietoteoreettisen näkökulman mukaan taas on yksilö itse ja tämän suorittama teko, jolloin lainvastaista toimintaa arvioidaan yksilön poikkeavana käyttäytymisenä. Tarkastelutapa yksilöririkollisuudessa on suppea toisin kuin yhteisöririkollisuudessa, jolloin tapahtuneessa kiinnostavat laajojen rakenneyhteyksien sijaan tapauksen yksityiskohdat. Yksilöririkollisuuden toimintaympäristönä näyttäytyy sosiaalinen kenttä, jossa vallitsee yksilöllinen toimintavapaus ja kyseessä on useimmiten yksittäinen teko tapahtumasarjan sijaan. Motiiveina yksilöririkollisuudessa on pääasiassa tekijän omat edut ja muut yksilön intressit. Raja yhteisö- ja yksilöririkollisuuden välillä puhuttaessa konkreettisista tapauksista on kuitenkin häilyvä ja niitä voidaan osittain kuvata sisäkkäisiksi ja toisiaan peittäviksi kentiksi sen sijaan, että ne voitaisiin täysin yksiselitteisesti pitää erossa toisistaan.²²

2.2 Yhteisövastuun historiaa

Siitä huolimatta, että keskustelua yhteisöjen rikosoikeudellisesta vastuusta alettiin Suomessa käydä lähinnä rikoslain kokonaisuudistuksen yhteydessä 1970-luvulla, ei tietenkään tarkoittanut sitä, että yhteisövastuu käsitteenä olisi ollut uusi keksintö. Yhteiskunnallisesta tilanteesta riippuen yhteisövastuun käyttöön-otto on historiassa noussut esille usein tilanteissa, joissa valtaa pitävien ja erilaisten yhteisöjen intressit ovat joutuneet ristiriitaan keskenään. Se, onko yhteisövastuuta kulloinkin omaksuttu osaksi järjestelmää, on ollut pitkälti kiinni siitä, millainen järjestelmä on vallinnut yhteiskunnassa ja mitkä ovat olleet sen päämääriä.²³

Esimerkiksi keskiajalla yhteisövastuu levisi Euroopassa, jolloin yhteisörangais-tuksia käyttivät kehittyvät kansallisvaltiot ja katolinen kirkko niskuroivia kaupun-

²¹ Nissinen 1997 s. 34 – 35

²² Nissinen 1997 s. 34 - 35

²³ Utriainen 1977 s. 105

keja, kuntia ja kiltoja vastaan. Lainsäädäntötasolla yhteisöjen deliktikelpoisuutta pidettiin yleisesti tunnustettuna aina 1800-luvulle saakka, jonka jälkeen kanta muuttui päinvastaiseksi. Yhteiskunnallista taustaa vasten verrattaessa kannanmuutos käy ymmärrettäväksi, sillä poliittiset ja taloudelliset rakenteet olivat muuttumassa, siirryttiin manufaktuurista teolliseen tuotantotapaan, feodalismista kapitalismiin ja merkantilismista taloudelliseen liberalismiin. Tämä tarkoitti, että yhteisöt muuttuivat kapinaa hautovista yhteenliittymistä pääomayhteisöiksi, joiden intressissä ei ollut joutua ulkopuolisen kontrollin alaiseksi.²⁴

Oikeushenkilön rangaistusvastuun omaksuminen on niin Suomessa kuin muualsakin edellyttänyt uudenlaista rikosoikeudellista ajattelua.²⁵ Suomessa vuoden 1889 rikoslainsäädäntötyön yhteydessä individualistisen yhteiskuntakäsityksen vallitessa oli selvää, että rikoksista aiheutuneen rangaistusvastuun tuli perustua yksilöiden tekoihin ja laiminlyönteihin, joten myös rikoksista aiheutuneet seuraamukset tuli kohdistaa vain luonnollisiin henkilöihin.²⁶ Tätä ajattelutapaa oli ensi sijassa tukemassa vuoden 1813 Baijerin rikoslaki, joka suhtautui kielteisesti yhteisövastuuseen. Siitä huolimatta, että anglosaksisessa oikeudessa yhteisövastuun kehitys kulki täysin päinvastaiseen suuntaan, Baijerin rikoslain myötä kielteinen kanta levisi Manner-Eurooppaan ja esikuvien puuttuessa Suomessa ei tuolloin edes harkittu yhteisövastuun ottamista osaksi rikoslakia.²⁷

Vielä ennen toista maailmansotaa Suomi oli agraariyhteiskunta, jolle tyypillisenä piirteenä tuotantoa ja kauppaa harjoittavat yritykset ja erilaiset järjestöt olivat rakenteeltaan melko yksinkertaisia ja johtajavaltaisia.²⁸ Tuolloin käytössä olleiden tuotantomenetelmien ja kehittymättömän tekniikan ansiosta myös riskit elinkeinotoiminnassa olivat nykyistä pienempiä.²⁹ Teollistuminen oli tuolloin Suomessa jo alullaan mutta suurimmatkin yritykset toimivat yksinkertaisen yritysrakenteen varassa.³⁰ Yritykset voitiin samastaa johtohenkilöihin, joiden kannettavaksi jäi mahdollisesta lainvastaisuudesta aiheutunut rangaistusvastuu.

²⁴ Utriainen 1977 s. 105 - 106

²⁵ Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 13/1987 s. 3

²⁶ HE 95/1993 Yleisperustelut, luku 1

²⁷ Utriainen 1977 s.106

²⁸ HE 95/1993 yleisperustelut, luku 1

²⁹ Ibid.

³⁰ Jaatinen 2000 s. 19

Koska yrityksen strateginen ja operatiivinen johto kuului pääasiassa samoille henkilöille, jotka useimmiten olivat myös yrityksen omistajia, heihin kohdistetun rangaistuksen yrityksen toiminnassa tehdystä rikoksesta katsottiin kohdistuvan tarpeeksi tehokkaasti yleensä myös itse yritykseen.³¹

2.3 Rikoslain kehityksen tarve

Suomessa keskustelua yhteisöjen rikosoikeudellisesta asemasta alettiin käydä lähinnä 1970-luvun alussa rikoslain kokonaisuudistuksen yhteydessä, jolloin nousi esiin kysymys yksilölliseen tekosyyllisyyteen perustuvan rikosoikeudellisen vastuun riittämättömydestä. Ristiriitaa oli havaittavissa tuolloin muun muassa siinä, että rikosoikeudellisen suojan yhteisöt olivat oikeuskäytännön ja kirjallisuuden kautta saavuttaneet jo 1950-luvulla, jolloin yhteisöille hyväksyttiin itsenäinen asianomistaja-asema kunnianloukkausrikoksissa. Tämä tarkoitti sitä, että oikeudellisesti suojeltuja intressejä rikosoikeudessa turvattiin siis jo yhtäläisesti siitä riippumatta, oliko kyseessä luonnollinen vai kollektiivinen oikeussubjekti.³²

Yhteisöt eivät tuolloisenkaan rikosoikeuden mukaan missään nimessä olleet kokonaan vastuun ulkopuolella, niihin ei vain voitu kohdistaa välittömästi rangaistuksen tyyppisiä rikosoikeudellisia seuraamuksia. Tuolloin voimassa olleen vahingonkorvauslain mukaan myös yhteisöt siitä riippumatta olivatko ne yksityis- vai julkioikeudellisia saattoivat joutua vahingonkorvausvastuuseen niiden puolesta rangaistavaan tekoon syyllistyneen henkilön toimista. Myös konfiskaatio, eli rikoksen johdosta saadun hyödyn menettäminen valtiolle, sekä uhkasakko esimerkiksi rikollisen toiminnan jatkamisen estämiseksi hallinnollisessa menettelyssä olivat mahdollisia.³³ Lisäksi yritys saattoi menettää luvan jatkaa toimintaansa kyseisellä alalla tapahtuneen rikoksen johdosta.³⁴

Ensimmäisen ehdotuksen yhteisöjen rangaistusvastuusta teki painovapaustoimikunta jättämässään mietinnössä vuonna 1973. Työrikostoimikunta piti vuonna

³¹ Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 13/1987 s. 1

³² Backman 1986 s. 1

³³ Backman 1986 s. 1-3

³⁴ KM:1973:70 s. 251-252

1973 antamassaan ehdotuksessa yhteisöjen rangaistusvastuun omaksumista välttämättömänä siitä huolimatta, että sen omaksumisen tiedettiin tuovan tullessaan monia oikeuspoliittisia ja lainsäädäntötekniisiä ongelmia.³⁵ Myös ympäristörikostoimikunta puolsi mietinnössään kollektiiveihin kohdistuvien seuraamusten käyttöönottoa. Vaikka toimikunta ei ehdottanutkaan yksityiskohtaisia ratkaisuvaihtoehtoja yhteisöjen rangaistusvastuun järjestämiseksi, se perusteli kantansa muun muassa sillä, että ympäristörikoksissa todellinen syyllinen on usein itse kollektiivi, vaikka rikoksen täytäntöönpanotoimen onkin suorittanut yksittäinen ihminen. Ympäristörikostoimikunta ehdotti rangaistuksen nimeksi vastuusakkoa.³⁶

2.4 Oikeushenkilön rangaistusvastuun punnintaa

Oikeushenkilön rangaistusvastuuta pohdittaessa klassinen kysymys on koskenut nimenomaan sitä, tuleeko oikeushenkilöä pitää rikoksentekijänä vai ei ja tuleeko sitä rangaista, koska rikos on vakiintuneen käsityksen mukaan aina seurausta inhimillisestä toiminnasta.³⁷ Oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevan keskustelun viritessä tuotiin ilmi näkökohtia paljon sen puolesta mutta myös sitä vastaan. Lausuntopyyntö Rikoslakiprojektin ehdotuksesta oikeushenkilön rangaistusvastuuksi esitettiin 1980-luvulla yhteensä 64 eri taholle. Suurin osa näistä lausunnonantajista piti kyseistä uudistusta yleisesti tarkastellen tarpeellisena, niistä 11 piti sitä tarpeettomana ja osa lausunnonantajista ei ottanut lainkaan kantaa ehdotukseen.³⁸ Esimerkiksi työnantajajärjestöt vastustivat oikeushenkilön rangaistusvastuuta jyrkästi, kun taas työntekijäjärjestöt ja julkinen sektori olivat sen säätämisen kannalla.³⁹ Varsin yleisesti tunnustettiin sen omaksumisen tarve, mutta toisaalta sitä pidettiin laajasti myös tarpeettomana. Eriäviä käsityksiä oli omiaan luomaan ainakin se, että ei ollut saatavissa varsin selkeää näkemystä sellaisesta oikeushenkilön rangaistusvastuun toteuttamisesta, joka soveltuisi nimenomaisesti Suomen oikeusjärjestelmään. Oli vaikeaa ennakoida todellisia käytännön seurauksia, joita muutos toisi mukanaan.⁴⁰

³⁵ KM: 1973:70 s. 255

³⁶ KM:1973:49 s. 171

³⁷ Jaatinen 2005 s. 22

³⁸ Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 20/1988 s. 1

³⁹ Laaksonen, Sulonen, Törnqvist 1978 s. 95-128

⁴⁰ Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 13/1987 s. 3-4

Oikeushenkilön rangaistusvastuuta vastaan esitetyt näkökohdat olivat Rikoslakiprojektin ehdotuksen mukaan sen puolesta esitettyjä enemmän riippuvaisia siitä, millaisia rangaistusvastuun muotoja tarkasteltiin. Sen mukaan olisi ollut kaavamaisista rajoittaa syyllisyysperiaate koskemaan ainoastaan yksilöllistä rikosoikeudellista vastuuta. On mahdollista puhua oikeushenkilöllisestä syyllisyysmoitteesta samaan tapaan kuin puhutaan oikeushenkilöllisestä tuottamuksesta vahingonkorvausoikeudessa. On myös mahdollista todeta, että yksilöllinen rikosoikeudellinen vastuu perustuu sellaiselle syyllisyysperiaatteelle, josta ei voi ottaa ohjetta arvioitaessa oikeushenkilön vastuuta.⁴¹ Koska yhteisöt toimivat aina edustajiensa välityksellä, joita ovat luonnolliset henkilöt, oikeushenkilön rangaistusvastuu on rikosoikeudellista vastuuta, jonka ensisijaisena perusteena on sen puolesta toimivien luonnollisten henkilöiden syylistyminen rangaistavaan tekoon. Tässä vastuumallissa oikeushenkilöllä on oikeusjärjestyksen mukaisesti velvollisuus edellytystensä mukaisesti estää rikosten tapahtuminen yhteisössä. Tätä kutsutaan isännänvastuuksi.⁴²

2.4.1 Oikeushenkilön rangaistusvastuun puolesta puhuvat seikat

Yksilöllisyyden mukainen rikosoikeudellinen vastuu ei aina kohdannut oikeudenmukaisesti yhteisöorganisaation eri tasoja. Yhtiön sisäisin toimenpitein on saatettu vaikuttaa vastuuseen siten, että vastuu organisaatiossa on vyörytetty sellaiseen portaaseen, jolla ei todellisuudessa ole ollut konkreettisia vaikutusmahdollisuuksia lainvastaisen toiminnan estämiseen. Epäselvien vastuusuhteiden vuoksi on lisäksi ollut mahdollista, että ketään ei ole voitu yhtiössä saattaa rikosoikeudelliseen vastuuseen siitä huolimatta, että rangaistavan toiminnan voidaan selvästi näyttää tapahtuneen. Myös yhteisöjen monimutkaistuminen, laajentuminen ja päätöksentekomenetelmien kehitys on puhunut oikeushenkilön rangaistusvastuun puolesta.⁴³

Perinteisen yksilövastuun ei ole katsottu enää riittävän olosuhteissa, joissa yhteiskunnalliset ja taloudelliset toiminnot julkinen hallinto mukaan lukien perustuvat monimutkaisille organisaatorakenteille. Yhteisöjen toiminnassa tapahtuva

⁴¹ Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 13/1987 s.6

⁴² Oikeushenkilön lainvalmisteluosaston julkaisu 13/1987 s. 6

⁴³ Backman 1986 s. 8

moitittava menettely saattaa olla usean henkilön päätöksenteon, toimintojen tai laiminlyöntien kokonaisuus, jota on mahdotonta palauttaa yhden ainoan henkilön vastuulle.⁴⁴ Yhteisöjen toimintojen yhteydessä tapahtuvilla rikoksilla on myös yhä suurempi yhteiskunnallinen merkitys, eikä yksilöllinen syyllisyysvastuu ota riittävästi huomioon yhteisötoimintaan liittyvien lainvastaisuuksien yhteisvaikutusluonnetta ja lievästi moitittavien tekojen ja laiminlyöntien kautta kasautuvaa syyllisyyttä yhteisöorganisaatiossa.⁴⁵

Perusteltaessa yhteisövastuun käyttöönoton kannattavuutta kiinnitettiin huomiota juuri yhteisömuotoisten toimintojen yhteiskunnallisesti suureen merkitykseen. Koska erilaiset taloudelliset organisaatiot perustavat merkittävältä osin elinkeinoelämän toimintaperusteet ja pelisäännöt, on yhteiskuntamoraalin kannalta tärkeää, ettei niiden toiminnassa tapahtuisi väärinkäytöksiä. Elinkeinoelämän toimijoiden luottamuksen tärkeyttä voikin verrata valtiokoneiston toimintaan. Yhteisöissä tapahtuvilla taloudellisilla rikoksilla on samalla tavoin ihmisten luottamusta heikentävä vaikutus elinkeinoelämäään kuin lahjonnalla ja korruptiolla valtiokoneiston toimintaan.⁴⁶

Oikeushenkilöihin kohdistuneiden rikosoikeudellisten seuraamusten ei myöskään katsottu aina olevan oikeudenmukaisessa suhteessa niiden toiminnassa tehtyihin rikoksiin nähden eikä niiden avulla ole pystytty tarpeeksi tehokkaasti ohjaamaan yhteisöjen toimintaa.⁴⁷ Kenties painavin puolesta puhuva seikka yhteisöjen rangaistusvastuun käyttöön ottamisessa liittyikin rangaistusten kykyyn ja niiden mahdollisuuteen vaikuttaa kohteidensa toimintaan ja rikollisten tekojen ja niiden seuraamusten välisen suhteellisuuden vaatimukseen. Oikeuskäytännössä monissa taloudellisissa rikoksissa, kuten työ- ja ympäristörikoksissa yhteisöille tuomitut sakkorangaistukset katsottiin liian lieviksi voidakseen vaikuttaa yhteisöjen toimintaan.⁴⁸

⁴⁴ Lappi-Seppälä 2000 s. 399

⁴⁵ Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 13/1987 s. 4

⁴⁶ Backman 1986 s. 9

⁴⁷ HE 95/1993; yleisperustelut, luku 1

⁴⁸ Backman 1986: s. 10

Yksityiselle henkilölle rikoksen ja rangaistuksen välistä suhteellisuusperiaatetta noudattaen tuomittu sakkorangaistus määräytyy yksilön teon moitittavuuden ja hänen maksukykynsä mukaan. Mikäli yhteisö sitten on suorittanut sen hyväksi tai sen puolesta toimineelle henkilölle tuomitun sakkorangaistuksen, on heikentynyt rangaistuksen säätelevä vaikutus myös yksilökohtaisella tasolla. Toisaalta yksilölliseen rangaistusvastuuseen yhteisön puolesta tehdystä rikoksesta tai tapahtuneesta laiminlyönnistä on saattanut joutua henkilö, jolla ei ole ollut tosiasiallisia vaikutusmahdollisuuksia yhteisön päätöksentekoon tai mahdollisuudet ovat olleet ainakin vähäiset. Tilanteessa, jossa lainvastaisen tilan poistaminen edellyttää huomattavia investointeja eikä vastuussa olleella henkilöllä ole vaikutusmahdollisuuksia tilanteeseen, yksilökohtainen rangaistusvastuu johtaa helposti kohtuuttomuuteen ja on samalla yhteisön toiminnan sääntelyn kannalta tehoton.⁴⁹

Oikeushenkilön rangaistusvastuuta puoltavana seikkana pidettiin myös näkemystä, jonka mukaan 1990-luvulla ei enää pidetty täysin vieraana ajatusta siitä, että yhteiskunnallinen moite kohdistetaan paheksuttavaan tekoon syyllistyneeseen organisaatioon sen puolesta toimineiden luonnollisten henkilöiden ohella. Pyrkimyksenä oli suunnata moite mahdollisimman tehokkaasti siihen tahoon, jonka toimilla voitiin katsoa olleen suurin merkitys haitallisen toiminnan aiheutumiseen.⁵⁰ Yhteisöjen rangaistusvastuun puolesta esitettiin myös prosessitalouteen liittyviä perusteluita. Näillä tarkoitettiin sitä, että oikeuslaitoksen toimintaa helpottaisi, mikäli rikosoikeudellisen vastuun toteuttaminen ei välttämättä edellyttäisi täsmällistä selvitystä siitä, kuka yhteisön puolesta toimineista henkilöistä käytännössä syyllistyi rangaistettavaan tekoon. Tätä argumenttia ei kuitenkaan pidetty kovin tärkeänä, sillä joka tapauksessa tuomioistuimen olisi rangaistusvastuun toteutumisen jälkeenkin tullut selvittää myös henkilökohtaisen rikosoikeudellisen vastuun edellytykset, koska yhteisöjen rangaistusvastuu ajateltiin alun perin henkilökohtaista rikosvastuuta täydentäväksi, ei sitä korvaavaksi.

⁴⁹ KM: 1973:70 s. 253 - 254

⁵⁰ HE 95/1993 yleisperustelut, luku 1

2.4.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuuta vastaan puhuvat seikat

Oikeushenkilön rangaistusvastuun käyttöönottoa vastustettiin suunnilleen yhtä monin perustein kuin puollettiinkin, kaikkia niistä ei kuitenkaan pidetty kovin painavina. Ensinnäkin uudistuksen ajateltiin olevan vaikea toteuttaa, toisaalta se saattaisi olla vastustamisperuste mille tahansa oikeuspoliittiselle linjalle, eikä sinällään siten kovin perusteltu argumentti.⁵¹ Arvioitavaksi tuli myös yhteisötoiminnassa toimivien henkilökohtaisen rikosoikeudellisen vastuun kehittäminen ja muiden sanktioiden kohdistaminen yhteisöihin yhteisösakon sijaan. Muun muassa tämä herätti kysymyksen yhteisöjen rikosoikeudellisen rankaisemisen tarpeellisuudesta. Rajan ajateltiin kuitenkin tässä suhteessa tulevan nopeasti vastaan, sillä vaarana muiden seuraamuksien käytössä rangaistustarpeen sijaan saattaisi olla se, että ne toteuttaisivat muita kuin niille luonteenomaisia tehtäviä.⁵²

Rikosoikeudellisen vastuun on katsottu aina edellyttävän subjektiivista syyllisyyttä, mikä tarkoittaa, että rangaistusta ei voida tuomita ilman että näytetään toteen henkilön syyllisyys (nulla poena sine culpa). Syyttömyysolettaman mukaisesti ihminen on syytön, kunnes toisin oikeudessa todistetaan. Rikosoikeusjärjestelmämme on perustunut siihen, että rikoksentekijä, jolle rangaistus asetetaan, on luonnollinen ihminen, jolla on yksilöllinen toisintoimimismahdollisuus. Rikosoikeuden ihmiskuvan lähtökohtana on pidetty ”suhteellisen rationaalista toimijaa”.⁵³ Jotta teko siis tulisi rikollisena toimintana rangaistavaksi rikoslakimme mukaan, edellytetään teon tehneeltä (henkilöltä) syyllisyyttä. Oikeushenkilön rangaistusvastuuta vastaan puhuvana seikkana esitettiin juuri rikosoikeudellinen syyllisyysperiaate, jonka katsottiin estävän rangaistuksen kohdistamisen oikeushenkilöön, kun ei voida puhua tahallisuudesta tai tuottamuksesta oikeushenkilöön kohdistuvana moitearvosteluna.⁵⁴

Syyllisyysperiaatteella voidaan nähdä olevan niin oikeushenkilöiden kuin luonnollistenkin henkilöiden kohdalla niiden tekojen vastuuta rajoittava funktio, sillä

⁵¹ Backman 1986 s. 11

⁵² Backman 1986 s. 10 - 12

⁵³ Tapani, Tolvanen 2004 s. 73

⁵⁴ Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 13/1987 s. 5

rangaistusvastuu edellyttää inhimillistä, rikoslain mukaan rangaistavaa tekoa ja sen tekijältä tietynlaista suhtautumista tekoonsa. Mikäli tällöin eivät yksilöllisen rangaistusvastuun edellytykset täyty, on niin luonnollisen kuin oikeushenkilönkin asettaminen rikosoikeudelliseen rangaistusvastuuseen mahdotonta. Anonyymi syyllisyys nykyisessä rikoslain 9:2 §:ssä - jossa rikoksentekijää ei saada selville, mutta rikos voidaan varmuudella näyttää tehdyksi juuri tietyn oikeushenkilön toiminnassa - muodostaakin eräänlaisen poikkeuksen syyllisyysperiaatteen vaatimukselle.⁵⁵ Syyllisyysmoite ja rikoksesta määräytyvä rangaistus ovat mahdollisia ainoastaan niissä tilanteissa, joissa tekijä olisi voinut toimia toisella tavalla tai tältä olisi voitu arvioitavana olevassa tilanteessa olettaa toisenlaista toimintaa.⁵⁶ Koska oikeushenkilön toiminnassa ei voida puhua tahallisuudesta tai tuotamuksesta moitearvostelun perusteena, rikosoikeudellisen syyllisyysperiaatteen kirjaimellinen noudattaminen olisi estänyt oikeushenkilön rangaistusvastuun käyttämisen.⁵⁷

Hallituksen esityksessä mainittiin oikeushenkilön rangaistusvastuuta vastaan puhuvana seikkana lisäksi se, että oikeushenkilöön oli mahdollista jo silloisen lainsäädännön nojalla kohdistaa erilaisia seuraamuksia ja vastuumuoto olisi sen vuoksi tarpeeton. Uudistuksen pelättiin tuovan mukanaan myös lainsäädännöllisiä ongelmia ja sen epäiltiin johtavan käsitteellisiin sekaannuksiin ja oikeustajunnan hämärtymiseen. Yhteisörangaistusten ei myöskään uskottu olevan tarpeeksi tehokas keino yhteisöjen toimintojen sääntelemiseen eikä tuomioistuinten katsottu olevan soveliaita käsittelemään yhteisöjen toimiin liittyviä laajoja yhteiskunnallisia asioita.⁵⁸ Toisaalta voidaan kysyä, olisivatko hallintoviranomaiset yhtään soveliaampia kyseiseen tehtävään. Yhtenä vaihtoehtona yhteisöjen rangaistusvastuulle pidettiin myös erilaisten hallinnollisten maksu- yms. -seuraamusten käyttöönottoa. Esille tuli lisäksi näkemys, jonka mukaan yhteisöihin kohdistetut sanktiot saatettaisiin verojen tavoin vyöryttää tavaroiden ja palvelujen hintoihin, mikä ei olisi ollut tarkoituksenmukaista.⁵⁹ Myös vastuun koh-

⁵⁵ Jaatinen 2000 s. 24 - 25

⁵⁶ Lappi-Seppälä 2008 s. 70 - 71

⁵⁷ HE 95/1993; yleisperustelut luku 1

⁵⁸ HE 95/1993 yleisperustelut luku 1

⁵⁹ Backman 1986 s. 9-11

dentamiseen liittyvät ongelmat mainittiin argumenttina oikeushenkilön rangaistusvastuun käytön omaksumista vastaan.⁶⁰

Oikeushenkilön rangaistusvastuun puolesta puhuvia seikkoja pidettiin lopulta kuitenkin tärkeämpinä ja vastuumuoto otettiin uutena seuraamuksena oikeusjärjestykseen osana rikoslain kokonaisuudistusta vuonna 1995. Vastaavanlaisia yhteisövastuuta ei tuolloin vielä ollut laajalti otettu käyttöön Suomeen verrattavissa mannermaisissa oikeusjärjestelmissä.⁶¹ Kuten hallituksen esityksen perusteluista käy ilmi, tarve oikeushenkilön rangaistusvastuun määrittämiseksi oli kuitenkin käynyt selväksi jo kauan aikaa ennen esityksen antamista.⁶² Oikeushenkilön rangaistusvastuun toteutus tapahtuikin lopulta tekemällä eräänlainen kompromissi yksilöllisen rikosoikeudellisen syyllisyysvastuun ja oikeuspoliittisista tarpeista kumpuavan yhteisövastuun välillä. Lainuudistuksen lähtökohta ei siis muuttanut jo vallitsevaa perusasiaa: tulevaisuudessa rikoksen tunnusmerkit täyttävään tekoon tai laiminlyöntiin voivat edelleen syyllistyä vain luonnolliset henkilöt.⁶³ Sääntö luonnollisten henkilöiden ”yksinoikeudesta rikokseen” pätee siten edelleen poikkeuksetta.⁶⁴

Rikoslain 9 luvun lähtökohtana on siis käsitys siitä, ettei oikeushenkilöitä voida rinnastaa ihmisiin. Oikeushenkilö on oikeudellinen käsite, ja sillä voi olla itsenäisiä oikeuksia ja velvollisuuksia. On kuitenkin selvää, ettei se voi toimia ilman ihmisiä. Oikeushenkilöt eivät tee rikoksia, vaan niitä tekevät niiden puolesta toimivat ihmiset. Tämän vuoksi rikoslain 9 lukuun on otettu selkeät säännökset siitä, keiden luonnollisten henkilöiden teot voivat johtaa lisäksi oikeushenkilön rangaistusvastuuseen. Rikoslain kolme keskeisintä elementtiä ovat rikos, rikoksentekijä ja oikeushenkilö sekä näiden keskinäiset suhteet.⁶⁵

⁶⁰ Koskinen 2008 s. 187

⁶¹ HE 95/1993; luku 4, Lahti; Lakimies 8/1998 s. 1273

⁶² Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 13/1987; yleisperustelut s. 1 – 2, HE 95/1993; yleisperustelut, luku 1

⁶³ Lappi-Seppälä 2000 s. 399-400

⁶⁴ Frände 2012: s. 379

⁶⁵ Jaatinen 2000 s. 22

2.5 Toteuttamistapa

Valmisteltaessa oikeushenkilön rangaistusvastuuta heräsi kysymys sen toteuttamistavasta. Rikoslakiprojektin ehdotuksessa puollettiin seuraamuksen ottamista lakiin harkinnanvaraisena, kun taas virkamiesvalmistelussa laaditun esitysehdotuksen ja laintarkastuskunnan lausunnon mukaan tuomitsemisen tuli olla pakollista edellytysten täytyessä. Hallituksen esityksessä oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaksi lainsäädännöksi (HE 95/1993) kanta tuomitsemisesta oli kuitenkin jälleen muuttunut harkinnanvaraisuutta puoltavaksi.⁶⁶

Myös eduskunta päätyi tuomitsemisen harkinnanvaraisuuden kannalle ja sellaisena seuraamus aluksi toteutettiin. Käytännössä seuraamuksen harkinnanvaraisuus antoi tuomioistuimille mahdollisuuden tapauskohtaiseen punnintaan oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytysten täytyessä.⁶⁷ Hyväksyessään oikeushenkilön rangaistusvastuun käyttöön ottamista tarkoittavat lait eduskunta kuitenkin liitti päätökseensä ponnien, jonka mukaan hallituksen oli seurattava oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamista tuomioistuimissa ja arvioitava sen jälkeen, onko aihetta säätää yhteisösakon tuomitseminen pakolliseksi.⁶⁸ Oikeushenkilön rangaistusvastuun säätäminen aluksi harkinnanvaraiseksi mahdollisti tuomitsematta jättämisen juuri tilanteissa, joissa yhteisösakko ja yksilörangaistus kohdistuivat käytännössä samaan henkilöön. Nykyään kohtuuttomien rangaistusten estäminen on otettu huomioon RL 9:4:ssä, joka mahdollistaa yhteisösakon tuomitsematta jättämisen siitä huolimatta, että rikoksen edellytykset täytyisivät.

Myöhemmin hallituksen esityksellä eräiden rikoslain talousrikossäännösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi (53/2002) yhteisösakon tuomitseminen muuttuikin pakolliseksi. Tämän kautta arvioitiin muun muassa saavutettavan yhdenmukainen tuomitsemiskäytäntö eri tuomioistuimissa. Yhteisöran- gaistusten oikeuskäytännöstä oli jo jonkin verran kokemusta ja sen perusteella voitiin arvioida, että esimerkiksi epäilyt yhteisösakkotuomioiden liiallisesta luku-

⁶⁶ HE 53/2002 yleisperustelut 2.2

⁶⁷ HE 53/2002 yleisperustelut 2.2

⁶⁸ HE 53/2002 yleisperustelut 2.4

määrästä olivat aiheettomia. Vaikka muut perustelut harkinnanvaraisuuden puolesta olivat edelleen aiheellisia, katsottiin, että tarpeettomien ja kohtuuttomien tuomioiden välttäminen ei vaatinut tuomitsemiselta harkinnanvaraisuutta. Samaa tulokseen arvioitiinkin päästävän järjestelmässä, jossa yhteisösakon tuomitseminen on pakollista, mutta johon on otettu riittävät mahdollisuudet luopua toimenpiteistä muun muassa tarpeettomuus- ja kohtuusperusteilla. Uudistetut säännökset tulivat voimaan vuonna 2003.⁶⁹

2.6 Yhteisösakko osana rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää

Rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän ytimen Suomalaisessa lainsäädännössä muodostavat luonnollisesti rangaistukset. Rikosoikeudellisen legaliteettiperiaatteen mukaan rikoksesta saa tuomita vain sellaiseen rangaistukseen, joka asianomaisesta rikoksesta on laissa säädetty rangaistukseksi. Suomen rangaistusjärjestelmä rakentuu melko harvoille rangaistuslajeille.⁷⁰ Yleisiä rangaistuslajeja Suomen rikoslaissa (RL 19.12.1889/39) ovat sakko ja rikesakko, ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu, ehdoton vankeus sekä valvontarangaistus (RL 6:1). Erityinen rangaistus on nuorisorangaistus, joka tuomitaan alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta. Sen lisäksi erityisiä rangaistuksia ovat virkamiehiä varten tarkoitettu varoitus ja viraltapano. Tällaiseksi erityiseksi rangaistukseksi luetaan myös oikeushenkilölle määrättävä yhteisösakko.⁷¹

Oikeushenkilön rangaistusvastuuta konkretisoiva yhteisösakko on perimmäiseltä tarkoitukseltaan yhteisölle suunnattu moite, joka kohdistuu oikeushenkilössä harjoitettuun tietyn tyyliseen johtamistapaan. Rangaistuksena se ilmaisee sen, että yhteisön asioita olisi voitu ja olisi pitänyt hoitaa toisin, siten, että rikos olisi jäänyt tekemättä.⁷² Rangaistuksen muodossa yhteisösakon tulisi toimia pelotteena mutta myös viestinä yhteiskunnalle yrityksen puutteellisesta tai rikollisesta toimintatavasta. Eri asia pelotevaikutuksen tehokkuutta arvioitaessa on se, miten moni yritys ja sen johto varsinaisesti tiedostaa ja ottaa huomioon yhteisösakon mahdollisuuden rikollista toimintaa harjoittaessaan.

⁶⁹ HE 53/2002 yleisperustelut 2.4

⁷⁰ Nuotio, Majanen 2003 s. 115

⁷¹ Lappi-Seppälä 2009 s. 97

⁷² Frände 2012 s. 379

2.7 Lainsäädännön alkutaival

Oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltaminen lähti melko hitaasti liikkeelle ja sen arvioitiin alun perinkin jäävän vähäiseksi.⁷³ Lain voimaantulon jälkeen vuonna 2000 tuomioita oli alioikeudessa annettu vain viisi.⁷⁴ Vähäinen oikeuskäytäntö tuskin kuitenkaan selittyy yhtään enempää sillä, että sen soveltaminen aluksi säädettiin harkinnanvaraiseksi kuin sen tiukoista tuomitsemisedellytyksistään. Luultavasti soveltamisen niukkuus selittyy pikemminkin sillä, että Suomessa ei ole kovinkaan paljon rikollisuutta, joka tulisi yhteisösakolla rangaistavaksi.⁷⁵

Lisäksi tavanomaista suppeampi soveltamisala johtunee ainakin osittain seuraamuksen luonteesta. Oikeushenkilön rangaistusvastuun ominta aluetta kun voidaan sanoa olevan taloudelliseen elämään liittyvä rikollisuus, mikä näkyy myös niissä tunnusmerkistöissä, joihin tämä seuraamus on liitetty. Henkeen ja terveyteen kohdistuviin rikoksiin oikeushenkilön rangaistusvastuun ei puolestaan ole katsottu soveltuvan, sillä nämä rikokset on vakiintuneesti ymmärretty sellaisiksi, joiden tekijänä voi olla vain luonnollinen henkilö. Täysin edellä mainitut kategoriat eivät kuitenkaan sulje pois toisiaan. Voihan esimerkiksi oikeushenkilön toiminnassa tehdystä ympäristöön kohdistuneesta rikoksesta löytyä elementtejä, jotka uhkaavat myös henkeä ja terveyttä.⁷⁶ Näin on asia myös työturvallisuusrikosten kohdalla.

2.8 Vastuun kohdentuminen

Yhä useammin joudutaan pohtimaan rikosoikeudellista vastuuta tilanteessa, jossa vastaaja on toiminut osana esimerkiksi suuren teollisuusyrityksen organisaatiota. Työrikoksissa ja ympäristörikoksissa vähintäänkin ylemmän tason esimiesten vastuu on yleensä laiminlyöntiperusteista. Esimerkiksi suuren rakennusliikkeen johtaja lienee suhteellisen harvoin tarkkaan selvillä työturvallisuusolosuhteista ja -järjestelyistä eri työmailla, eikä häneltä voida sitä edellyt-

⁷³ HE 95/1993; yleisperustelut, luku 5.4

⁷⁴ HE 53/2003; yleisperustelut, luku 2.2

⁷⁵ HE 53/2003 yleisperustelut 2.4

⁷⁶ Pirjatanniemi 2008 s. 657

tääkään. Vastaavasti jonkin suuren paperikonsernin johtaja ei voi olla tietoinen ympäristösuojeluasioiden pienistä yksityiskohdista yhtiön eri tehtailla.⁷⁷ Ylimmän johdon tehtävä on vastata siitä, että yhtiön yleiset järjestelyt ovat asianmukaisia. Tähän kuuluu yhtä hyvin esimerkiksi työturvallisuus- kuin ympäristöasioissa riittävän osaavan organisaation luominen sekä tuon organisaation toiminnan resursointi ja valvonta.⁷⁸ Arvioitaessa organisaation huolimattomuutta on kyse pohjimmiltaan samanlaisesta asiasta kuin yksilön syyllisyydessä. Jotta teko olisi rikoksena rangaistava, tulee selvittää, minkälaisen tahdonmuodostuksen seurauksena se on tehty. Oikeushenkilöiden rangaistusvastuussa organisaation huolimaton toiminta korvaa siten individualistisen syyllisyysvaatimuksen rikoksen rakenteessa.⁷⁹

Siinä tilanteessa, kun jokin epäkohta organisaatiossa pääsee syntymään, joudutaan kysymään kuka on siitä vastuussa. Vastuuhenkilöitä voi löytyä yrityksen eri tehtävistä. Näin käytännössä yleensä tapahtuukin. Selvitettäessä vastuullisten henkilöiden piiriä esimerkiksi ympäristörikoksissa edetään rinnan kahta tietä: yhtäältä selvitetään yksilötasolla eri henkilöiden osuutta tapahtumissa. Toisaalta myös yhtiö X voi siis oikeushenkilönä tulla rangaistuksi sen toiminnassa tapahtuneen rikoksen vuoksi.⁸⁰ Organisaatioiden toiminta perustuu yleensä useiden yksilöiden toimintaan. Näillä yksilöillä on organisaatioissa omat erilaiset tehtävänsä ja heillä on toisiinsa nähden erilaisia valtasuhteita. Toisaalta organisaatio on aina olemassa jotakin varten, sen toiminnalla on toisin sanoen väistämättä tietty päämäärä mihin se pyrkii.⁸¹

Oikeiden vastuuhenkilöiden löytämiseksi yhteisön sisällä tarvitaan oppia vastuun kohdentumisesta. Vastuun kohdentumisopin avulla pyritään selvittämään, kuka teollaan tai laiminlyönnillään on vastuussa tapahtuneesta. Tätä arvioitaessa otetaan huomioon asianomaisen henkilön asema, hänen tehtäviensä ja toimivaltuuksiensa laatu ja laajuus sekä hänen osuutensa lainvastaisen tilan syntyn ja sen jatkumiseen. Vastuun kohdentumisoppi merkitsee sitä, että koko

⁷⁷ Nuotio, Majanen 2003: s. 99-100

⁷⁸ Nuotio, Majanen 2003 s. 99-100

⁷⁹ Jaatinen 1998 s. 154

⁸⁰ Nuotio, Majanen 2003 s. 99-100

⁸¹ Jaatinen 1998 s. 154

organisaatio käydään läpi ja suhteutetaan kunkin henkilön asema ja toimivaltuudet tapahtuneeseen. Vastuuseen haetaan keskeisiä henkilöitä, jotka voivat yksittäisissä tapauksissa olla yhtä hyvin yhtiön johdosta kuin sen suoritusportaasta. Joskus vika saattaa löytyä yhtä hyvin kaikilta toiminnan tasoilta.⁸² Aina-kaan suurimmissa yhteisöissä lainvastainen toiminta ei usein olekaan suoraan samaistettavissa tiettyjen johtavassa asemassa olevien henkilöiden päätöksentekoon ja päätösten toteuttamiseen, vaan on tulosta monien yhteisöissä toimivien henkilöiden vuorovaikutuksesta. Suurimmissa liikeyrityksissä strateginen ja jokapäiväinen operatiivinen johtaminen ovat eriytyneet toisistaan.⁸³ Lisäksi vastuun kohdentumiseen vaikuttaa erityisesti osakeyhtiöissä käytännön työnjaon lisäksi lain sääntelemä osakeyhtiön organisaatorakenne.⁸⁴

Osakeyhtiölain (21.7.2006/624) pakottavat normit asettavat minimivaatimukset yhtiön organisaatorakenteelle ja hallintoelinten tehtävänjaolle. Yhtiöjärjestyksellä voidaan antaa tarkentavia määräyksiä ja sopia vapaammin velvollisuuksista ja vastuusta. Osakeyhtiöissä ylintä päätäntävaltaa käyttävät osakkeenomistajat yhtiökokouksessa (OYL 5:1). Hallitus vastaa yhtiön pakollisena toimielimenä yhtiön hallinnosta ja sen toiminnan asianmukaisesta järjestämisestä (yleistoimivalta). Hallitus vastaa lisäksi siitä, että yhtiön kirjanpidon ja varainhoidon valvonta on asianmukaisesti järjestetty (OYL 6:1-2). Hallituksen lisäksi yhtiöllä voi olla hallintoneuvosto ja toimitusjohtaja mutta nämä eivät ole lain säätelemiä pakollisia toimielimiä. Osakeyhtiön kolmas pakollinen toimielin on tilintarkastaja, jonka valitsee yhtiökokous (OYL 7:2). Näiden elinten lakimääräiset velvollisuudet on kirjattu lakiin ja se luo siten lähtökohdan myös vastuullisen tahon selvittämiseen, mikäli yhtiössä tapahtuu rikos. Tämän hierarkiarakenteen mukaisesti organisaation päätöksellä, toimenpiteellä tai laiminlyönnillä aiheutettu vastuu vahingosta kuuluu yhtiön johdolle, käytännössä siis hallitukselle ja toimitusjohtajalle.⁸⁵

Liikeyritysten toiminnassa tapahtuneista rikoksista ovat joutuneet rangaistusvastuuseen lähinnä operatiiviseen johtoon kuuluvat henkilöt ja heidän alaisen-

⁸² Nuotio, Majanen 2003 s. 99-100

⁸³ Oikeusministeriön lainvalimsteluosaston julkaisu 13/1987 s. 2

⁸⁴ Irjala 1998 s. 28

⁸⁵ Taxell 1988 s. 11

sa. Periaate, jonka mukaan yhteisön puolesta toimiva on henkilökohtaisesti rikosoikeudellisessa vastuussa omista teoistaan ja laiminlyönneistään on siten tärkeä ja perusteltu nykyoloissakin. Sen merkitys korostuu muotoiltaessa yhteisörikoksiin liittyvää yksilöllistä rikosoikeudellista vastuuta.⁸⁶

On syytä korostaa sitä, että yksilöllisen rikosoikeudellisen vastuun mahdollisuudet vaikuttaa yhteisötoimintaan ovat heikentyneet, kun yhteisön puolesta toimivat henkilöt ovat nykyisin enemmän yhteisörakenteen osia kuin itsenäisiä ja riippumattomia päätöksentekijöitä. Mikäli yhteisötoiminnassa tapahtuvista rikoksista tyydyttäisiin vain yksilölliseen rangaistusvastuuseen, saattaisi jäädä rikosoikeudellisesti arvioimatta se, että moitittava ja rangaistava menettely yhteisöjen toiminnassa muodostuu usein monen yhteisössä toimivan henkilön päätöksenteon, toimenpiteiden tai laiminlyöntien kokonaisuudesta.⁸⁷ Lisäksi lainvastainen toiminta tai olotila yhteisöissä voi perustua pitkäaikaiseen epäkohtien korjaamisen laiminlyöntiin tai niiden lykkäämiseen ja koostua monista eri aikoina ja organisaation eri tasoilla tehdyistä päätöksistä. Yhteisön toiminnassa voi syntyä sellainen rationaaliseen suunnitteluun perustuva lainvastaisten olosuhteiden kokonaisuus, joka yksilöiden kohdalla aiheuttaisi ankaran rikosoikeudellisen arvostelun ja johtaisi näin kohtuuttomuuteen.⁸⁸

2.9 Taloudellinen rikollisuus yhteisörikollisuutena

Yhtenä päämääränä oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevan luvun käyttöön ottamisessa nähtiin pyrkimys puuttua erilaisten oikeushenkilöiden toiminnassa tapahtuvaan taloudelliseen rikollisuuteen ja sen eri ilmenemismuotoihin, sillä taloudellinen rikollisuus aiheuttaa suuria vahinkoja yrityksille, niiden kilpailijoille ja yhteiskunnalle.⁸⁹ Sen yhteiskunnalle aiheuttamat vahingot ovat jopa suuremmat, kuin perinteisen rikollisuuden aiheuttamat vahingot.⁹⁰ Kyseisen luvun perimmäisenä tavoitteena on ollut vaikuttaa oikeushenkilöihin sillä tavalla

⁸⁶ Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 13/1987 s. 2

⁸⁷ Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 13/1987 s. 2

⁸⁸ KM 1973:70 s. 254

⁸⁹ Nieminen s. 199

⁹⁰ Träskman 1981 s. 14

ennalta ehkäisevästi, että ne loisivat sisäisen toimintakulttuurinsa mahdollisimman huolelliseksi ja rikokset voitaisiin välttää.⁹¹

Talousrikoksia ilmenee ennen kaikkea järjestäytyneen taloudellisen toiminnan yhteydessä ja osakeyhtiöt ovat Suomessa merkittävin liiketoiminnan muoto.⁹² Osakeyhtiöitä oli 28.10.2013 merkitty kaupparekisteriin yhteensä 238 110, yksityisiä elinkeinonharjoittajia 198 262, asunto-osakeyhtiöitä 84 622, kommandiittiyhtiöitä 34 870, avoimia yhtiöitä 12 537 ja osuuskuntia 4 466.⁹³ Taloudellisella rikollisuudella voidaan tarkoittaa eri yhteyksissä eri asioita. Eräs tapa jäsentää talousrikollisuutta on jakaa se toisaalta rikoksiin, joita tehdään sinänsä laillisen taloudellisen toiminnan puitteissa ja rikoksiin, jotka jo sellaisenaan ovat laitonta taloudellista toimintaa.⁹⁴

Ensimmäiseen ryhmään kuuluvia rikoksia voidaan siten kutsua talouselämän rikollisuudeksi, näistä esimerkkinä veropetos ja työrikkokset. Toiseen ryhmään kuuluvat rikokset ovat puolestaan organisoitunutta taloudellista rikollisuutta, jota on esimerkiksi organisoitunut varastetun tavaran kätkeminen, laitton uhkapeli ja ilotalon pitäminen. Voidaan sanoa, että niiden vahinkojen suuruudesta, joihin taloudellinen rikollisuus johtaa, tiedetään lopulta suhteellisen vähän, sillä nämä vahingot ovat huonosti mitattavissa ja vaikeasti arvioitavissa. Miten suureksi esimerkiksi tulisi arvioida rikollisen toiminnan kautta aiheutunutta meren pilaantumista öljyvuodon sattuessa? Itse öljyn poistamisesta ja puhdistamisesta aiheutuneet kustannukset ovat vielä suhteellisen tarkasti laskettavissa, mutta sitä vastoin pitkäaikaiset haittavaikutukset, kuten tietyn eläinlajin kuoleminen sukupuuttoon eivät ole arvioitavissa.⁹⁵

Ympäristörikollisuus onkin hyvä esimerkki taloudellisesta rikollisuudesta. Sitä käytetään usein välineenä huomattavan taloudellisen hyödyn tavoittelemiseksi ja se tapahtuu harvoin tuottamuksesta. Huomioon ottaen tekojen haitallisuus, seuraamuksena pitäisi useammin olla vankeusrangaistus. Yhteisösakkoja ym-

⁹¹ Nieminen s.199

⁹² Irjala 1998 s. 28

⁹³ <http://www.prh.fi/fi/kaupparekisteri/yritystenlkm/lkm.html> viitattu 28.10.2013

⁹⁴ Träskman 1981 s. 15-21

⁹⁵ Träskman 1981 s. 15-21

päristörikoksissa on tuomittu, mikäli syyttäjää niitä on tullut vaatineeksi. Ympäristöoikeuden ala onkin laaja ja juridiikka vaativaa. Ympäristörikoksia kuitenkin tutkitaan hyvin vähän siihen nähden, että ne ovat usein osa laajempaa taloudellista rikollisuutta. Yksi syy ympäristörikosten tutkimatta jäämiseen saattaa olla juuri alan monimutkainen lainsäädäntö. Jos oikeudenala on vaativaa syyttäjille, ei ole yllätys, että poliiseillekin rikosten tutkiminen on haastavaa. Alaan liittyvä lainsäädäntö vaatiikin asiantuntemusta ja apua ympäristöviranomaisilta. Lainsäädäntö, joka on lähtenyt alun perin hallinnon tarpeista, aiheuttaa ongelmia rikosoikeudessa. Harkinnan arvoista olisikin hankkia ympäristörikoksiin erikoistuneita poliiseja tutkivaan työhön sekä asiaan perehtyneitä tuomareita näistä rikoksista tuomitsemaan. Ympäristörikoksiin erikoistuneita avainsyyttäjiä, jotka hoitavat vaativimmat ja vakavimmat ympäristörikokset työskentelee tällä hetkellä Suomessa yhteensä viisi.⁹⁶

Oikeushenkilön rangaistusvastuun käyttöönotossa huomionarvoisena juuri ympäristörikosten kannalta pidettiin muun muassa sitä, että aiemmin itse yritykset, joiden toiminnassa rikos tehtiin, maksoivat usein niiden palveluksessa olleille henkilöille määrättyt sakkorangaistukset. Tällöin rangaistushalla ei ollut tarpeeksi vaikutusta yritysten toimintaan, eikä rangaistuksen voitu millään tavalla katsoa vastaavan oikeushenkilön maksukykyä.⁹⁷

⁹⁶ Alinen 2013 s. 9 - 10

⁹⁷ Nuutila 1997 s. 97

3. Yhteisösakon soveltamisala

RL 9:1 §. (31.1.2003/61) Yhteisö, säätiö tai muu oikeushenkilö, jonka toiminnassa on tehty rikos, on syyttäjän vaatimuksesta tuomittava rikoksen johdosta yhteisösakkoon, jos se on tässä laissa säädetty rikoksen seuraamukseksi.

3.1. Oikeushenkilöt

Yhteisösakon edellytyksiä tarkasteltaessa on lähdettävä siitä, voidaanko rikoksen tehnyttä oikeushenkilöä ylipäänsä rangaista, toisin sanoen siis onko kyseessä oikeushenkilö, joka voi joutua rikosoikeudelliseen rangaistusvastuuseen. Arvioitavaksi tulee ensimmäisenä se, oliko rikoksen tehnyt oikeushenkilö rikoksentekohetkellä virallisesti olemassa, vai tuleeko kysymykseen ainoastaan luonnollisten henkilöiden rikosoikeudellinen vastuu.⁹⁸

Oikeushenkilön rangaistusvastuuta säädettyäessä tärkeänä periaatteena pidettiin neutraalisuutta. Sääntelyn tuli olla riippumaton siitä, minkä tyyppinen oikeushenkilö kulloinkin oli kyseessä. Joitakin oikeushenkilömuotoja kuitenkin jouduttiin jättämään oikeushenkilön rangaistusvastuun ulkopuolelle ja joissakin tapauksissa katsottiin tarpeelliseksi soveltaa rangaistusvastuuta vain rajoitetusti.⁹⁹

Oikeushenkilöllä tarkoitetaan ”oikeuskelpoista ja oikeudellisesti toimintakykyistä itsenäistä oikeuksien ja velvollisuuksien haltijaa”. Tämä tarkoittaa, että tietyt käytännössä esiintyvät yhteisöjä muistuttavat organisaatiot jäävät rangaistusvastuun ulkopuolelle. Näitä voivat olla esimerkiksi rekisteröimättömät yhdistykset, epäitsenäiset rahastot tai säätiöt, kuten lahjoitus- tai testamenttirahastot, jotka on määrätty tiettyyn tarkoitukseen erillään saajan muista varoista. Lisäksi kyseisen rangaistusvastuun ulkopuolelle jäävät niin sanotut verotusyhtymät, jotka eivät ole itsenäisiä oikeushenkilöitä.¹⁰⁰

⁹⁸ Jaatinen 2000 s. 65

⁹⁹ HE 95/1993: yleisperustelut 5.5

¹⁰⁰ HE 95/1993: yksityiskohtaiset perustelut, luku 1

3.1.1 Yksityiset oikeushenkilöt

Yksityisoikeudelliset oikeushenkilöt kuuluvat poikkeuksetta oikeushenkilön rangaistusvastuun piiriin.¹⁰¹ Yksityisoikeudellisista oikeushenkilöistä keskeisimpiä ovat tietysti osakeyhtiöt sekä avoimet yhtiöt ja kommandiittiyhtiöt. Rekisteröidyt yhdistykset voivat olla joko aatteellisia tai taloudellisia. Säätiöt ovat itsenäisiä oikeushenkilöitä, jotka muodostuvat tiettyyn käyttötarkoitukseen erotetusta omaisuusmassasta ja jotka on merkitty säätiörekisteriin. Yksityisoikeudellisista oikeushenkilöistä voidaan mainita lisäksi osuuskunta sekä lähinnä henkilöyhtiöihin rinnastuva eurooppalainen taloudellinen etuyhtymä.¹⁰²

Oikeushenkilöllisyyttä ja siten sen rikosoikeudellista vastuuta tarkasteltaessa olennaista esimerkiksi osakeyhtiön ja osuuskunnan kannalta on se, että ne on asianmukaisesti perustettu ja merkitty kaupparekisteriin. Kommandiittiyhtiö ja avoin yhtiö puolestaan syntyvät kun yhtiösopimus on allekirjoitettu ja säätiön oikeushenkilöllisyys edellyttää sen merkitsemistä säätiörekisteriin. Tämä tarkoittaa siis sitä, että oikeushenkilöä ei saa rangaista rikoksesta, joka on tehty ennen sen oikeussubjektiviteetin syntyä. Toisin sanoen siis osakeyhtiötä, sinänsä oikeassa järjestyksessä perustettuaakin ei voida rangaista sellaisesta rikoksesta, joka on tapahtunut sen toiminnassa ennen sen kaupparekisteriin merkitsemistä. Tällöin vastuun kantavat yksinomaan ne luonnolliset henkilöt, jotka ovat rikollisen toiminnan takana. Mikäli tietyn organisaation oikeushenkilöluonne kuitenkin osoittautuu epäselväksi, rikoslain säännöksen sanamuotoa tulisi tulkita in dubio pro reo –säännön mukaan suppeasti ja tällöin siis syytetyn oikeushenkilön hyväksi.¹⁰³

Oikeushenkilön rangaistusvastuun kannalta oikeussubjektiviteetin lakkaaminen tarkoittaa kahta asiaa. Ensinnäkin lakkaamisen jälkeen ei luonnollisesti ole enää olemassa oikeushenkilöä, jonka puolesta tai hyväksi rikos tehtäisiin. Toiseksi lakkaamisen jälkeen ei ole myöskään enää olemassa itsenäistä oikeushenkilöä,

¹⁰¹ Jaatinen 2000 s. 68

¹⁰² Jaatinen 2000 s. 68 - 70

¹⁰³ Jaatinen 2000 s. 68 – 70, OYL 1:2.1, 2:8.1, 2:9.1, 2:10 OsuuskuntaL 1:2, 2:3.1, 2:4.1, L avoimesta yhtiöistä ja kommandiittiyhtiöstä 1:2,3 SäätiöL 1:1,2

johon rangaistusseuraamuksia voitaisiin kohdistaa sen olemassaolon aikana tapahtuneiden rikosten johdosta.¹⁰⁴

Mikäli yhtiö asetetaan konkurssiin, se ei vielä tarkoita sitä, että se sulkisi pois mahdollisuuden oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamiseen. Oikeushenkilö on tällöin vielä olemassa, konkurssin alkaminenhan tarkoittaa ainoastaan, että velallisen oikeushenkilön omaisuus siirtyy konkurssin alkaessa sen velkojien hallintaan ja sen omaisuuden hoitamista, myymistä ja muuta konkurssipesän hallintoa hoitamaan on tuomioistuimen toimesta määrätty pesänhoitaja (Konkurssilaki 20.2.2004/120 1:1.2). Konkurssipesä siis joutuu vastaamaan yhteisösakosta, joka on tuomittu ennen konkurssin alkamista tehdystä rikoksesta ja vasta konkurssiin joutuneen oikeushenkilön purkautuminen sulkee pois rangaistusvastuun.¹⁰⁵

Toiminnan tosiasiallinen hiljentyminen voidaan rinnastaa tässä yhteydessä konkurssiin, sillä vaikka oikeushenkilö ei olisi todellisuudessa lakannut olemasta, sen toiminta voi loppua, jolloin sen oikeuskelpoisuus ja oikeudellinen toimintakyky ovat edelleen olemassa ja päättyvät vasta kun se oikeudellisesti puretaan. Siitä huolimatta, että tosiasiallinen toiminnan lakkaaminen ei katkaise rangaistusvastuuta, sillä voi käytännössä olla vaikutusta yhteisösakon suuruutta mitattaessa, kun arvioinnissa otetaan huomioon muun muassa yhtiön taloudellinen tilanne.¹⁰⁶

Käytännössä oikeushenkilö voisi siis välttääkseen odotettavissa olevan yhteisösakon purkaa yhtiön oikeudellisesti, jolloin yhteisösakon tuomitseminen olisi mahdotonta. Oikeushenkilön rangaistusvastuuta valmisteltaessa rikoslakiprojektin ehdotukseen sisältyi alun perin säännös, jonka tarkoituksena oli puuttua juuri vastuun kiertämiseen tähtääviin toimiin. Jatkovalmistelussa kuitenkin huomattiin, että kyseinen säännös tulisi kattamaan vain osan kuviteltavista kiertämistavoista jonka lisäksi sitä arvosteltiin liiasta avoimuudesta ja epämääräisyydestä.¹⁰⁷ Tarpeeksi kattavan ja riittävän täsmällisen säännöstön luominen mahdoli-

¹⁰⁴ Jaatinen 2000 s. 70

¹⁰⁵ Jaatinen 2000 s. 70 - 71

¹⁰⁶ Jaatinen 2000 s. 71

¹⁰⁷ HE 95/1993 yleisperustelut 5.2

sia kiertämistilanteita silmällä pitäen osoittautuikin hankalaksi, sillä oli vaikea ennakoida tyypillisiä tapoja, joilla vastuuta pyrittäisiin kiertämään. Kiertämissäännökset jätettiin sen vuoksi pois ja päädyttiin ratkaisuun, jonka mukaan kyseisiä säännöksiä ryhdyttäisiin laatimaan vasta siinä tapauksessa, mikäli niiden tarve ja kiertämistointen laatu huomioonottaen antaisi siihen aihetta. Katsottiin lisäksi, että mahdolliset kiertämisyrietykset voitaisiin tehdä tyhjiksi soveltamalla ehdotettuja hukkaamiskieltoa ja vakuustakavarikkoa koskevia säännöksiä yhteisösakon maksamisen turvaamiseksi.¹⁰⁸

3.1.2 Julkisoikeudelliset oikeushenkilöt ja julkisen vallan käyttö

Ongelmaksi koettiin oikeushenkilöiden rangaistusvastuun soveltamisalaa rajattaessa valtion ja muiden julkisyhteisöjen asema. Tuntui epäloogiselta ajatella, että valtion tuomioistuin tuomitsisi rangaistuksen toiselle valtion virastolle, jolloin yhteisösakko olisi käytännössä vain määrärahan siirtämistä valtion tulo- ja menoarvion kohdasta toiseen.¹⁰⁹

Rikosoikeuskomitean mukaan oikeushenkilön omaksumisen tarvetta valtion viranomaisiin vähensi muun muassa se, että sen omat valvontaviranomaiset pystyvät valvonnalla ja muilla järjestelyillä ennalta ehkäisemään lainvastaista toimintaa. Komitean mukaan oikeushenkilön rangaistusvastuuta ei olisi tullutkaan saattaa koskemaan valtion virastoja ja laitoksia ainakaan uudistuksen alkuvaiheessa.¹¹⁰ Koska valtion virastot ja laitokset toimivat kuitenkin esimerkiksi työnantajina samaan tapaan kuin muutkin työnantajat, tarve samastaa valtio, muut julkisyhteisöt ja muut yhteisöt ainakin työnantajan rikosoikeudellisen vastuun kannalta katsottiin olevan olemassa. Julkisyhteisöjen rajaaminen oikeushenkilön rangaistusvastuun ulkopuolelle olisikin ollut vastoin sitä periaatetta, jonka mukaan rangaistusvastuun tuli olla mahdollisimman riippumaton siitä oikeudellisesta yhteisömuodosta, jonka toiminnassa rikos on tehty.¹¹¹

¹⁰⁸ HE 95/1993 yleisperustelut 5.2

¹⁰⁹ HE 95/1993 yleisperustelut 5.2

¹¹⁰ KM 1976:72 s. 150

¹¹¹ HE 95/1993 yleisperustelut 5.5

Julkisoikeudellisten oikeushenkilöiden katsottiinkin tärkeäksi kuulua oikeushenkilön rangaistusvastuun piiriin. Olennaista julkishallinnon organisaatioiden kannalta rangaistusvastuun jakautumisessa on se, kuka lopulta vastaa niiden toiminnasta, eli ovatko ne toimistaan vastuussa valtiolle vai ovatko ne tässä suhteessa itsenäisiä toimintayksiköitä, sillä valtio kantaa organisaatioidensa toiminnasta vastuun samalla tavalla kuin muutkin julkisyhteisöt. Itsenäiset valtion laitokset muodostavat valtiosta erottuvan oikeuspiirin ja toiminta-alueen ja sillä perusteella niiden toiminnassa tehdyistä rikoksista yhteisösakkoon tuomitaan laitokset itse eikä valtiota. Muita julkisyhteisöjä ovat muun muassa kunnat, kuntainliitot sekä evankelis-luterilainen kirkko ja ortodoksinen kirkko seurakuntineen.¹¹²

Tärkeän poikkeuksen oikeushenkilön rangaistusvastuusta muodostaa julkisen vallan käyttö, joka jää oikeushenkilön rangaistusvastuun ulkopuolelle.¹¹³ Rikosoikeuskomitea mietinnössään oli sillä kannalla, että valtiovalta, toimiessaan oikeushenkilön muodossa ei voi olla yhteisöille tarkoitetun seuraamuksen kohteena. Yhteisöseuraamuksen ei myöskään katsottu soveltuvan valtioneuvoston, ministeriöiden tai keskusvirastojen tekemiin päätöksiin, joita tehdään laissa yksityiskohtaisesti säännellyn muodollisen päätöksentekomenettelyn puitteissa.¹¹⁴ Laissa ei kuitenkaan päädytty sulkemaan ylimpien valtioelinten toimintaa kokonaan rangaistusvastuun ulkopuolelle, sillä esimerkiksi ministeriöiden toimialaan katsottiin kuuluvan osia, jotka voivat rinnastua yksityisoikeudellisten oikeushenkilöiden toimintaan.¹¹⁵

Perustuslain mukaan julkisen vallan käytön on perustuttava lakiin. (PL 11.6.1999/731 1 luku 2 § 3. mom.). Sillä tarkoitetaan toimintaa, jolla viranomaiset määräävät yksipuolisesti kansalaisten vapauspiiristä. Se voi olla muun muassa etuuksien, oikeuksien tai velvollisuuksien luomista. Myös viranomaisten taholta tuleva voimakeinojen käyttö on julkisen vallan käyttämistä. Rangaistusvastuun kannalta ei siten ole merkitystä sillä, minkä tyyppisen oikeushenkilön

¹¹² Jaatinen 2000 s. 68 - 69

¹¹³ Jaatinen 2000 s. 76

¹¹⁴ KM: 1976:72 s.149

¹¹⁵ Jaatinen 2000 s. 69

toiminnassa rikos on tehty, vaan ratkaisevaa on, onko rikosta tehdessä käytetty julkista valtaa.¹¹⁶

3.2 Sovellettavat rikokset

Yhteisösakko voidaan tuomita ainoastaan niistä rikoksista, joiden seuraamukseksi se on rikoslaissa säädetty. Säännös ei tule siis sovellettavaksi mikäli teon rangaistavuus perustuu ainoastaan rikoslain ulkopuoliseen erityislainsäädäntöön.¹¹⁷ Muiden lakien rikkomisesta on mahdollista tuomita vain yksilövastuuseen perustuvia rangaistuksia.¹¹⁸ Yhteisösakon määräämisen ei tulisi pääsääntöisesti vaikuttaa muiden yhteisöille tuomittavien seuraamusten käyttöön, joihin kuuluu esimerkiksi vahingonkorvaus, menettämisseuraamukset, liiketoimintakielto sekä eräät elinkeino-oikeudelliset seuraamukset.¹¹⁹

Oikeushenkilön rangaistusvastuuta säädettäessä sen soveltamisalan tarve katsottiin voimakkaimmaksi sellaisen taloudellisen rikollisuuden alalla, joka oli väljästi määriteltyä. Siitä huolimatta sitä ei katsottu tarkoituksenmukaiseksi sulkea pois muunlaisistakaan rikoksista. Harkinnassa yhteisövastuuta valmisteltaessa oli myös sen ulottaminen verorikoksiin ja velallisen rikoksiin. Katsottiin kuitenkin, että verorikoksia koskeva perinteinen rangaistusvastuu, rikosperusteinen vahingonkorvaus ja hallinnolliset veroseuraamukset muodostavat niin ison seuraamuskokonaisuuden, ettei yhteisösakkoa katsottu tarpeelliseksi niiden osalta.¹²⁰

Velallisen rikoksissa puolestaan yhteisövastuun katsottiin asettavan velkojat ristiriitaiseen asemaan, sillä maksuun pantu yhteisösakko pienentäisi velkojen mahdollisia jako-osuuksia konkurssissa. Pelättiin, että tämä aiheuttaisi sen, että rikosilmoituksia velallisen rikoksista tehtäisiin entistä vähemmän ja yhteisövastuun tavoiteltu rikoksia ennalta ehkäisevä vaikutus voisi velallisen rikoksissa kääntyä rikoksia suosivaan suuntaan. Kirjanpitorikokset taas jätettiin oikeushenkilön rangaistusvastuun ulkopuolelle samoilla perusteilla kuin verorikokset ja

¹¹⁶ Jaatinen 2000 s. 76

¹¹⁷ Nuotio 2008 s. 1329

¹¹⁸ HE 95/1993 yleisperustelut 5.6

¹¹⁹ Lappi-Seppälä 2000, s. 403

¹²⁰ HE 95/1993 yleisperustelut 5.6

velallisen rikokset, sillä kirjanpitorikokset ovat harvoin itsenäisiä rikoksia. Niitä tehdään useimmiten juuri verorikosten ja velallisen rikosten yhteydessä.¹²¹

Yksi syy oikeushenkilön rangaistusvastuun käytön rajaamiseen koskemaan vain melko harvojen ja suhteellisen vakavien rikostyyppien seuraamuksena oli arvio siitä, että yhteisösakkoprosessi tulisi mitä luultavimmin vaatimaan laajoja selvityksiä tapahtumista oikeushenkilön sisällä ja oikeushenkilön taloudellisesta asemasta. Sen käynnistäminen vähäisissä rikoksissa ajateltiin olevan voimavarojen väärinkäyttöä. Seuraamuksen käyttöön otossa haluttiin lähteä varovaisesti liikkeelle ja sen käyttöalaa ajateltiinkin laajennettavaksi tarpeen mukaan kun säännöksen soveltamisesta saadaan kokemuksia.¹²²

Tällä hetkellä oikeushenkilön rangaistusvastuun piiriin kuuluvia rikoksia ovat seuraavat rikoslain rikokset:

11 luku Sotarikokset ja rikokset ihmisyyttä vastaan. Kiihottaminen kansanryhmää vastaan, törkeä kiihottaminen kansanryhmää vastaan (RL 11:10-10a).

17 luku Oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan tehdyt rikokset. Lahjuksen antaminen, törkeä lahjuksen antaminen, lahjuksen antaminen kansanedustajalle, törkeä lahjuksen antaminen kansanedustajalle (RL 16:13-14b), järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaan osallistuminen, laittoman maahantulon järjestäminen, törkeä laittoman maahantulon järjestäminen, eläinsuojelurikos, törkeä eläinsuojelurikos, uhkapelin järjestäminen, rahapelirikos, arpajaisrikos, rahankeräysrikos, väkivaltakuvauksen levittäminen, sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan kuvan levittäminen, törkeä sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan levittäminen, sukupuoli-siveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapito ja sukupuolisiveellisyyttä loukkaava markkinointi (RL:17:1a, 17:8-8a, 17:14-14a, 17:16-16c, 17:17-18a, 17:19-20),

20 luku Seksuaalirikokset. Lapsen houkutteleva seksuaalisiin tarkoituksiin, paritus ja törkeä paritus (RL 20:8b, 20:9-9a)

24 luku Yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkaaminen. Törkeä kunnianloukkaus, silloin kun rikoksen vaikuttimena on rotu, ihonväri, syntyperä, kansallinen tai etninen alkuperä, uskonto tai vakaumus, seksuaalinen suuntautuminen tai vammaisuus taikka niihin rinnastettava muu peruste (RL 24:10),

25 luku Vapauteen kohdistuvat rikokset. Ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa (RL 25:3-3a),

29 luku Rikokset julkista taloutta vastaan. Veropetos ja törkeä veropetos, joka kohdistuu RL 29:9 §:n 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettuun veroon, sekä avustuspotos, törkeä avustuspotos ja avustuksen väärinkäyttö (RL 29:1-2, 29:5-7),

¹²¹ HE 95/1993 yleisperustelut 5.6

¹²² HE 95/1993 yleisperustelut 5.6

30 luku Elinkeinorikokset. Markkinointirikos, alkoholijuoman markkinointirikos, kilpailumennettelyrikos, yritysvakoilu, yrityssalaisuuden väärinkäyttö, lahjominen elinkeinotoiminnassa, törkeä lahjominen elinkeinotoiminnassa, lahjuksen ottaminen elinkeinotoiminnassa ja törkeä lahjuksen ottaminen elinkeinotoiminnassa (RL 30:1-2, 30:4, 30:6-8a),

32 luku Kätkemis- ja rahanpesurikokset. Kätkemisrikos, törkeä kätkemisrikos, ammattimainen kätkemisrikos, rahanpesu, törkeä rahanpesu ja tuottamuksellinen rahanpesu (RL 32:1-3, 32:6-7, 32:9).

33 luku Väärennysrikokset. Väärennys, törkeä väärennys ja väärennysaineiston hallussapito (RL 33:1-2, 33:4),

34 luku Yleisvaaralliset rikokset. Ydinräjähderikos, RL 34:9 §:n 2 momentissa tarkoitettu yleisvaarallisen rikoksen valmistelu ja vaaran aiheuttaminen tietojenkäsittelylle (RL 34:6, 34:9.2 mom., 34:9a),

34 a luku Terrorismirikokset. Terroristisessa tarkoituksessa tehdyt rikokset, terroristisessa tarkoituksessa tehtävän rikoksen valmistelu, terroristiryhmän johtaminen, terroristiryhmän toiminnan edistäminen, koulutuksen antaminen terrorismirikoksen tekemistä varten, värväys terrorismirikoksen tekemiseen, terrorismin rajoittaminen, (RL 34a:1-5),

35 luku Vahingonteko. Vahingonteko sekä törkeä vahingonteko, silloin kuin se on tehty RL 35:1 §:n 2 momentissa säädetyllä tavalla (RL 35:1-2),

36 luku Petos. Petos sekä törkeä petos silloin, kun se on tehty RL 36:1 §:n 2 momentissa säädetyllä tavalla (RL 36:1-2),

37 luku Maksuvälinerikokset. Rahanväärennys, törkeä rahanväärennys, lievä rahanväärennys, rahanväärennyksen valmistelu, väärän rahan käyttö, maksuvälinepetos, törkeä maksuvälinepetos ja maksuvälinepetoksen valmistelu (RL 37:1-5, 37:8-9, 37:11),

38 luku Tieto- ja viestintärikokset. Viestintäsalaisuuden loukkaus, törkeä viestintäsalaisuuden loukkaus, tietoliikenteen häirintä, törkeä tietoliikenteen häirintä, tietomurto, törkeä tietomurto, tietojärjestelmän häirintä ja törkeä tietojärjestelmän häirintä (RL 38:3-6, 38:7a-8a),

44 luku Terveystta ja turvallisuutta vaarantavat rikokset. Ydinenergian käyttörikos, räjähdeterikos ja varomaton käsittely (RL 44:10-12)

46 luku Maahantuontiin ja maastavientiin liittyvät rikokset. Säännöstelyrikos, törkeä säännöstelyrikos, salakuljetus, törkeä tulliselvitysrikos ja puolustustarvikkeiden maastavientirikos (RL 46:1-2, 46:4, 46:8, 46:11),

47 luku Työrikokset. Työturvallisuusrikos (RL 47:1),

48 luku Ympäristörikokset. Ympäristön turmeleminen, törkeä ympäristön turmeleminen, ympäristörikkomus, tuottamuksellinen ympäristön turmeleminen, luonnonsuojelurikos, rakennussuojelurikos (RL 48:1-6),

48 a luku Luonnonvararikokset. Törkeä metsästysrikos (RL 49:1),

49 luku Eräiden aineettomien oikeuksien loukkaaminen. Tekijänoikeusrikos (RL 49:1),

50 ja 50 a luku Huumausaine- ja alkoholirikokset. Huumausainerikos, törkeä huumausainerikos, huumausainerikoksen valmistelu, huumausainerikoksen edistäminen ja törkeään huumausainerikoksen edistäminen (RL 50:1-2, 50:3-5), alkoholirikos, törkeä alkoholirikos (RL 50a:1-2),

51 luku Arvopaperimarkkinarikokset. Sisäpiiritiedon väärinkäyttö, törkeä sisäpiiritiedon väärinkäyttö, kurssin väärentäminen, törkeä kurssin väärentäminen, arvopaperimarkkinoita koskeva tiedottamisrikos (RL 51:1-5).

Oikeushenkilön rangaistusvastuu ulotettiin sen voimaan tullessa koskemaan yhteensä 16 rikoslajiin, joista osa oli saman rikoksen eri törkeysasteita. Oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisala on nykyään paljon laajempi ja sitä on mahdollista soveltaa suureen osaan rikoslain rikoksista. Toisaalta se, että sitä on mahdollista soveltaa, ei vielä kerro siitä, että se käytännön elämässä tulisi sovellettavaksi kovinkaan usein jo pelkästään siitä syystä, että useita rikoksia tehdään lähes poikkeuksetta yksityishenkilöinä eikä osana organisaatiota. Työ- ja ympäristörikokset lienee esimerkkejä rikoksista, joissa oikeushenkilön rangaistusvastuu useimmiten tulee sovellettavaksi.¹²³

3.3 Rangaistusvastuun edellytykset

RL 9:2 § (31.1.2003/61) Oikeushenkilö tuomitaan yhteisösakkoon, jos sen lakisääteeseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluva taikka oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä on ollut osallinen rikokseen tai sallinut rikoksen tekemisen taikka jos sen toiminnassa ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi.

Yhteisösakkoon tuomitaan, vaikkei rikoksentekijää saada selville tai muusta syystä tuomita rangaistukseen. Yhteisösakkoon ei kuitenkaan tuomita sellaisen asianomistajarikoksen johdosta, jota asianomistaja ei ilmoita syytteeseen pantavaksi, ellei erittäin tärkeä yleinen etu vaadi syytteen nostamista.

¹²³ HE 53/2002 yleisperustelut 2.4

3.3.1 Oikeushenkilön johdon osallisuus rangaistusvastuun edellytyksenä

Oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksiä koskeva säännös erottaa kaksi toisistaan poikkeavaa toiminnan ja vastuun toteutumisen muotoa: johdon välittömään myötävaikutukseen perustuvan (tahallisuus)vastuun sekä oikeushenkilön laiminlyöntiin perustuvan (tuottamus)vastuun.¹²⁴

Päättäntävaltaa osakeyhtiössä käyttää luonnollisesti yhtiökokous. Ongelma yhtiökokoukseen osallistuneiden rikosoikeudellisesta vastuusta kokouksessa tehdystä tai tekemättömistä päätöksistä on kuitenkin lähinnä teoreettinen. Toimeenpanovalta – ja siten usein varsinainen vastuun kanto - kuuluu yhtiön johdolle, käytännössä mahdolliselle hallintoneuvostolle tai hallitukselle ja toimitusjohtajalle.¹²⁵ Erityisiä perusteita oikeushenkilön saattamiseksi rangaistusvastuuseen on silloin, kun rikoksen voidaan katsoa perustuneen juuri näiden ylimpien päätöksentekaelinten välittömään myötävaikutukseen. Pelkästään rikokseen osallisuuden perusteella ilman, että mitään erityistä huolellisuus- tai varovaisuusvelvoitetta olisi rikottu, yhteisövastuu voi syntyä silloin, kun henkilö kuuluu oikeushenkilön lakimääräiseen päättävään elimeen tai oikeushenkilön muuhun johtoon.¹²⁶

Tarkasteltaessa erityisesti osakeyhtiön rakennetta, se on perustaltaan hierarkkinen. Toisin sanoen osakeyhtiölaissa mainitut toimitelimet, joista pakollisina hallitus, yhtiökokous ja tilintarkastajat sekä ei pakollisina toimitusjohtaja ja hallintoneuvosto muodostavat osakeyhtiön perusrungon. Osakeyhtiölaki ja muut ulkoiset normit sääntelevät kuitenkin vain tiettyä osaa osakeyhtiön organisaatiosta jättäen tilaa sisäiselle vastuun- ja tehtävänjaolle.¹²⁷ Oikeuskäytännössä vastuun jakautumiseen onkin katsottu vaikuttavan merkittäväällä tavalla erilaiset yhteisön sisällä annetut ohjeet, määräykset, työ- tai vastaaviin sopimuksiin liittyvät tehtävämääritykset, toimenkuvat ja muut vastaavat seikat. Tärkeänä on nähty erityisesti se, millaiset tosiasialliset mahdollisuudet kullakin yhteisön puolesta

¹²⁴ Lappi-Seppälä 2000 s. 403

¹²⁵ Nissinen 1997 s. 137 - 139

¹²⁶ HE 95/1993; yksityiskohtaiset perustelut, 1.1.1. 2 §

¹²⁷ Nissinen 1997 s. 137

toimivalla henkilöllä on ollut vaikuttaa lainvastaisuuden estämiseen tai poistamiseen.¹²⁸

Lakimääräisten toimielinten ohella oikeushenkilön johtoon kuuluuakin useimmiten myös muita päätöksentekijöitä, joiden toimivalta on määrätty oikeushenkilön sisäisin päätöksin. Jotta näitä henkilöitä voitaisiin pitää lainkohdassa tarkoitettulla tavalla muuhun johtoon kuuluvina, täytyy heillä olla paljon itsenäistä päätösvaltaa. Ongelmana voidaan nähdä tarkkarajaisen johdon määrittely, sillä käytännössä löytyy lukemattomia eri tapoja organisaatioiden ja niiden sisäisen toimivallan jaon järjestämiseen. Oikeushenkilön rikosoikeudellinen vastuu sulkeutuu luonnollisesti pois sellaisten rikosten kohdalla, jotka kohdistuvat siihen itseensä, vaikka yhteys tehdyn rikoksen ja oikeushenkilön välillä olisikin täysin selvä.¹²⁹ Rikosoikeudellisen vastuun jakaminen laillisesti toimivan oikeushenkilön toiminnassa tapahtuneesta rikoksesta voi siten olla vaikeaa. Lähtökohdaksi otetaan samat rikosoikeudelliset vastuuperiaatteet kuin yleensäkin. Tahallisten rikosten osallisuusmuotoja koskevat rikoslain 5 luvun säännökset täydentävät periaatetta, jonka mukaan rangaistusvastuuseen asetetaan henkilöt, joiden teot tai laiminlyönnit vastaavat laissa määriteltä rikoksen tunnusmerkistöä.¹³⁰

Johdon osallisuutta rikokseen voidaan siten arvioida esimerkiksi tekijäkumppanuutena, avunantona tai yllytyksenä. Tekijäkumppanuudelle asetetaan kaksi edellytystä, joiden tulee täytyä. Ensinnäkin henkilön on täytynyt suorittaa teollaan rikoksen täytäntöönpanotointa, osallistua teollaan siihen tai henkilön kokonaispanos rikoksen suunnittelussa on ollut suuri. Toiseksi henkilön on tullut toimia täytäntöönpanotoimen tekohetkellä yhteisymmärryksessä muiden tekijäkumppaneiden kanssa. Avunanto eroaa tekijäkumppanuudesta siten, että siinä myötävaikutetaan omalla tahallisella toiminnalla toisen tahalliseen rikokseen.¹³¹ Jotta riittävä syy-yhteys vallitsisi avunannon ja teon välillä, avunannon täytyy olla lisännyt, edistänyt tai helpottanut rikoksen tekemisen mahdollisuutta, jonka lisäksi avunantajan on täytynyt tuntea tekijä, itse teko pääpiirteissään ja se, miten hänen oma toimintansa edistää päätekoa. Yllytyksessä puolestaan on kyse

¹²⁸ HE 95/1993 yleisperustelut 2.3

¹²⁹ HE 95/1993 yksityiskohtaiset perustelut 1. 2 §

¹³⁰ HE 95/1993 yleisperustelut 2.3

¹³¹ Nuutila 1997 s. 339 – 340, Jaatinen 2000 s.88 - 89

toisen henkilön tahallisuudesta taivuttamisesta tahalliseen rikokseen tai sen rangaistavaan yritykseen.¹³²

Lisäksi tuottamuksellisissa rikoksissa voi tulla kyseeseen eräänlainen tekijäkumppanuus. Esimerkiksi ylempään johtoon kuuluva työnantajan edustaja, joka osaltaan aiheuttaa työtapaturman syntymisen antamalla työturvallisuusmääräysten vastaisen tilan jatkua, vastaa yleensä myös vahinkoseurauksista, jolloin hänet voidaan tuomita kuolemantuottamuksesta samalla tavalla kuin työpaikalla ollut työturvallisuuspäällikkö.¹³³

Yleisten osallisuussäännösten soveltuvuus oikeushenkilön rangaistusvastuuta arvioitaessa ei kuitenkaan ole kovin hyvä sellaisessa tilanteessa, jossa arvostellaan monien yksittäistekojen muodostamaa kokonaisuutta, sillä osallisuussäännökset on muotoiltu lähinnä yksittäisiä tekoja ajatellen. Ne eivät anna ohjeita esimerkiksi siihen, miten rangaistusvastuun tulee kohdentua oikeushenkilön toiminnassa aiheutuneesta tuottamuksellisesta rikoksesta etenkin, jos kyseessä on laiminlyöntirikos.¹³⁴ Nimenomaan suunnitelmallisten talousrikosten yhteydessä osallisuusopillisia käsitteitä onkin vaikea soveltaa, sillä tällaisissa rikoksissa ilmenevät ongelmat eivät niinkään koske osallisuusoppia, vaan riittävän näytön hankkimista taloudellisten taustavoimien todellisesta merkityksestä.¹³⁵

Mitä korkeammalla rikoksen tehnyt tai siihen osallisena ollut henkilö on organisaatiossa, sitä perustellumpaa on epäillä organisaation toimintakulttuurin asianmukaisuutta. Vastaavasti mitä alemmalla tasolla rikoksentekijä on organisaatiossa, sitä suurempaa näyttöä vaaditaan toimintakulttuurin merkityksestä rikoksen tekemiseen vaikuttaneena tekijänä. Oikeushenkilön rangaistusvastuulla on tarkoitus vaikuttaa juuri oikeushenkilön sisäiseen toimintakulttuuriin, siihen, miten asioita hoidetaan. Voidaan ajatella, että oikeushenkilön rangaistusvastuussa kyse on aina lopulta samasta rikoksesta, huolimattomasta toimintakulttuurista, joka ilmenee eri tunnusmerkistöjen mukaisina yksilörikoksina.¹³⁶

¹³² Nuutila 1997 s. 356

¹³³ Nuutila 1997 s. 364 - 365

¹³⁴ HE 95/1993 yleisperustelut 2.3

¹³⁵ Jaatinen 2000 s. 89

¹³⁶ Jaatinen 1998 s. 165

Yksittäisiä säännöksiä rangaistusvastuun kohdentumisesta yhteisön toiminnassa aiheutuneen rikoksen perusteella on vähän. Välillisesti vastuun jakautumiseen vaikuttavia säännöksiä lainsäädännöstä löytyy jokseenkin enemmän. Esimerkiksi yhdistyslain 35 § (26.5.1989/503) koskee hallituksen vastuuta. Sen mukaan hallituksen on lain ja sääntöjen sekä yhdistyksen päätösten mukaan huolellisesti hoidettava yhdistyksen asioita. Hallituksen on huolehdittava siitä, että yhdistyksen kirjanpito on lainmukainen ja varainhoito on luotettavalla tavalla järjestetty. Säätiölain 10 § (5.4.1930/109) mukaan hallituksen on erityisesti huolehdittava säätiön toiminnan asianmukaisesta järjestämisestä ja siitä, että säätiön varat sijoitetaan varmalla ja tuloa tuottavalla tavalla.¹³⁷

Osakeyhtiölaissa rikosoikeudellisen vastuun jakautumisen ajatusta ilmentää esimerkiksi 6 luvun hallituksen ja toimitusjohtajan toimivaltaa ja yhtiön edustamista koskevat säännökset, sekä 22 luvun säännökset vahingonkorvausvelvollisuudesta. Varsinaisia säännöksiä, jotka antaisivat vastauksia rikosoikeudellisen vastuun jakautumisesta osakeyhtiön sisällä, ei osakeyhtiölaista kuitenkaan löydy. Mitä tulee yksittäisiin kysymyksiin koskien esimerkiksi vastuuta kirjanpidosta ja varainhoidosta, on vastuun jakautuminen selvemmin löydettävissä.¹³⁸

Osakeyhtiölakiin on erikseen kirjattu säännös yhtiön johdon yleisestä velvollisuudesta huolellisin toimin edistää yhtiön etua (OYL 1:8). Oikeushenkilön johdon velvollisuus on luonnollisesti myös estää rikoksen tekeminen siinä tapauksessa, kun se tietää, että lakia tullaan rikkomaan tai sitä rikotaan parhaillaan. Mikäli rikosta ei ole voitu estää, rangaistusvastuuta ei tällöin voi perustaa pelkkä johdon tietoisuus sen tapahtumisesta. Jos johtoon kuuluvan ei voida katsoa olleen osallisena rikokseen tai tietoinen siitä, rikosoikeudellisen vastuun perusteena täytyy olla huolellisuus- ja varovaisuusvelvollisuuden rikkominen, sisältö käytännön tasolla määräytyy eri oikeushenkilötyyppejä ja toiminta-alueita koskevien normien mukaisesti.¹³⁹

¹³⁷ HE 95/1993 yleisperustelut 2.3, yhdistyslaki 35 §, säätiölaki 10 §

¹³⁸ Ibid., osakeyhtiölaki 6 luku, 22 luku

¹³⁹ HE 95/1993 yksityiskohtaiset perustelut 1. 1.1. 2 §

RL 9:2.2 sisältää mahdollisuuden oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamiseen siitä huolimatta, että yksittäistä rikoksentekijää ei tuomittaisikaan rangaistukseen. Ilman tätä säännöstä oikeushenkilön rangaistavuuteen olisi jäänyt aukko. Yhteisösakko on siis mahdollista tuomita vaikka rikoksentekijää ei saataisi selville tai häntä ei joko voida tai haluta jostain syystä tuomita rangaistukseen.¹⁴⁰

3.3.2 Huolellisuusvelvoitteiden laiminlyönti rangaistusvastuun edellytyksenä

Syy-yhteyden vaatimus rikosoikeudessa tarkoittaa sitä, että tekemisen tai laiminlyönnin rangaistavuus seurausrikosten tunnusmerkistössä on kytketty aiheutettuun seuraukseen. Syy-yhteys kytkee tällöin toteutetun teon ja sillä aiheutetun seurauksen rikosoikeudellisen vastuun edellyttämällä tavalla.¹⁴¹

Edellytykseksi oikeushenkilön tuomitsemiselle huolellisuuden tai varovaisuuden laiminlyönnin perusteella on siis asetettava se, että oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisella ja rikoksen tekemisellä sen puolesta tai hyväksi on löydettyvissä keskinäinen yhteys, ainakin myötävaikuttava syy-yhteys. Hallituksen esityksessä tällä on tarkoitettu sitä, että tapahtuneella laiminlyönnillä tulee olla sellainen merkitys, että se on joko tehnyt rikoksen mahdolliseksi tai ainakin olennaisesti lisännyt rikoksen tekemisen mahdollisuutta. Tämä mukailee yleistä rikosoikeudellista periaatetta, jonka mukaan ketään ei voida asettaa vastuuseen sellaisten tapahtumien kulusta, jota ei ole voitu ennakoida yleiseen kokemussääntöön perustuen, eikä siten ottaa omassa toiminnassa huomioon. Mikäli siis oikeushenkilö on järjestänyt oman toimintansa ja sen valvonnan olosuhteiden edellyttämällä tavalla ja huolehtinut kohtuudella siitä, ettei rikoksia tapahdu, rangaistusvastuu ei tule kysymykseen.¹⁴²

Kun on kyse laiminlyönnistä, liittyy ongelmat lähinnä siihen, kuka on vastuuasemassa estääkseen toisen henkilön toiminnan ja miten vastuu sitten kohdennetaan mahdollisten vastuuobjektien kesken. Tällöin tarkasteltavaksi tulee se,

¹⁴⁰ HE 95/1993 yksityiskohtaiset perustelut 1.1.1. 2 §

¹⁴¹ Nuutila 1997 s. 107

¹⁴² HE 95/1993; yleisperustelut, luku 5.3

millaisia perusteltuja vastavuoroisia odotuksia organisaation sisällä on ollut kunkin tehtävien huolellisesta hoidosta, sillä kaikkien henkilöiden toimintaa on mahdoton valvoa koko ajan.¹⁴³

Usean aiheuttajan tilanteessa kysymys perustellusta työnjaosta palautuu kysymykseksi sallitusta riskistä, tapahtumakulun hallinnasta ja ennen kaikkea siitä, kuka teollaan on rikkonut velvollisuuksiaan. Tapahtumankulun hallinnalla viitataan toimijan tosiasialliseen kontrolliin tapahtumankulusta ja niihin normatiivisiin vaatimuksiin, joita kyseiseen toimijaan kohdistetaan. Vastausta siihen, kuka toiminnallaan on rikkonut velvollisuuksiaan, tulee etsiä ensisijaisesti lainsäädännöstä, jossa eri henkilötahojen velvollisuuksia määritellään. Esimerkiksi työturvallisuusvastuun kohdentaminen palautuu lähes suoraan työrikoksia koskevaan rikoslain 47 lukuun. Johtoa voidaan kuitenkin saada myös muista normeista. Esimerkiksi ympäristöluvan ehdoissa voidaan määritellä, kuka organisaatiossa on vastuussa jätehuollosta.¹⁴⁴

Jos lainsäädäntö tai virallisenormit kuitenkin puuttuvat, on vastuun kohdentamiseen mahdollista hakea vastauksia esimerkiksi organisaation sisäisistä normistoista, kuten organisaatiokaavioista tai työ- ja virkaehtosopimuksista. Ammatillinen pätevyys asettaa kuitenkin rajat sille, miten laajasti esimerkiksi organisaatiokaaviossa voidaan valtuuksia osoittaa epäpätevälle henkilölle. Eräissä tapauksissa myös vakiintuneista liiketavoista voidaan hakea johtoa vastuullisten henkilöiden piiriä tarkasteltaessa.¹⁴⁵

3.4 Yksilövastuun ja yhteisövastuun suhde

RL 9:3 § (21.4.1995/743) Rikos katsotaan oikeushenkilön toiminnassa tehdyksi, jos sen tekijä on toiminut oikeushenkilön puolesta tai hyväksi ja hän kuuluu oikeushenkilön johtoon tai on virka- tai työsuhteessa oikeushenkilöön taikka on toiminut oikeushenkilön edustajalta saamansa toimeksiannon perusteella.

Oikeushenkilöllä ei ole oikeutta saada rikoksentekijältä korvausta maksamastaan yhteisösakosta, ellei korvausvelvollisuus perustu yhteisöistä tai säätiöistä annettuihin säädöksiin.

¹⁴³ Nuutila 1997 s. 364 - 365

¹⁴⁴ Nuutila 1996 s. 266 - 267

¹⁴⁵ Nuutila 1996 s. 266 - 267

Yleinen edellytys oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamiselle on se, että rikollinen toiminta on tapahtunut rangaistukseen tuomittavan oikeushenkilön toiminnassa. Rikosta tehdessään yhteisön puolesta tai hyväksi rikoksentekijän on siis toimittava määrätynlaisessa suhteessa tai asemassa organisaatiossa ja toimittava nimenomaan tässä ominaisuudessa rikoksentekohetkellä. Tällä vaatimuksella karsitaan oikeushenkilön rangaistusvastuun ulkopuolelle ne rikokset, joissa tekijä on toiminut täysin itsenäisesti oikeushenkilöstä riippumatta, vaikka hän olisikin lain edellyttämässä asemassa oikeushenkilön organisaatiossa.¹⁴⁶

Käytännössä pykälän tarkoittama suhde oikeushenkilöön on esimerkiksi työ- tai virkasuhde, joka perustuu normaalisti työnantajan ja työntekijän väliseen sopimukseen. Sopimustyyppillä sinänsä ei kuitenkaan ratkaista kysymystä oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltumisesta, sillä vastuun voi perustaa myös esimerkiksi urakkasopimuksen tai toimeksiantosopimuksen kautta työskentelevän henkilön toiminta. Ratkaisevaa on työsuhteen muiden tunnusmerkkien täytyminen.¹⁴⁷

Vahingonkorvausoikeudellisella ajattelutavalla on sijaa myös rikosoikeudellisen vastuun kohdentamisen kannalta oikeushenkilöiden sisällä.¹⁴⁸ Oikeushenkilön mahdollisuus vaatia vahingonkorvausta työntekijältä kuitenkin katsottiin aiheelliseksi kieltää, sillä rangaistuksen tarkoituksena on kohdistua juuri moitittavasti menettelleeseen oikeushenkilöön. Koska yhtenä yhteisösakon mittaamisperusteena on oikeushenkilön taloudellinen asema, eikä rikoksentekijän tulot ja varallisuus, korvauksen periminen rikoksen tehneeltä muodostuisi helposti kohtuuttomaksi tämän varallisuusoloihin nähden. Lisäksi on muistettava, että yhteisösakon tuomitsemisen keskeinen peruste on oikeushenkilön oma laiminlyönti, joka on mahdollistanut rikoksen tekemisen.¹⁴⁹

Esimerkiksi osakeyhtiön johdon osalta korvausvelvollisuus määräytyy kuitenkin OYL 22:1 luvun mukaan, jonka mukaan hallituksen jäsenen, hallintoneuvoston jäsenen ja toimitusjohtajan on korvattava vahinko, jonka hän on tehtävässään 1

¹⁴⁶ HE 95/1993; yleisperustelut luku 5.3

¹⁴⁷ Jaatinen 2000 s. 78

¹⁴⁸ Backman 1972 s. 17

¹⁴⁹ HE 95/1993 yleisperustelut 5.2

luvun 8 §:ssä säädetyn huolellisuusvelvoitteen vastaisesti tahallaan tai huolimattomuudesta aiheuttanut yhtiölle. Osakeyhtiölaissa ei siten suljeta johdon velvollisuutta pois maksaa yhteisösakkoa yhteisölle.

Oikeushenkilön rangaistusvastuu nähdään rikosoikeudellisena vastuuna, jonka lähtökohtana on sen puolesta toimivien luonnollisten henkilöiden syyllistyminen rikokseen. Näiden henkilöiden yksilöllinen rikosoikeudellinen vastuu määräytyy siis yleisten rikosoikeudellisten periaatteiden mukaan, mikä tarkoittaa sitä, että ensisijaisen vastuun kantavat ne yksilöt oikeushenkilön sisällä, jotka ovat teoillaan tai laiminlyönneillään aiheuttaneet rikoksen tai yllyttäneet tekijän rikolliseen toimintaan¹⁵⁰

3.5 Vastuun perusteen jäsentäminen

Oikeushenkilön ja rikokseen syyllistyneen, oikeushenkilön puolesta toimineen luonnollisen henkilön välinen suhde voidaan jäsentää eri tavalla.¹⁵¹

Samastaminen. Samastamisesta on kysymys silloin, kun rikoksentekijä on toiminut rikosta tehdessään kyseessä olevan oikeushenkilön päätöksentekotehtävissä tai päätöksentekotehtävien kuuluva on sallinut rikoksen tekemisen. Tässä mallissa yhtiön johto siis osallistuu suoraan rikoksen tekemiseen tai sallii sen tapahtuvan. Sallittavuuteen liittyy vaatimus siitä, että rikos olisi ollut estettävissä. Samastamisessa vastuu ei rakenteellisesti eroa normaalista rikosoikeudellisesta vastuusta.¹⁵² Samaistamisvastuulla tarkoitetaan siis käytännössä osallistumista rikokseen. Erityisesti johdon osallisuudesta rikokseen puhutaan henkilön toimiessa yhteisön hyväksi tai puolesta ilman, että olisi rikottu mitään huolellisuus- tai varovaisuusvelvollisuutta. Osallisuus on tällöin myötävaikutusta tekoon. Asteellisesti osallisuus voi olla tekijäkumppanuutta, yllytystä tai avunantoa varsinaisen tekemisen ohella.¹⁵³

¹⁵⁰ HE 95/1993; yleisperustelut 5.3, Lappi-seppälä 2000 s. 399 - 400

¹⁵¹ HE 95/1993; yleisperustelut 5.3

¹⁵² HE 95/1993 yleisperustelut 5.3, Lappi-Seppälä 2000 s. 400, 405

¹⁵³ Työsuojelelujulkaisu 81/2006 s. 15 viitattu 12.10.2013.

Isännänvastuu. Tässä mallissa rikoksentekijä on oikeushenkilön palveluksessa työ- tai virkasuhteessa tai toimii kyseisen oikeushenkilön edustajalta saaman toimeksiannon perusteella. Tällöin katsotaan, että toteutuneeseen rikokseen on ainakin osaltaan ollut vaikuttamassa oikeushenkilön riittämätön huolellisuus tai varovaisuus. Tämä puolestaan on voinut ilmetä esimerkiksi epäasianmukaisena ohjauksena tai valvontana työssä, taikka muunlaisena oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisena tai laiminlyöntinä. Myös suora toimeksianto rikoksen tekemiseen saattaa tulla kyseeseen.¹⁵⁴

Vastuu ei tässä mallissa voi kuitenkaan perustua pelkästään velvollisuuksien laiminlyöntiin, vaan vaaditaan syy-yhteyttä, eli laiminlyönnin on lisäksi täytynyt mahdollistaa rikoksen tekeminen tai vähintäänkin helpottaa sen tekemistä. Syy-yhteyden on hallituksen esityksen mukaan katsottu olevan olemassa, jos rikoksen riski on *olennaisesti* kasvanut oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen kautta. Olennaisuusarviointi saattaa tosin aiheuttaa ongelmia, sillä riskin kohoamisen määrää ei voida täsmällisesti ilmaista. Tällöin on tukeuduttava yleiseen elämäkokemukseen, jonka mukaan riskin kohoamisen katsotaan olevan olennaista silloin, kun se huolellisesti punnittaessa otetaan huomioon.¹⁵⁵ Vaatimus tietynasteisesta syy-yhteydestä oletettiin niin itsestään selväksi, ettei katsottu olevan tarpeellista ottaa siitä erillistä mainintaa lakiin.¹⁵⁶

Anonyymi syyllisyys. Kolmas kytkentämalli oikeushenkilön ja rikoksentekijän välillä on anonyymi syyllisyys. Anonyymistä syyllisyydestä on kyse silloin, kun rikoksen tunnusmerkistön voidaan osoittaa toteutuneen oikeushenkilön toiminnassa ja tekijänä mitä ilmeisimmin on joko oikeushenkilön johtoon kuuluva tai sen palveluksessa oleva henkilö, mutta on kuitenkin mahdotonta varmuudella osoittaa tekijäksi yhtäkään yksittäistä henkilöä. Anonyymi syyllisyys sulkee siis pois yksilöllisen rangaistavuuden. Sen lisäksi yksilöllisen rangaistavuuden sulkee pois esimerkiksi toimenpiteistä luopuminen, rikoksentekijän kuolema tai syyteoikeuden vanhentuminen. On myös mahdollista, että rikoksentekijä on paennut tavoittamattomiin, eikä häntä sen vuoksi ole mahdollista saattaa vastuuseen teoistaan. Mikään edellä mainituista syistä ei kuitenkaan hallituksen

¹⁵⁴ HE 95/1993 yleisperustelut 5.3

¹⁵⁵ HE 95/1993; yksityiskohtaiset perustelut 1.1.1, 2 §, Lappi-Seppälä 2000 s. 400, 405

¹⁵⁶ Laintarkastuskunnan lausunto N:o 3/1990 s. 15

esityksen mukaan olisi esteenä yhteisösakon tuomitsemiselle.¹⁵⁷ Anonyymin syyllisyyden tilanne toimenpiteisiin liittyvän harkinnan kannalta voi olla ongelmallinen, sillä eihän välttämättä edes tiedetä, millä tavalla rikos on tehty. Kuitenkin vaatimuksena syyllisyysperiaatteen mukaisesti on syyttäjän velvollisuus todistustaakkasääntöjen mukaan näyttää todeksi seikat, joihin rangaistusvaatimus perustuu.¹⁵⁸

3.6 Yhteisösakon mittaaminen

RL 9:5 § (9.11.2001/971) Yhteisösakko tuomitaan määräeuroin. Alin yhteisösakon rahamäärä on 850 ja ylin 850 000 euroa.

Rikosoikeuskomitean mietinnössä ehdotettiin alun perin säädettäväksi kaksi eri seuraamusta oikeushenkilöille niiden toiminnassa tapahtuneen rikoksen johdosta. Kyseeseen tuli rangaistusvaroitus ja yhteisösakko. Rangaistusvaroituksen funktiona olisi ollut lähinnä aiheuttaa paheksuntaa rikoksen tehnyttä yhteisöä kohtaan, jolloin se olisi toiminut eräänlaisena rasituksena yhteisön toiminnassa. Sovellettavien seuraamuslajien määrää rajoitti kuitenkin oikeushenkilöiden luonne. Mietinnössä ehdotettiin myös, että yhteisösakon täytäntöönpanon lykkääminen, sen maksamien useassa erässä ja sakon tuomitseminen ehdollisena olisi mahdollista.¹⁵⁹ Lausuntokierroksella valtaosa kuitenkin epäili rangaistusvaroituksen tehon yleis- ja erityisestävää vaikutusta. Koska yhteisörangaistuksen käytön tuli kohdistua lähinnä vakaviin elinkeinotoiminnassa tapahtuneisiin rikoksiin, yhteisösakko katsottiin soveliaammaksi seuraamukseksi, sillä se oli rangaistusvaroitusta ankarampi.¹⁶⁰

Yhteisösakko tuomitaan määräeuroin mutta suuruudeltaan vaihtelevana.¹⁶¹ Vähimmäismäärä on 850 euroa ja enimmillään se voidaan määrätä 850 000 euron suuruiseksi (RL 9:5). Oikeushenkilölle on myös mahdollista tuomita samalla kertaa kahden tai useamman rikoksen johdosta yhteinen yhteisösakko (RL 9:8). Yhteisösakon yleisestävän tehokkuuden turvaamiseksi katsottiin parhaaksi säätää yhteisösakolle lakiin alaraja, sillä oikeushenkilön rangaistusvastuuta ei mis-

¹⁵⁷ HE 95/1993; yleisperustelut 5.3

¹⁵⁸ Jaatinen 2000 s. 121

¹⁵⁹ KM 1976:72 s. 148 - 149

¹⁶⁰ HE 95/1993 yleisperustelut 5.4

¹⁶¹ Lappi-Seppälä 2000 s. 412

sään vaiheessa tarkoitettu ulottaa paheksuttavuudeltaan vähäisiin rikoksiin. Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate puolestaan puolsi yhteisösakon ylärajan sääntämistä lailla.¹⁶²

Koska yhteisösakon tuli soveltua määrättäväksi hyvin erilaisista oikeushenkilöissä tapahtuvista velvollisuuksien rikkomisista, katsottiin, että asteikon tulee olla varsin laaja. Sakon yläraja tuli asettaa niin korkealle, että asteikolta pystytäisiin tuomitsemaan yhteisösakko myös esimerkiksi suurelle ja vakavaraiselle yhtiölle erityisen vakavana pidettävän velvollisuuksien rikkomisen johdosta.¹⁶³ Alkuperäinen yhteisösakko oli määrältään 5000 - 5 000 000 markkaa (RL 9:5; 743/1995). Minkäänlaisen päiväsakkojärjestelmän ei katsottu soveltuvan yhteisösakon määräämiseen, sillä kyseinen järjestelmä on rakennettu silmällä pitäen yksilöllisiä rikoksentekijöitä siten, että rikosten vakavuus arvostellaan päiväsakkojen lukumäärän perusteella ja rikoksentekijän maksukyky puolestaan päiväsakon rahamäärän välityksellä.¹⁶⁴

Oikeushenkilölle määrättävän seuraamuksen käsittäminen nimenomaan rangaistuksena edellytti vastuun edellytysten muotoilemista mahdollisimman syyllisyshakuisiksi, oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen moitittavuutta korostaviksi. Hallituksen esityksen mukaan päiväsakkoina tuomittavaa rangaistusta ei pidetty oikeushenkilöille soveltuvana myöskään oikeushenkilöiden luonteen vuoksi, sillä niille tuomittavaa sakkoa ei voida muuttaa vankeudeksi eivätkä oikeushenkilöiden keskimääräisten tulojen katsottu heijastavan niiden maksukykyä samalla tavalla kuin luonnollisten henkilöiden palkkatulojen. Yhteisösakosta ei myöskään tarkoitettu päiväsakkojärjestelmän kaltaista rutiininomaista rikosten seuraamusta.¹⁶⁵

Yhteisösakko tarkoitettiin nimenomaan rangaistukseksi rikollisesta toiminnasta, toisin kuin esimerkiksi oikeushenkilöille määrättävä uhkasakko. Yhteisösakon tarkoituksena ei siis ollut toimia yksilöidyn velvollisuuden täyttämisen tehostee-

¹⁶² HE 95/1993 yleisperustelut 5.4

¹⁶³ HE 95/1993 yleisperustelut 5.4

¹⁶⁴ HE 95/1993 yleisperustelut 5.4

¹⁶⁵ HE 95/1993 yleisperustelut 5.4

na, vaan sitä määrättäessä arvostellaan rikosta ja oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomista jälkikäteen.¹⁶⁶

3.7 Mittaamisperusteiden jaottelua

Yhteisösakkoa mitattaessa perusteiden merkitys vaihtelee rangaistusvastuun edellytysten mukaan siten, että mikäli edellytykset rangaistusvastuulle ovat olemassa huolellisuusvelvoitteiden laiminlyönnin perusteella, mittaamisharkinnassa korostuu itse velvoitteiden rikkominen. Jos taas rikoksentekijä on kuullut oikeushenkilön johtoon, mittaamisperusteina korostuvat rikoksen laji ja vakavuus.¹⁶⁷ Mittaamisperusteita on kuitenkin mahdoton määritellä tyhjentävästi. RL 9:6 §:n mittaamisperusteita täydentääkin rikoslain yleiset rangaistusten mittaamisperusteet.¹⁶⁸

Yhteisösakon mittaaminen on perinteisten rangaistusten mittaamista vaikeampaa juuri siksi, että oikeushenkilön rangaistusvastuussa rikosta joudutaan yleensä arvioimaan sekä yksilöllisen rikoksentekijän tekona että oikeushenkilön laiminlyönnin seurauksena. Yhteisörangaistusten mittaamisperusteita muodostettaessa on tullut sovittaa yhteen erityisvaatimukset, jotka johtuvat oikeushenkilön ja sen velvollisuuksien rikkomisen luonteesta sekä yleiset RL 6 luvun rangaistusten määräämis- ja mittaamisperusteet, joiden mukaan rangaistuksen on oltava oikeudenmukaisessa suhteessa rikokseen, sen vaarallisuuteen, rikoksesta ilmenevään tekijän syyllisyyteen ja muihin seikkoihin, joiden avulla rikoksen vakavuutta arvioidaan.¹⁶⁹

3.7.1 Laiminlyöntivastuu mittaamisperusteena

Laiminlyöntiä kuvastaa yleisesti se, että tekijä ei ole puuttunut tietyn uhkaavan oikeushyvän loukkaamiseen tai vaarantamiseen. Jotta laiminlyönnistä voitaisiin rangaista, edellytetään, että tekijällä on ollut kyky ja tilaisuus toimia toisin.¹⁷⁰ Kun kyse on huolellisuus- ja varovaisuusvelvollisuuden rikkomisesta oikeus-

¹⁶⁶ Lappi-Seppälä 2000 s. 412

¹⁶⁷ Jaatinen 2000 s. 130

¹⁶⁸ HE 95/1993 yleisperustelut 5.4

¹⁶⁹ HE 95/1993 yksityiskohtaiset perustelut 1.1.1. 4 §

¹⁷⁰ Nuutila 1996 s. 230

henkilön toiminnassa, arvioitavaksi tulee rikoksen merkitys oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen seurauksena. Oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen laatu ja laajuus eivät siis merkitse samaa kuin tehdyn rikoksen vakavuus, vaikka kyseessä olevan rikoksen vakavuudella onkin merkitystä arvioitaessa oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomista ja sen merkitystä.¹⁷¹

Yhteisösakon suuruutta arvioitaessa rikoslain 6 luvun periaatteiden mukaan tulisi arvion kohdistua oikeushenkilön omaan toimintaan eikä enää rikoksentekijän menettelyyn, sillä yksittäisen rikoksentekijän syyllisyyttä arvioidaan määrättäessä hänelle yksilörangaistusta. Kun oikeushenkilön rangaistusvastuu perustuu laiminlyöntiin, joka on tehnyt rikoksen mahdolliseksi tai ainakin olennaisesti helpottanut sen tekemistä, laiminlyöntiä voidaan lähtökohtaisesti pitää sitä vakavampana mitä vakavamman rikoksen tekemistä se on helpottanut. Yhteisösakkoa ankaroittavaan suuntaan voi vaikuttaa myös se, että rikos toteuttaa perusrikosta koskevan säännöksen sijasta törkeän rikostyyppin tunnusmerkit.¹⁷²

3.7.2 Johdon osallisuus mittaamisperusteena

Lakimääräiseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluvan henkilön ollessa osallinen rikokseen, on kyse yhteisösakon mittaamisen ankarimmin käsiteltävästä muodosta.¹⁷³ Rikoksen merkitys yhteisösakon mittaamisessa korostuu, jolloin rikoksen lajin ja vakavuuden perusteella arvioidaan oikeushenkilön menettelyn moitittavuutta.¹⁷⁴ Kun johtoon kuuluva henkilö on perinteisessä mielessä osallinen rikokseen, voidaan yhteisösakon mittaamisperusteina soveltaa analogisesti yksilöllisen rangaistusvastuun mittaamisperusteita.¹⁷⁵ Rikoksen tekeminen voidaan siis samastaa oikeushenkilön päätöksentekoon sitä kiinteämmin, mitä merkittävämmässä asemassa rikoksentekijä tai -tekijät ovat oikeushenkilön organisaatiossa. Tämä tarkoittaa sitä, että erityisen vastuullisessa asemassa olevan henkilön tekemällä rikoksella katsotaan olevan vakavampi luonne kuin muun henkilön tekemällä muutoin vastaavalla rikoksella.¹⁷⁶

¹⁷¹ HE 95/1993 yksityiskohtaiset perustelut 1.1.1.6 §

¹⁷² HE 95/1993 yksityiskohtaiset perustelut 1.1.1.6 §

¹⁷³ Jaatinen 2000 s. 135

¹⁷⁴ HE 95/1993 yksityiskohtaiset perustelut 1.1.1.6 §

¹⁷⁵ Jaatinen 2000 s. 130 - 131

¹⁷⁶ Lappi-Seppälä 2000 s. 413

Yhteisösakon rahamäärää arvioitaessa on lisäksi otettava huomioon oikeushenkilön yleinen ilmapiiri, toisin sanoen se, osoittaako oikeushenkilön velvollisuuksien rikkominen piittaamattomuutta lain säännöksistä tai viranomaisten määräyksistä, sillä velvollisuuksien rikkomista voidaan pitää tavanomaista vakavampana, jos oikeushenkilön puolesta tehty rikos osoittaa kielteistä asennetta oikeusjärjestyksen määräyksiä vastaan tai jopa rikollista ilmapiiriä. Myös rikoslain yleiset rangaistusten mittaamisperusteet on otettava huomioon yhteisösakkoa mitatessa.¹⁷⁷

Itse rikollisen toiminnan laajuudella on luonnollisesti suuri merkitys rangaistuksen mittaamisessa. Sillä voidaan ajatella olevan rangaistuksen määräämisessä monia ulottuvuuksia. Rikollinen toiminta voi olla laajaa esimerkiksi sillä tavalla, että toimintaan on osallistunut suuri joukko ihmisiä organisaation sisällä, jolloin laajuus ymmärretään tekijäpiirin laajuutena. Rangaistuksen tulee olla sitä ankarampi, mitä laajempaa lain rikkomisen ilmapiiriä toiminta ilmentää. Rikollisen toiminnan laajuus voi olla lisäksi sitä, että oikeushenkilön toiminnassa syyllistytään moniin yksittäisiin rikoksiin, joita erikseen arvioituna ei välttämättä pidettäisi erityisen vakavina. Laajaa rikollinen toiminta voi olla myös siinä tapauksessa, että sillä on laajalle yhteiskuntaan ulottuvia vaikutuksia esimerkiksi siten, että rikos kohdistuu suureen määrään ihmisiä.¹⁷⁸

3.7.3 Taloudellisen aseman arviointi mittaamisperusteena

Yhteisösakkoa mitattaessa on lisäksi otettava huomioon oikeushenkilön taloudellinen asema. Lähtökohta on siis sama kuin päiväsakkojärjestelmässä, jota sovelletaan yksityisiin rikoksentehtäviin; samansuuruinen sakkorangaistus kohdistuu raskaammin vähävaraisiin kuin suurituloisiin. Yhtä lailla samansuuruinen yhteisösakko kohtaa ankarammin pienimuotoista liiketoimintaa harjoittavaa yhteisöä kuin jos kyseessä olisi esimerkiksi vakavarainen pankki tai teollisuusyhtiö. Tämän vuoksi on tärkeää, että yhteisösakko tuomitaan vakavuudeltaan samanlaisesta rikoksesta heikolle yhteisölle pienempänä kuin vahvalle.¹⁷⁹

¹⁷⁷ HE 95/1993 yksityiskohtaiset perustelut 1.1.1.6 §

¹⁷⁸ Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 13/1987 s. 103 - 104

¹⁷⁹ HE 95/1993; yleisperustelut 5.4, Jaatinen 2000 s. 131

Oikeushenkilön taloudellista asemaa arvioitaessa puolestaan on otettava huomioon sen koko, vakavaraisuus, toiminnan taloudellinen tulos sekä muut sen taloudelliseen tilaan olennaisesti vaikuttavat seikat (RL 9:6.3). Yhteisön koon on katsottu tärkeäksi kuuluvan yhteisösakon mittaamisperusteisiin, koska kooltaan suuren oikeushenkilön kyky maksaa yhteisösakko on parempi silloinkin, vaikka suuren oikeushenkilön toiminnassa olisi tilapäisesti taloudellisia ongelmia. Oikeushenkilön kokoa voidaan arvioida esimerkiksi vuotuisten tulojen kautta tai sen henkilöstön määrän mukaan. Myös esimerkiksi taseen loppusummalla saat-
taa olla merkitystä arviointitilanteessa. Vakavaraisuus taloudellisen aseman arvioinnissa kertoo oikeushenkilön velkaantumisasteesta ja sen kyvystä kestää taloudellisesti heikkoja ajanjaksoja toiminnassaan.¹⁸⁰

Liiketoiminnan vakavaraisuutta kuvaa vieraan pääoman suhde omaan pääomaan, kun esimerkiksi kunnan vakavaraisuutta osoittaa sen ottamien lainojen kokonaismäärä ja rahastojen suuruus verrattuna sen verotuloihin tai asukasmäärään. Taloudellisen tuloksen arvioinnin tulee taas perustua liiketoiminnassa tilinpäätöksessä annettuihin lukuihin, joista keskeisimpänä on tilikauden voitto. Julkisyhteisöjen taloudellisen aseman arvioimisessa taloudellisella tuloksella taas ei ole kovin suurta merkitystä, koska ne eivät yleensä edes pyri voiton tavoitteluun toiminnassaan. Huomioon voidaan kuitenkin ottaa esimerkiksi kunnan rahoituksen huomattava yli- tai alijäämä sekä muutokset rahastoissa ja siirtomäärärahoissa.¹⁸¹

Yhteisösakon rahamäärää ei voida arvioida samaan tapaan kuin päiväsakkoja, joiden vahvistamisessa otetaan lähtökohdaksi sakotettavan maksukyky tuomitsemishetkellä. Yhteisösakon rahamäärää ei voida arvioida näin lyhyen jakson perusteella, vaan oikeushenkilön taloudellisen aseman arviointi edellyttää tietoja sen taloudesta pidemmältä ajanjaksolta. Taloudellisen tuloksen arvioimisen pohjana käytettävät tiedot tuleekin olla vähintään yhdeltä tilikaudelta. On lisäksi mahdollista laajentaa arvioinnin pohjaksi otettavaa ajanjaksoa, mikäli on syytä

¹⁸⁰ HE 95/1993; yksityiskohtaiset perustelut 1.1.1 6 §

¹⁸¹ HE 95/1993; yksityiskohtaiset perustelut 1.1.1. 6 §, Jaatinen s. 131-133

epäillä oikeushenkilön ryhtyneen toimiin heikentääkseen taloudellista asemaansa pienemmän yhteisöosakon tuomitsemisen toivossa.¹⁸²

Tietoisuus siitä, että oikeushenkilö saattaisi joutua tulevaisuudessa vastuuseen sen puolesta tai hyväksi tehdystä rikoksesta voi houkutella yrityksiin välttää vastuuta erilaisin organisatorisin toimenpitein. Varallisuus saatetaan esimerkiksi jakaa samojen henkilöiden hallitsemien muiden oikeushenkilöiden kesken, voidaan perustaa välikäsiä, purkaa kokonaan vastuuseen mahdollisesti joutuva oikeushenkilö tai siirtää se uusille omistajille. Tapauksissa, joissa rikoksen paljastumisen ja oikeuskäsittelyn päättymisen välinen aika muodostuu syystä tai toisesta pitkäksi, erilaisia tapoja vastuun kiertämiseksi on syytä pitää mahdollisina.¹⁸³

On kuitenkin mahdoton antaa yleispätevää ohjetta siihen, milloin oikeushenkilöön kohdistuneet oleelliset muuttamistoimet olisi tehty juuri rangaistusseuraamuksen välttämistarkoituksessa ja milloin muista syistä. Syyttäjällä on kyseisissä tilanteissa näyttövelvollisuus muutostoimenpiteiden tarkoituksesta. Ilmeisen selväksi vastuun välttämiseksi voidaan kuitenkin katsoa tilanne, jossa osakeyhtiötä hallitsevat osakkaat lopettavat oikeushenkilön toiminnan lyhyen ajan kuluttua vakavan rikoksen paljastumisen jälkeen ilman edeltänyttä valmistelua ja perustavat uuden samalla alalla toimivan yhtiön.¹⁸⁴ Oikeushenkilön koko ja vakavaraisuus ovat tiettyyn hetkeen sidottuja ominaisuuksia ja niitä tulee arvioida tuomitsemishetken tilanteen mukaisesti siitä huolimatta vaikka oikeushenkilön koossa ja vakavaraisuudessa olisi rikoksentekohetken jälkeen tapahtunut olennaisiakin muutoksia jos ne kuitenkin voidaan katsoa normaalin liiketoiminnan seurauksiksi.¹⁸⁵

3.8 Rangaistusvaatimuksen tekemättä jättäminen

Syyttäjällä on oikeus tietyissä tilanteissa jättää rangaistusvaatimus oikeushenkilöä kohtaan tekemättä. Ensimmäisenä syynä syyttämättä jättämiselle mainitaan

¹⁸² HE 95/1993 yksityiskohtaiset perustelut 1.1.1. 6 §

¹⁸³ Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 13/1987 s. 64 - 65

¹⁸⁴ Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 13/1987 s. 64 - 65

¹⁸⁵ HE 95/1993; yksityiskohtaiset perustelut 1.1.1 6 §, Jaatinen 2000 s. 131 - 133

teon vähäisyys. Tämä tarkoittaa, että oikeushenkilön laiminlyönti, eli huolellisuus- ja varovaisuusvelvoitteen rikkominen tai johdon osuus tehdyssä rikoksessa on ollut vähäinen (RL 9:7.1, ensimmäinen kohta). Tällöin edellytetään lisäksi, että kyseinen oikeushenkilö on ryhtynyt vapaaehtoisesti tarpeellisiin toimiin uusien rikoksien ehkäisemiseksi (RL 9:7.4).

Laiminlyönnin vähäisyyttä arvioitaessa otetaan ensisijaisesti huomioon se, kuinka paljon oikeushenkilön moitittavan toiminnan voidaan katsoa poikkeavan niistä menettelytavoista, joita sen olisi tullut noudattaa. Vähäisenä ei esimerkiksi voisi pitää poikkeavaa toimintaa jos se on ollut pitkäkestoista, sitä on tapahtunut organisaatiossa usealla taholla tai sen voidaan osoittaa olleen tahallista ja suunnitelmallista. Lisäksi mitä ylempänä organisaatiossa moitittava toiminta on tapahtunut, sitä vähemmän on aiheutta pitää sitä vähäisenä. Vähäisenä laiminlyöntiä voitaisiin pitää esimerkiksi silloin, jos rikoksentekijän toimintaa on hänen asemansa vuoksi ollut erityisen vaikeaa valvoa tai rikosta ei ole voitu ennakoida. Johdon osuuden voisi arvioida vähäiseksi esimerkiksi siinä tapauksessa, että rikokseen syyllistyneen johdon jäsenen merkitys oikeushenkilön toiminnassa verrattuna muuhun johtoon on vähäinen.¹⁸⁶

Toisena syyttämättä jättämisen mahdollisuutena laissa mainitaan itse rikoksen vähäisyys. Tällöin oikeushenkilön toiminnassa tehdystä rikoksesta ei ole saanut aiheutua muuta kuin vähäistä vahinkoa tai vaaraa (RL 9:7.1, toinen kohta). Vahingon tai vaaran suuruus arvioidaan puolestaan kyseessä olevan rikoksen tunnusmerkistön kautta. Tämä tarkoittaa, että esimerkiksi ympäristörikoksissa ratkaisevaa olisi ympäristölle tai ihmisille aiheutettu vahingon tai vaaran suuruus.¹⁸⁷

Molemmissa kohdissa edellytetään oikeushenkilöltä lisäksi tiettyä suhtautumista toimintaansa jälkikäteen. Oikeushenkilön on tullut laiminlyönnin jälkeen vapaaehtoisesti ryhtyä tarpeellisiin toimiin uusien rikosten ehkäisemiseksi. Vaatimus perustuu ajatukseen, että oikeushenkilön toiminta rikoksen jälkeenkin osoittaa sen suhtautumista lain noudattamiseen. Vapaaehtoiset toimet voivat olla hyvin-

¹⁸⁶ HE 95/1993 yksityiskohtaiset perustelut 1.1.1 7 §

¹⁸⁷ Lappi-Seppälä 2000 s. 415

kin erilaisia. Vaatimuksena ei hallituksen esityksessä kuitenkaan ollut, että oikeushenkilön tulisi oma-aloitteisesti ryhtyä tarpeellisiin toimenpiteisiin, vaan vapaaehtoisuuden katsottiin riittävän. Vapaaehtoisuudesta ei enää kuitenkaan olisi kyse, mikäli oikeushenkilö ryhtyisi toimiin vasta viranomaisen määräyksestä tai tietoisena sellaisen tulemisesta.¹⁸⁸

Kiinnostava on RL 9:7.3 momentti, jonka mukaan syyttäjällä on lisäksi oikeus jättää rangaistusvaatimus tekemättä, mikäli rikoksentekijä on RL 9:4.2 momentin 3 kohdan tarkoittamassa tapauksessa jo tuomittu rangaistukseen ja tämän vuoksi olisi oletettavissa, ettei oikeushenkilöä enää tuomittaisi yhteisösakkoon. Syyttäjältä edellytetään tällöin tarkkaa harkintaa asian suhteen, sillä tuomitsematta jättämisen täytyisi olla ehdottomasti todennäköisempää kuin tuomitsemisen, jotta syyttäjä voisi jättää rangaistusvaatimuksen tekemättä. Säännös on kuitenkin tarkoitettu koskemaan vain sellaisia poikkeuksellisia tapauksia, joissa rikoksentekijä on jo aiemmassa oikeudenkäynnissä ehditty tuomita rangaistukseen, kun kysymys yhteisösakosta vasta myöhemmin nousee esiin. Säännöksen tekee mielenkiintoiseksi sen alkuperäinen ja ainoa tarkoitus, eli se, etteivät syyttäjät joutuisi tekemään turhaa työtä.¹⁸⁹

3.9 Tuomitsematta jättäminen

Oikeushenkilön rangaistusvastuun periaatteita tiukennettiin talousrikosuudistuksen yhteydessä alkuperäisestä lailla (61/2003) ja yhteisösakon määrääminen muuttui tuolloin lähtökohtaisesti pakolliseksi. Lakiin otettiin kuitenkin samalla säännökset tuomitsematta jättämisestä (RL 9:4). Säännös edellyttää luonnollisesti tuomioistuimelta kokonaisharkintaa asian suhteen.¹⁹⁰

Tuomioistuin saa jättää yhteisösakon tuomitsematta, jos oikeushenkilön laiminlyönti tai johdon osuus rikoksessa on ollut vähäinen tai jos kyseessä oleva rikos voidaan katsoa vähäiseksi. Lisäksi tuomioistuin voi jättää yhteisösakon tuomitsematta, mikäli se katsoo, että rangaistusta olisi pidettävä kohtuuttomana ottaen huomioon oikeushenkilölle kyseisestä rikoksesta aiheutuneet muut seura-

¹⁸⁸ HE 95/1993 yksityiskohtaiset perustelut 1.1.1. 7 §

¹⁸⁹ HE 95/1993; yksityiskohtaiset perustelut 1.1.1. 7, Kuusiniemi 2001, s. 5

¹⁹⁰ HE 95/1993; yksityiskohtaiset perustelut 1.1.1. 4 §

ukset, oikeushenkilön toimet uusien rikosten ehkäisemiseksi, tai sen, että oikeushenkilön johtoon kuuluva tuomitaan rikoksesta rangaistukseen ja tämän omistususuus tai henkilökohtainen vastuunsa oikeushenkilössä on suuri (RL 9:4). Pykälässä mainituilla muilla seurauksilla tarkoitetaan lähinnä virallisia seurauksia, esimerkiksi korvausvelvollisuutta, menettämisseuraamuksia ja hallinnollisia seurauksia. Ne voisivat kuitenkin olla myös niin sanottuja epävirallisia seuraamuksia, kuten kielteistä julkisuutta, toiminnan vaikeutumista, oikeushenkilön omaisuuden vahingoittumista tai muita tosiasiallisia vaikutuksia, joita oikeushenkilölle on rikoksesta aiheutunut.¹⁹¹

Rikoksesta säännönmukaisesti rangaistusten ohella aiheutuvista muista seurauksista, kuten vahingonkorvauksesta tai vahingollisesta julkisuudesta, ei pääsääntöisesti tulisi seurata yhteisösakon tuomitsematta jättämistä. Muutenhan rangaistuksen käyttöala supistuisi lähes olemattomiin. Rangaistuksen lisäksi tulevien muiden seuraamusten on tarkoitettu johtavan mahdollisuuteen jättää yhteisösakko tuomitsematta lähinnä silloin, kun ne muodostavat poikkeuksellisen ankaran kokonaisuuden. Jos 4 kohdassa tarkoitettut muut seuraukset eivät ole niin huomattavat, että ne johtaisivat yhteisösakon tuomitsematta jättämiseen, niillä voi kuitenkin olla vaikutusta mitattaessa yhteisösakon suuruutta 6 §:n mukaan.¹⁹²

3.10. Ruotsin yrityssakko

Oikeushenkilön rangaistusvastuu toteutuu eri tavoin eri maissa. Suomessa se otettiin käyttöön yhtenä viimeisistä länsieurooppalaisista valtioista.¹⁹³ Ranskassa ja Saksassa esimerkiksi oikeushenkilöihin kohdistetut rangaistukset perustuvat johtajiston tekemiin rikoksiin ja huolimattomuusarvioinnille ei ole annettu keskeistä merkitystä. Norjassa, Ruotsissa, Tanskassa, Hollannissa sekä anglo-amerikkalaisissa maissa rangaistusvastuun perusedellytykset sen sijaan on muotoiltu samantyyppisiksi kuin Suomessa, jossa yksi keskeinen edellytys on organisaatiossa noudatettu huolimattomuus, joka on mahdollistanut rikoksen

¹⁹¹ HE 95/1993 yksityiskohtaiset perustelut 1.1.1. 4 §

¹⁹² HE 95/1993; yksityiskohtaiset perustelut 4 §

¹⁹³ Nuutila 1997 s. 97

tekemisen oikeushenkilön puolesta tai sen hyväksi.¹⁹⁴ Seuraavassa tiivistetysti Ruotsin yrityssakosta.

Ruotsissa ei ole käytössä varsinaista oikeushenkilön rangaistusvastuuta, vaan Suomen yhteisösakkoa vastaa yrityssakoksi (företagsbot) kutsuttu seuraamusjärjestelmä, joka otettiin rikoskaareen (Brottsbalk 1962:700) vuonna 1986 tarkoituksena luoda tehokas sanktiojärjestelmä elinkeinoelämän rikoksia varten.¹⁹⁵ Ruotsin rikosoikeusjärjestelmä rakentuu yksilövastuulle,¹⁹⁶ ja samoin kuin Suomessa, yrityssakon tarkoituksena olikin täydentää yksilövastuuta sen sijaan, että sillä olisi ollut tarkoitus korvata sitä.¹⁹⁷

Keskustelua yhteisövastuun tarpeesta oli käyty Ruotsissa niin kuin muualla Länsi-Euroopassakin jo pitkään ennen sen säätämistä.¹⁹⁸ Yhteisövastuulle syntyi käytännön tarve yritysrakenteiden kasvaessa ja omistajuuden eriytyessä yrityksen johdosta, jolloin itse johdon ei ollut enää mahdollista valvoa toiminnan yksityiskohtia.¹⁹⁹ Tilanne oli siten lähtökohdiltaan samanlainen kuin Suomessa yhteisösakon käyttöönottoa valmisteltaessa. Aatteita seuraamukselle pyrittiin hakemaan oikeuskirjallisuudesta, mutta koska asialle ei ollut osoitettu kovin suurta huomiota sen enempää Ruotsissa kuin muissa Pohjoismaissaakaan, haastavaa oli pelkästään kirjallisuuden löytäminen. Asialta puuttui siten kirjallisuuden lisäksi aihepiirin yhtenäinen terminologia.²⁰⁰

Käytännön esimerkkien puuttuessa oli vaikea arvioida yrityssakon käyttöönotosta aiheutuvia seurauksia. Oli mahdoton sulkea pois riskiä seuraamuksen negatiivisista vaikutuksista, esimerkiksi seuraamuksen väärinkäytöstä. Yhdysvalloissa oli kylläkin vastaavanlainen sakko yrityksille ollut käytössä jo kokonaisen sukupolven ajan, mutta toisin kuin Ruotsissa, Yhdysvalloissa seuraamuksen pyr-

¹⁹⁴ Jaatinen 2000 s. 2-3

¹⁹⁵ Ds 2001:69 s. 7, He 95/1993 yleisperustelut 4.

¹⁹⁶ Ds Ju 1978:5 s. 9

¹⁹⁷ Ds 2001:69 s. 7

¹⁹⁸ Ds Ju 1978:5 s. 9

¹⁹⁹ Ds Ju 1978:5 s. 108

²⁰⁰ Ds Ju 1978 s. 9 - 12

kimyksenä oli ollut korvata sillä yritysjohdolle kuuluva yksilövastuu. Tämänlaista järjestelmää ei Ruotsissa ollut tarkoituksena saattaa voimaan.²⁰¹

Kun päästiin eroon yrityssakon käyttöön ottamisen teoreettisista ongelmista, jäi jäljelle käytännön toteutuksen kysymykset, muun muassa se, miten seuraamus olisi järkevintä lainsäädännössä toteuttaa. Perustavanlaatuiset säännökset saakoista, vankeudesta ja muista rikosten seuraamuksista on koottu rikoskaareen (BrB). Varsinaista estettä sijoittaa yrityssakko rikoskaaren ulkopuolellekaan ei ollut.²⁰² Toisin kuin Suomessa, yrityssakko kuitenkin sijoitettiin rikoskaareen yhdessä samaan lukuun (Brb 36 luku) menettämisseuraamusten kanssa, mikä osoittaa sen luonteen taloudellisena seuraamuksena rikosoikeudellisen rangaistuksen sijaan. Varsinaisista rangaistuksista se kuitenkin eroaa lähinnä käsitettävällä.²⁰³

Yrityssakko tuomitaan virallisen syyttäjän vaatimuksesta elinkeinotoiminnassa tapahtuneesta rikoksesta elinkeinonharjoittajalle, oli se sitten juridinen tai luonnollinen henkilö. Lisäksi vaaditaan, että tapahtuneesta rikoksesta on säädetty ankarampi rangaistus kuin rikesakko²⁰⁴, eikä elinkeinonharjoittaja ole tehnyt rikoksen estämiseksi toimia, joita siltä kohtuudella voitaisiin odottaa. Se tuomitaan myös, mikäli rikoksen on tehnyt johtavassa asemassa ollut henkilö, jolla on ollut toimivalta edustaa elinkeinonharjoittajaa tai tehdä päätöksiä sen puolesta tai jos rikoksentekijällä muuten on ollut erityinen valvontavastuu tai kontrolli harjoitetusta toiminnasta. Samalla tapaa, kuin yhteisösakko, ei yrityssakkokaan tule kyseeseen, mikäli rikos on kohdistunut itse elinkeinonharjoittajaan.²⁰⁵ Elinkeino- toiminnalta tässä yhteydessä edellytetään tiettyä ammatillisuutta, jonka vuoksi sen on luonteeltaan oltava pysyvää.²⁰⁶

Yrityssakko voi vaihdella viidestä tuhannesta kruunusta kymmeneen miljoonaan kruunuun. Sitä tuomitessa otetaan huomioon rikoksella aiheutettu vahinko ja vaara sekä rikoksen laajuus ja sen suhde elinkeinotoimintaan (Brb 36:9). Mikäli

²⁰¹ Ds Ju 1978 s. 14 - 15

²⁰² Ds Ju 1979:10 s. 7 - 8

²⁰³ HE 95/1993 yleisperustelut 4.

²⁰⁴ Suomen rikesakkoa vastaa Ruotsissa sanktio nimeltä penningsbot.

²⁰⁵ Lejonhuvud, Wennberg 2007 s. 37

²⁰⁶ Jareborg, Zila 2007 s. 59

rikoksen johdosta elinkeinonharjoittajalle aiheutuu muita maksuvelvoitteita tai erityisiä oikeusvaikutuksia, jotka yhdessä yrityssakon kanssa muodostaisivat kohtuuttoman rangaistuksen, se voidaan määrätä normaalia alhaisempana. Lisäksi se voidaan tuomita alhaisempana, mikäli elinkeinonharjoittaja on yrittänyt estää tai rajoittaa rikoksesta aiheutuvia seurauksia, jos hän on vapaaehtoisesti ilmoittanut rikoksesta tai mikäli yrityssakon määrän sovittelulle on muita erityisiä syitä (Brb 36:10).

Yrityssakon edellytykset säädettiin alun perin sellaisiksi, että sen tuomitseminen käytännössä tuli harvoin kyseeseen.²⁰⁷ Yrityssakkojärjestelmää onkin kritisoitu Ruotsissa sen toimimattomuudesta, joka arvioitiin alun perin ilmeiseksi. Yrityssakkoa oli vaadittu harvoissa tapauksissa ja useissa niistä, joissa sitä on vaadittu, se jätettiin tuomitsematta. Vuonna 2005 hallitus antoi kuitenkin esityksen, jonka päämääränä oli kasvattaa mahdollisuutta yrityssakon tuomitsemiseen ja korostaa siten sen merkitystä elinkeinorikoksissa. Samalla rangaistusasteikko ehdotettiin muutettavaksi alkuperäisestä 10 000 – 3 00 000 kruunusta nykyiseen 5 000 – 10 000 000 kruunuun.²⁰⁸ Tärkeänä pidettiin myös uudistusta, jolla syyttäjälle annettiin oikeus yrityssakon määräämiseen rangaistusmääräysmenettelyssä, mikäli sakon määrä ei ylitä 5 00 000 kruunua.²⁰⁹

²⁰⁷ Jareborg, Zila 2007 s. 58

²⁰⁸ Prop. 2005/06:59 s. 1

²⁰⁹ Jareborg, Zila 2007 s. 60

4. Oikeuskäytäntöä

Tässä kappaleessa käsittelen oikeushenkilön rangaistusvastuuta konkretisoivaa oikeuskäytäntöä. Keskityn Korkeimman oikeuden antamiin ennakkopäätöksiin siten, että yhteisösakkoa koskevat vaatimukset ovat pääroolissa siitä huolimatta, että tapauksissa saatetaan käsitellä muitakin ongelmia.

KKO 2002:39

Ympäristölupien vastaiset tahalliset teot ovat yleisiä. Tavanomainen rangaistus ympäristörikoksesta Suomessa on sakkorangaistus. Ympäristön turmelemisesta annettiin vuosina 2005 – 2010 rangaistuksia yhteensä 163, joissa annetut sakot olivat keskimäärin 500 – 1700 euroa. Törkeästä ympäristön turmelemisesta annettiin vain yksi rangaistus vuonna 2009, jolloin rangaistuksen määrä oli kymmenen kuukautta ehdollista vankeutta. Ympäristörikkokset jäivät Suomessa helposti tutkimatta poliisin resurssipulan vuoksi.²¹⁰

Tapauksessa, josta tuli ensimmäinen Korkeimman oikeuden käsittelemä yhteisösakkoa koskeva ennakkopäätös käräjäoikeus tuomitsi pienyhtiön toimitusjohtajan ympäristön turmelemisesta yhdeksän kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen ja itse yhtiön 50 000 markan suuruiseen yhteisösakkoon. Hovi-oikeus muutti tuomiota alentamalla toimitusjohtajan vankeusrangaistuksen kolmen kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen ja yhteisösakon 10 000 markkaan. Korkein oikeus muutti tuomiota korottamalla toimitusjohtajan tuomion käräjäoikeuden alun perin asettamaan yhdeksän kuukauden pituiseen ehdolliseen vankeusrangaistukseen, mutta hylkäsi kokonaan syyttäjän vaatimuksen yhteisösakon tuomitsemisesta.

Mustasaaren käräjäoikeuden tuomio 29.9.1999

X Oy:n toimitusjohtajana, hallituksen jäsenenä ja samalla yhtenä yhtiön omistajista toiminut A oli ilman asianmukaista jätelupaa kuljettanut ja polttanut kym-

²¹⁰ Alinen 2013 s. 9

meniä kuutiometrejä erilaista jätettä yhtiön hallinnassa olleelle soranottoalueelle. Kyseessä oli pohjavesialue, jolla sijaitisi lisäksi useita vedenottoamoita.

Rangaistusta mitatessaan käräjäoikeus katsoi, että A on toiminut tietoisena laitoman jätteenkäsittelynsä aiheuttamista riskeistä. Koska A:n harjoittama ympäristön turmeleminen oli ollut laajaa ja se oli tehty suunnitelmallisesti taloudellisessa hyötymistarkoituksessa, käräjäoikeuden mukaan teon vakavuus ja muut tapauksen seikat edellyttivät tuntevan vankeusrangaistuksen tuomitsemista. Käräjäoikeus päätyi tuomitsemaan A:n ympäristön turmelemisesta yhdeksän kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen ja määräsi X Oy:lle 50 000 markan suuruisen yhteisösakon.

Vaasan hovioikeuden tuomio 18.12.2000

A ja X Oy valittivat tuomiosta hovioikeuteen. Rangaistuksen mittaamisen yhteydessä hovioikeus otti esiin ympäristön keskeisen merkityksen ja sen, että ympäristöä vahingoittavista teoista seuraavat rangaistukset tulisi olla tarpeeksi ankaria, jotta niillä olisi riittävästi ennaltaehkäisevää vaikutusta. A:n tietoisuus teon yleisvaarallisuudesta ja sen toteuttamisesta pohjavesialueella osoitti piittaamattomuutta pohjavesialueen pilaamiskieltoa kohtaan, eikä sitä sen vuoksi voinut pitää vähäisenä. Raskauttavana seikkana hovioikeus piti lisäksi sitä, että rikos oli tapahtunut liiketoimintaa harjoitettaessa pyrkimyksenä taloudellisen hyödyn saavuttaminen sen aiheuttamista riskeistä piittaamatta. Nämä kriteerit huomiioon ottaen teon sovittaminen sakolla ei voinut hovioikeudenkaan mukaan tulla kyseeseen siitä huolimatta, ettei se katsonut A:n toimintaa kovin laajamittaiseksi.

Yhteisösakon tuomitsemista arvioitaessa A:n katsottiin samaistuvan yhtiöön, sillä hän oli yhtiössä olevan asemansa lisäksi ilmoittanut käytännössä omistavansa kyseisen yhtiön. Rikoksen vakavuuden lisäksi tämä seikka puolsi yhteisösakon tuomitsemista, sillä oikeushenkilön johto oli siten ollut suoraan osallinen rikokseen. Tuomitsematta jättämistä puolsi sen sijaan se, että kyseessä oli pienyritys, joka työllisti lähinnä A:n oman perheen, A oli tuomittu yksilörangaistukseen ja yrityksen taloudellinen tulos ei ollut merkittävä.

Siitä huolimatta, että yhtiön taloudellinen asema oli heikko, A:n tekemä rikos oli yleisvaarallisena vakava. Hovioikeus päätyi rikoksen vakavuutta ja tekoa kokonaisuuksena arvioiden yhteisösakon tuomitsemiseen. Rahamäärää mitatessa se otti kuitenkin huomioon yhtiön heikon taloudellisen tilan ja alensi yhteisösakon määrän 50 000 markasta 10 000 markkaan. A:n ehdollisen vankeuden hovioikeus alensi yhdeksästä kuukaudesta kolmeen kuukauteen.

Muutoksenhaku Korkeimmassa oikeudessa

Sekä virallinen syyttäjä että A ja yhtiö X Oy valittivat asiasta Korkeimpaan oikeuteen. Korkein oikeus piti A:n tekoa hovioikeuden tavoin poikkeuksellisen vaarallisena ja hänen toimintaansa piittaamattomana lain ja viranomaisten käskyjä vastaan. Hallituksen esityksen mukaan yhteisösakkoon tuomitseminen on sitä aiheellisempää, mitä vakavammasta ja laajemmasta teosta on kyse. Moitittavamman katsotaan, mikäli oikeushenkilön johto on ollut suoraan osallinen rikokseen sen sijaan, että kyse olisi esimerkiksi valvontavelvollisuuksien laiminlyönnistä.²¹¹ A:n toiminnassa tai sen vaikuttimissa ei myöskään ilmennyt lieventäviä seikkoja, minkä johdosta Korkein oikeus arvioi hovioikeuden määräämän rangaistuksen liian lieväksi ja katsoi käräjäoikeuden tuomitseman rangaistuksen oikeudenmukaiseksi rikoksen vaarallisuuteen ja vahingollisuuteen sekä rikoksesta ilmenevään A:n syyllisyyteen nähden.

Yhteisösakon arvioinnissa Korkein oikeus joutui ottamaan kantaa ensinnäkin A:n asemaan yhtiössä. Hallituksen esityksen mukaan oikeushenkilön rangaistusvastuu on erityisen perusteltu tapauksissa, joissa rikos perustuu oikeushenkilön ylimpien päätöksentekojen välittömään myötävaikutukseen.²¹² Tässä tapauksessa A:n asema yhtiössä puolsi yhteisösakon tuomitsemista, sillä hän oli ollut yhtiön toimitusjohtaja ja päättänyt käytännössä yksin yhtiön toiminnasta. Yhteisösakon tuomitsemista arvioitaessa tulee lisäksi ottaa huomioon rikoksen vakavuus ja rikollisen toiminnan laajuus. Siitä huolimatta, että A:n ympäristön turmelemista ei katsottu kovin laajamittaiseksi, se oli poikkeuksellisen vaarallista. Tämä puolsi yhteisösakon tuomitsemista samoin kuin se, että rikoksesta ei

²¹¹ HE 95/1993 yksityiskohtaiset perustelut 1.1 4 §

²¹² HE 95/1993 yksityiskohtaiset perustelut 1.1 2 §

aiheutunut yhtiölle muita seurauksia, kuten vahingonkorvaus- tai menettämisseuraamuksia. Yhteisösakon tuomitsemista puolsi myös se seikka, että yhtiö oli vasta oikeudenkäynnin alkamisen jälkeen ryhtynyt toimiin rikoksen vaikutuksien ehkäisemiseksi ja poistamiseksi.

Tapauksessa tuli ottaa huomioon myös yhtiön koko ja A:n omistusosuus yhtiössä, sillä A tuomittiin teostaan yksilörangaistukseen. Tarkoituksena on välttää kohtuuttomuus, joka saattaisi aiheutua, kun samasta rikoksesta tuomittaisiin sekä yksilörangaistus että yhteisösakko. X Oy oli pienyhtiö, jonka olennainen merkitys oli ollut antaa A:lle työpaikka. A oli päättänyt yhtiön toimintalinjoista itsenäisesti. Siitä huolimatta, että A:n vanhemmat omistivat X Oy:n osakkeet, eikä jutussa esitetty näyttöä siitä, että A olisi ollut vastuussa yhtiön velvoitteista, Korkein oikeus katsoi yhteisösakon vaikutusten kohdistuvan tosiasiallisesti A:han. Koska yhteisösakon ja vankeusrangaistuksen kohdistuminen samaan henkilöön on yhteisösakon päätarkoituksen vastaista, Korkein oikeus katsoi, että tässä tapauksessa yhteisösakon tuomitsemista vastaan puhuva peruste painaa kokonaisuudessaan selvästi eniten. Tämän vuoksi syyttäjän vaatimus yhteisösakon tuomitsemisesta hylättiin.

Siitä huolimatta, että yhteisösakon soveltamisen edellytykset kyseisessä tapauksessa täyttyikin, sen tuomitseminen oli vielä tuolloin harkinnanvaraista, mikä edellytti tuomioistuimelta asian kokonaisarviointia. Harkinnanvaraisuuteen liittyvien haittojen lisäksi sillä oli myös omat etunsa. Yksi tärkeimmistä ajatuksista yhteisösakon harkinnanvaraiseksi säätämisessä oli juuri kohtuuttomien tuomioiden välttäminen, mikä tässä tapauksessa olisi konkretisoitunut A:n kohdalla jos X Oy:lle olisi tuomittu yhteisösakko.

KKO 2008:33

Toisessa Korkeimpaan oikeuteen päätyneessä yhteisösakkotapauksessa oli kyse suuryhtiö Fortum Oil Oy:n, nykyisen Neste Oil Oyj:n öljynjalostamolla sattuneesta öljyvahingosta, jonka ansiosta yhtiön operaattori, jätevesilaitoksen hoitaja, valmistuksen käyttöpäällikkö ja öljynjalostamon tuotanto-osaston päällikkö tuomittiin tuottamuksellisesta ympäristön turmelemisesta sakkorangaistuksiin.

Käräjäoikeus hylkäsi syyttäjän vaatimuksen yhtiön tuomitsemisesta yhteisösakoon, samoin teki hovioikeus. Korkein oikeus oli kuitenkin eri kannalla ja määräsi yhtiölle 500 000 euron yhteisösakon. Kyseessä oli paljon huomiota herättänyt vakava ympäristövahinko, jossa Korkeimman oikeuden arvioitavaksi tuli ensimmäistä kertaa näin suuren organisaatorakenteen omaavan oikeushenkilön rangaistusvastuu.

Käräjäoikeuden tuomio 29.4.2005

Yhtiön operaattori oli siirrettyään öljyä saamansa määräyksen mukaisesti säiliöstä toiseen unohtanut sulkea yhden venttiileistä, jonka seurauksena maahan ja mereen päätyi arviolta 300 kuutiometriä öljyä. Yhtiö oli laiminlyönyt ympäristölle aiheutuvaa vaaraa ehkäisevät korjaavat toimenpiteet kahdesta aikaisemmasta vastaavasta vahinkotapahtumasta huolimatta. Tämän vuoksi jo kolmatta kertaa tapahtunutta vahinkoa ei enää voitu pitää yllättävänä ja ennalta arvaamattomana. Siitä huolimatta, että Länsi-Suomen vesioikeus oli myöntänyt jalostamolle luvan päästää jäteveden mukana enintään 300 kiloa öljyä kuukaudessa, lupapäätöstä ei käräjäoikeuden mukaan voinut tulkita siten, että se antaisi yksinomaisten luvan päästää kuukausittain kaksi tynnyrillistä öljyä mereen. Ympäristörikos, johon olivat syylistyneet yhtiöön työsuhteessa olevat henkilöt, oli tapahtunut olennaisin osin siksi, ettei yhtiössä ollut noudatettu olosuhteiden edellyttämää huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi. Rikoslain edellyttämät perusteet yhteisösakon tuomitsemiselle olivat siis olemassa.

Vaikka ympäristörikos olisi ollut estettävissä käytännössä jopa ilman investointeja, tapahtuma ei käräjäoikeuden mukaan osoittanut yhtiön toimintakulttuurissa erityistä huolimattomuutta tai perusteetonta riskin ottoa. Hallituksen esityksessä mainitaan tuomioistuimen suorittamasta kokonaisarviointista, että mikäli yhteisösakon tuomitsemisen edellytykset täyttyisivät vain niukasti, ilman että oikeushenkilön menettely voitaisiin katsoa erityisen moitittavaksi, puoltaisi se yhteisösakon tuomitsematta jättämistä.²¹³

²¹³ HE 93/1995 yksityiskohtaiset perustelut 1.1 4 §

Käräjäoikeus mainitsi perusteluissaan, että yhtiö ei ollut saanut rikoksen johdosta välitöntä taloudellista hyötyä, se oli pyrkinyt selvittämään tapahtuneen virheen ja estämään sen uusiutumisen, sekä hoitanut asianmukaisesti sille laissa asetetun korvaus- ja ennallistamisvelvoitteen. Yhtiö tai sen työntekijät eivät myöskään olleet laiminlyöneet velvollisuuksiaan tahallaan tai tavoitellakseen oikeudetonta taloudellista hyötyä. Voimassa olleen rikoslain 9 luvun 4 § mukaan käräjäoikeus katsoikin, ettei yhteisösakon tuomitsemiselle ollut riittäviä perusteita. Rikos oli tapahtunut vuonna 2001, joten tapaukseen sovellettiin rikoksen tekoaikana voimassa ollutta lakia (743/1995), koska nyt voimassa ollut laki (61/2003) ei johtanut lievempään lopputulokseen. Rikoksen tekoaikana voimassa olleen lain mukaan yhteisösakon tuomitseminen oli tuomioistuimen harkinnassa edellytysten olemassaolosta huolimatta.

Turun hovioikeuden tuomio 29.11.2006

Myös hovioikeus oli sitä mieltä, ettei yhtiöllä ole vesioikeuden myöntämisestä luovasta huolimatta voinut olla yksinomaista oikeutta öljyn laskemiseen maahan tai veteen. Vaikka ympäristön pilaamiskieltoa ei välttämättä aina voi taloudellisten tai tuotannollisten etujen vuoksi pitää ehdottomana, ympäristön pilaamiskielto on silti keskeinen lähtökohta ja sen lisäksi ympäristön turmelemiseen voi rikoslain 48 luvun 1 § mukaan syyllistyä myös lupaehtoja rikkomalla. Hovioikeuden mukaan operaattori, jätevesilaitoksen vastaava hoitaja, valmistuksen käyttöpäällikkö ja tuotanto-osaston päällikkö olivat syyllistyneet yhtiön toiminnassa tuottamukselliseen ympäristön turmelemiseen. Näistä kahta viimeksi mainittua hovioikeus piti asemansa perusteella yhtiön johtoon kuuluvina henkilöinä.

Jotta lakimääräisten toimielinten ohella oikeushenkilöön kuuluvat muut päätöksentekijät voitaisiin rinnastaa yrityksen johtoon, heillä täytyy olla paljon itsenäistä päätösvaltaa. Esimerkkeinä tällaisista päätöksentekijöistä hallituksen esityksessä mainitaan suuryrityksen toimialajohtaja tai tuotantolaitoksen paikallisjohtaja, joka vastaa tehtävistään laajoin valtuuksin. Keskijohtoon kuuluvia, kuten osastopäällikkötason esimiehiä ei hallituksen esityksen mukaan kuitenkaan läh-

tökohtaisesti voitaisi pitää yrityksen johtoon kuuluvina henkilöinä.²¹⁴ Kyseessä olevassa tapauksessa hovioikeus oli kuitenkin rinnastanut valmistuksen käyttö-päällikön ja tuotanto-osaston päällikön asemansa perusteella yhtiön johtoon kuuluviksi henkilöiksi. Kuten hallituksen esityksessäkin mainitaan, tarkkarajaista johdon määritelmää on kuitenkin mahdoton laatia, sillä organisaatioissa henkilöiden toimivaltajako on mahdollista järjestää monin eri tavoin.²¹⁵ Johdon määrittely käytännön tasolla jääkin tapauskohtaisesti arvioitavaksi.

Hovioikeuden mukaan edellytykset yhteisösakon tuomitsemiselle tapauksessa oli selkeästi olemassa, sillä sen lisäksi, että yrityksen johdon katsottiin olleen osallisena rikokseen, yhtiö ei ollut kiinnittänyt huomiota ympäristöriskin poistamiseen aikaisemmista vahinkotapauksista huolimatta. Hovioikeuden mukaan yhteisösakon tuomitsemista puolsi ensinnäkin laiminlyönnin laatu, jolla se viittasi juuri siihen, että yhtiö ei ollut kahden aikaisemman vastaavan vahingon sattumisenkaan jälkeen ryhtynyt toimenpiteisiin ympäristöriskiä välttääkseen. Myös vahingon vakavuus ja laajuus puhuivat yhteisösakon tuomitsemisen puolesta. Vaikka eliöstölle aiheutuneet vahingot olivatkin jääneet vähäisiksi, se oli johtunut suurin osin siitä, että vahinko oli tapahtunut juuri ennen talvea. Yhtiö oli kuitenkin kyseisen vahingon jälkeen suorittanut laajoja puhdistustoimenpiteitä, maksanut korvauksia ja tehnyt ympäristönsuojeluun ja toiminnan riskien minimoimiseen liittyviä ympäristötekniisiä investointeja.

Hallituksen esityksen mukaan rikoksesta oikeushenkilölle aiheutuneet muut seuraukset voivat vähentää tarvetta tuomita yhteisösakkoa. Näillä seurauksilla viitattiin juuri muun muassa korvausvelvollisuuteen. Samalla kuitenkin mainittiin, että esimerkiksi vahingonkorvauksesta tai vahingollisesta julkisuudesta ei tulisi automaattisesti seurata yhteisösakon tuomitsematta jättämistä, sillä silloin seuraamukselle ei jäisi kovinkaan merkittävää käyttöalaa. Myös oikeushenkilön toimet uusien rikosten ehkäisemiseksi, etenkin silloin, kun ne ovat aiheuttaneet oikeushenkilölle merkittäviä taloudellisia kustannuksia, vaikuttaisi yhteisösakon tuomitsematta jättämisen suuntaan.²¹⁶ Hovioikeus päätyikin asiaa kokonaisuu-

²¹⁴ HE 93/1995 yksityiskohtaiset perustelut 1.1. 1 §

²¹⁵ HE 93/1995 yksityiskohtaiset perustelut 1.1. 1 §

²¹⁶ HE 93/1995 yksityiskohtaiset perustelut 1.1 4 §

tena arvioiden ja vahingon laatu, laajuus ja vakavuus huomioon ottaen käräjäoikeuden tavoin yhteisösakon tuomitsematta jättämiseen.

Muutoksenhaku Korkeimmassa oikeudessa

Korkein oikeus myönsi viralliselle syyttäjälle valitusluvan. Korkeimman oikeuden tuli kuitenkin ensiksi ratkaista kysymys siitä, oliko Neste Oil Oyj syyllistynyt toiminnassaan tuottamukselliseen ympäristön turmelemiseen, sillä yhtiö kiisti rikoksen ja ratkaisua ei siten voinut perustaa siihen, että yhtiön työntekijät oli lainvoimaisesti tuomittu yhtiön toiminnassa tehtyyn tuottamukselliseen ympäristön turmelemiseen. Asiaa arvioituaan Korkein oikeus päätyi alempien oikeuksien tavoin siihen, että yhtiön toiminnassa oli tuottamuksellisesti vastoin maaöljyvahinkolakia ja ympäristönsuojelulakia päästetty öljyä ympäristöön aiheuttaen suurta vahinkoa. Sen toiminnassa oli siten syyllistytty rikoslain 48 luvun 1 §:n 1 kohdan tuottamukselliseen ympäristön turmelemiseen.

Toimihenkilöiden asemaa arvioidessaan Korkein oikeus lausui, ettei oikeushenkilön ja rikoksentekijän välistä suhdetta tule arvioida pelkästään sillä perusteella, onko esimiesasemassa ollut rikoksentekijä johtanut ja ollut vastuussa siitä yhtiön toiminnasta, jossa rikos on tapahtunut. Siitä huolimatta, että yhtiön tuotantopäälliköllä ja valmistuksen käyttöpäälliköllä oli itsenäistä päätösvaltaa omilla aloillaan, sitä tuli tarkastella osana yhtiössä käytettävää päätösvaltaa. Korkeimman oikeuden mukaan kyse ei kuitenkaan tässä ollut sellaisesta itsenäisestä ja merkittävästä päätösvallasta, jonka perusteella heidät voitaisiin samais-
taa yhtiön toimintaan, eikä se pitänyt heitä yhtiön johtoon kuuluvina henkilöinä. Korkeimman oikeuden kanta myötäilee siten tässä hallituksen esitystä, jonka mukaan muun muassa osastopäällikkötason esimiehiä ei tulisi pitää yrityksen johtoon kuuluvina henkilöinä.

Yhteisösakon tuomitsemista harkitessa Korkein oikeus kiinnitti erityisesti huomiota rikoksen vakavuuteen, oikeushenkilölle aiheutuneisiin muihin seuraamuksiin ja oikeushenkilön toimiin uusien rikosten ehkäisemiseksi. Koska maaperään oli päässyt huomattava määrä öljyä ja se oli aiheuttanut suurta vahinkoa, voitiin rikosta jo pelkästään sen vuoksi pitää vakavana. Yhtiö oli laiminlyönyt aiemmis-

ta vahingoista huolimatta ympäristön turvallisuuden, vaikka kohtuullisin kustannuksin olisi ollut mahdollista ehkäistä samanlaisten vahinkojen syntyminen. Lisäksi yhtiön ilmoittamien vahinkojen korjaamiseen ja korvaamiseen sekä uusiin ympäristötekniisiin investointeihin kulunut 4 000 000 euroa ei ollut yhtiön liikevaihtoon nähden kovin merkittävä.

Hallituksen esityksen mukaan rangaistuksen lisäksi tulevat muut seuraukset voisivat johtaa yhteisösakon tuomitsematta jättämiseen, mikäli ne muodostaisi poikkeuksellisen ankaran kokonaisuuden.²¹⁷ Korkeimman oikeuden mukaan yhtiölle aiheutuneet menetykset eivät kuitenkaan olleet erityisen poikkeuksellisia, eikä niitä siten tullut ottaa huomioon yhteisösakkoa harkitessa. Myöskään tapauksen jälkeen yhtiön samankaltaisten ympäristövahinkojen estämiseen käyttämää 171 000 euroa ei tullut huomioida yhteisösakon tuomitsemista harkitessa, sillä kyseiset kehitystoimenpiteet olisi pitänyt toteuttaa jo ennen nyt tapahtunutta öljypäästöä. Koska yhtiössä tapahtuneet laiminlyönnit ja niiden seuraukset olivat olleet vakavia, eikä toisaalta ollut ilmennyt olennaisia perusteita jättää yhteisösakkoa tuomitsematta, Korkein oikeus katsoi aiheelliseksi alemmista oikeuksista poiketen tuomita Neste Oil Oyj:n yhteisösakkoon.

Hallituksen esityksen mukaan vastuun perustuessa oikeushenkilön huolellisuus- ja varovaisuusvelvollisuuden rikkomiseen, yhteisösakon suuruutta määrättäessä lähtökohdaksi tuli ottaa se, mitä oikeushenkilön toiminnan yhteydessä tapahtunut rikos merkitsee oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen seurauksena. Tehdyn rikoksen vakavuus ei siten osoittaisi oikeushenkilön laiminlyönnin laatua ja laajuutta, vaikka sillä voikin olla merkitystä arvioitaessa laiminlyöntiä ja sen merkitystä.²¹⁸

Rahamäärää vahvistaessaan Korkein oikeus perusteli kantaansa muun muassa sillä, että yhtiön toiminnassa oli ilmennyt olennaisia puutteita. Vahingonvaara, joka teosta oli aiheutunut, oli ollut merkittävä ja myös sen aiheuttamat konkreettiset vahingot olivat ulottuneet laajalle. Lisäksi kyse oli vakavaraisesta yhtiöstä, jonka tulos oli hyvä ja sen öljynjalostuksen liikevaihto oli huomattavan suuri, yli

²¹⁷ HE 93/1995 yksityiskohtaiset perustelut 1.1.1. 3 §

²¹⁸ HE 93/1995 yksityiskohtaiset perustelut 1.1.1 6 §

7 miljardia euroa. Hallituksen esityksen mukaan yhteisösakon rahamäärää vahvistettaessa on yhtenä lähtökohtana pidettävä oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen laatua ja laajuutta. Kun kyse on laiminlyönnistä, arvioitavaksi tulee muun muassa se, osoittaako oikeushenkilön velvollisuuksien rikkominen piittaamattomuutta lain säännöksistä tai viranomaisen määräyksistä. Lisäksi yhteisösakkoa ankaroittavaan suuntaan voisi hallituksen esityksen mukaan vaikuttaa myös se, mikäli rikos toteuttaa törkeän rikoksen tunnusmerkit perusrikoksen sijaan.²¹⁹

Tässä tapauksessa Korkein oikeus ottikin huomioon sen, että kyseessä oli tuotamuksellinen rikos, jonka tapahtumisen oli mahdollistanut ajattelematon ja välinpitämätön käytös sen sijaan, että yhtiön toiminta olisi ollut piittaamatonta lain säännöksiä kohtaan. Yhtiön laiminlyönnin laatuun ja sen taloudelliseen asemaan nähden Korkein oikeus katsoi oikeudenmukaiseksi 500 000 euron yhteisösakon.

KKO 2008:61

Oikeushenkilön rangaistusvastuu ehdotettiin ulotettavaksi työturvallisuusrikoksiin hallituksen esityksessä eräiden rikoslain talousrikossäännösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi (HE 53/2002). Tavoitteena oli lisätä yllykkeitä vakavimpien työturvallisuusepäkohtien torjuntaan.²²⁰ Muutos oli perusteltu, sillä lähes kaikki tuomioistuinkäsittelyyn tulevat työrikokset on tehty oikeushenkilömuotoisessa yritystoiminnassa.²²¹ Uudistus astui voimaan vuonna huhtikuussa 2003 (31.1.2003/61).

Tässä Korkeimpaan oikeuteen päätyneessä tapauksessa oli kyse Liha-Saarioinen Oy:n tehtaalla sattuneesta työturvallisuusrikoksesta, jossa tehtaassa työskennellyt työntekijä oli vammautunut kun käynnissä olleen koneen sekoittimen terät olivat leikanneet poikki hänen etusormensa. Käräjäoikeus tuomitsi työnjohtaja TH:n ja tuotantopäällikkö RJ:n työturvallisuusrikoksesta sakkorangaistuksiin ja yhtiön 20 000 euron yhteisösakkoon. Hovioikeudessa tuomio

²¹⁹ HE 93/1995 yksityiskohtaiset perustelut 1.1.1. 6 §

²²⁰ HE 53/2002 yleisperustelut 3.7

²²¹ HE 53/2002 yleisperustelut 2.4

muuttui yhtiön osalta siten, että se jätettiin yhteisösakkoon tuomitsematta. Korkein oikeus kuitenkin kumosi hovioikeuden tuomion ja jätti asian käräjäoikeuden tuomion varaan. Kysymys tapauksessa oli lisäksi siitä, voitiinko yhtiön vaatimuksesta enää Korkeimmassa oikeudessa tutkia rangaistusvastuun edellytyksiä.

Toijalan käräjäoikeuden tuomio 21.9.2005

TJ ja RJ olivat tehtaassa vastuussa muun muassa työntekijöiden riittävästä koulutuksesta, työhönopastuksesta, työoloista sekä koneiden ja laitteiden turvallisuudesta. Käräjäoikeus katsoi tehtaan koneella työskennelleen työntekijän onnettomuuden aiheutuneen, koska TJ ja RJ olivat laiminlyöneet huolehtia tehtaassa olleen lihamassan sekoittimen työturvallisuusmääräysten mukaisesta tilasta ja työntekijöiden perehdyttämisestä sen turvalliseen käyttöön. TH ja RJ olivat huolimattomuudesta rikkoneet asetettuja työturvallisuusmääräyksiä ja mahdollistaneet niiden vastaisen tilan jatkumisen laiminlyönnillään ja täten syylistyneet työturvallisuusrikokseen, josta heidät tuomittiin 10 päiväsakon suuruisiin sakkorangaistuksiin.

Yhtiön käräjäoikeus tuomitsi maksamaan 20 000 suuruisen yhteisösakon, sillä se katsoi, ettei yhtiö ollut noudattanut siltä vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi. Lisäksi käräjäoikeuden mukaan yhtiön aikaisemmat samankaltaiset syyteasiat viittasivat piittaamattomuuteen lain kieltoja ja käskyjä kohtaan.

Turun hovioikeuden tuomio 4.12.2006

Hovioikeus totesi TH:n ja RJ:n laiminlyöneen valvoa lihamassan sekoittimen turvallisuutta ja sen oikeanlaista käyttöä siitä huolimatta, että työsuojeluorganisaatio ja työsuojelun toimintaohjelma olivat olleet kunnossa työturvallisuusrikoksen tekohetkellä ja yhtiössä oli suoritettu säännöllisesti työsuojelukierroksia.

Yhteisösakkoa arvioidessaan hovioikeus otti kuitenkin huomioon sen, ettei tekkoon liittynyt yhtiön kannalta suuria taloudellisia intressejä eivätkä johdon laiminlyönnit perustuneet etujen ja haittojen punnintaan. Vastoin käräjäoikeuden tuomiota hovioikeus oli sitä mieltä, ettei työturvallisuuskysymyksiin yhtiössä ollut suhtauduttu välinpitämättömästi. Hovioikeus katsoikin laiminlyönnin tapahtuneen suurilta osin sekoittimesta puuttuneen automaattisen virrankatkaisun vuoksi, sillä loukkaantuneelle työntekijälle oli annettu suulliset ohjeet koneen oikeanlaisesta käytöstä. Hovioikeus piti johdon laiminlyöntiä näillä perusteilla kokonaisuutena arvostellen vähäisenä. Koska yhtiö oli välittömästi tapahtuman jälkeen asentanut sekoittimeen kytkimen, jolla vastaavanlaiset tapahtumat esityivät, hovioikeus totesi yhteisösakon määräämisen olevan kohtuutonta ja jätti yhtiön kokonaan rangaistukseen tuomitsematta.

Muutoksenhaku Korkeimmassa oikeudessa

Korkein oikeus myönsi viralliselle syyttäjälle valitusluvan. Valituksessaan syyttäjä vaati Liha-Saarioinen Oy:n tuomitsemista yhteisösakkoon. Liha-Saarioinen Oy vaati vastauksessaan, että syyte työturvallisuusrikoksesta ja vaatimus yhteisösakosta hylätään tai toissijaisesti hovioikeuden tuomio pysytetään.

Ratkaistavaksi Korkeimmassa oikeudessa tuli ensimmäiseksi kysymys siitä, oliko hovioikeuden tuomiolla ratkaistu lainvoimaisesti kysymys Liha-Saarioinen Oy:n rangaistusvastuun edellytyksistä. Se viittasi perusteluissaan aiempaan ennakkoratkaisuunsa 2005:137, jonka mukaan lähtökohtana tilanteessa, jossa henkilön on jo katsottu syyllistyneen rangaistavaan menettelyyn, mutta jätetty jostain syystä tuomitsematta rangaistukseen, ja muutosta tuomioon on hakenut ainoastaan syyttäjä, muutoksenhakutuomioistuin ei voi enää tutkia sitä, onko henkilö syyllistynyt rikokseen. Se voi ainoastaan tutkia, voidaanko henkilö jättää tapauksessa kokonaan rangaistukseen tuomitsematta.

Koska nyt kyseessä oli oikeushenkilö luonnollisen henkilön sijaan, Korkein oikeus otti kantaa muun muassa siihen, että oikeushenkilöä itseään ei pidetä rikoksentekijänä, vaan rikoksen suorittajat ovat luonnollisia henkilöitä sen organisaatiossa. Se kuitenkin painotti, että oikeushenkilön rangaistavuus edellyttää

luonnollisen henkilön tavoin rikoslaista ilmeneviä perusteita, joiden kautta rangaistus määrätään ja vaikka oikeushenkilöä ei tuomittaisikaan rangaistukseen mutta sen todettaisiin syyllistyneen laiminlyöntiin, ilmentää se itsessään rangaistusvastuun edellyttämää moitetta. Koska tällainen ratkaisu on oikeushenkilölle vastainen, on sillä luonnollisesti intressi saada muutoksenhaun kautta arvioitavaksi täytyvätkö sen toiminnassa rangaistusvastuun edellytykset.

Jos oikeushenkilö sitten päättää olla hakematta muutosta tuomioonsa rangaistusvastuun edellytysten osalta, ei muutoksenhakutuomioistuin voi niitä tutkia. Koska tässä tapauksessa Liha-Saarioinen Oy oli siis tyytynyt hovioikeuden tuomioon, olivat rangaistusvastuun edellytykset tulleet lainvoimaisesti ratkaisuksi hovioikeuden päätöksellä, eikä yhtiö enää vastauksessaan syyttäjän valitukseen voinut vaatia rangaistusvaatimuksen hylkäämistä. Korkeimman oikeuden ratkaistavaksi jäi siten oliko yhteisösakon tuomitsematta jättämiselle ollut lailliset perusteet.

Korkein oikeus totesi työturvallisuuslaista ilmenevien velvollisuuksien edellyttävän työnantajalta aktiivista toimintaa riittävän turvallisten työolosuhteiden ylläpitämiseksi. Yhtiön tehtaassa noudatettu vaarallinen työtapo ja suojaukseltaan ja merkinnöiltään puutteellinen kone olivat olleet käytössä yli kahdeksan vuoden ajan, ilman, että työnantaja olisi puuttunut niihin. Sen lisäksi asiakirjoista ilmeni yhtiön jatkuvasti laiminlyöneen työsuojelumääräyksiä muun muassa jättämällä suorittamatta riskien ja tapaturmavaarojen arviointia.

Siitä huolimatta, että yhtiö oli tapaturman jälkeen saattanut koneen suojauksen ja merkinnät kuntoon ja työturvallisuutta oli myös muilla tavoin pyritty kohentamaan, Korkeimman oikeuden mukaan nämä toimenpiteet eivät riittäneet poistamaan aikaisempien laiminlyöntien vaikutuksia. Edellä mainitut seikat ja työntekijälle sattunut onnettomuus huomioiden Korkein oikeus ei pitänyt yhtiön virheellistä menettelyä työturvallisuusasioissa vähäisenä, eikä yhteisösakko laiminlyönteihin nähden siten ollut kohtuuton.

Korkeimman oikeuden lausumassa yhteisösakon määrästä lienee kannanotto siihen, että yhteisösakko olisi voinut olla jopa käräjäoikeuden tuomitsemaa yh-

teisösakkoa suurempi, mikäli syyttäjä olisi hakenut muutosta myös tältä osin. Koska syyttäjä kuitenkin haki muutosta ainoastaan rangaistuksen määräämisen osalta, ei Korkein oikeus voinut korottaa yhteisösakon rahamäärää. Sen mukaan oikeudenmukainen yhteisösakko ei käräjäoikeuden tuomiossa mainitut perusteet huomioiden voinut olla lievempi kuin 20 000 euroa.

Tapaus on mielenkiintoinen sikäli, että tässä Korkein oikeus otti osaltaan kantaa oikeushenkilön ja luonnollisen henkilön väliseen eroon rikosoikeudellisen vastuun suhteen. Lisäksi Korkeimman oikeuden tuomiosta voidaan päätellä kannanotto myös siihen, että syyttäjä olisi voinut vaatia yhtiölle valituksessa esitettyä ankarampaa yhteisösakkoa.

KKO 2009:1

Oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltaminen ulotettiin koskemaan rikoslain 51 luvun mukaisia arvopaperimarkkinarikoksia vuonna 1999.²²² Ensimmäisessä Korkeimpaan oikeuteen päätyneessä aihetta koskevassa tapauksessa oli kyse IT-alalla toimivan TJ Group Oyj:n toteuttamasta osakeannista ja –myynnistä, jota edelsi yhtiön toimitusjohtajana ja hallituksen jäsenenä toimivan A:n, sekä yhtiön hallituksen puheenjohtajana toimineen B:n listalleottoesitteessä esittämät yhtiötä koskevat totuudenvastaiset ja harhaanjohtavat tiedot. A ja B olivat myyneet sisäpiirintietoaan hyväksi käyttäen omistamiaan yhtiön osakkeita saaden kumpikin osakemyynnistä yhteensä 62 211 600 euroa.

Käräjäoikeus tuomitsi A:n ja B:n (huhtikuun alku - 24.6.2000 tapahtuneesta) arvopaperimarkkinoita koskevasta tiedottamisrikoksesta sakkorangaistukseen. Hovioikeus tuomitsi A:n ja B:n 26.1. - 2.2.2000, 28.3.2000 ja 20.3. - 26.4.2000 tapahtuneista arvopaperimarkkinoita koskevista tiedottamisrikoksista sekä törkeään sisäpiiritiedon väärinkäytöstä 2 vuoden ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Lisäksi heidät tuomittiin menettämään valtiolle rikoksen tuottamana taloudellisena hyötynä 7 796 250 euroa. Lisäksi TJ Group tuomittiin 50 000 euron yhteisösakkoon. Korkein oikeus korotti A:n ja B:n tuomiot kahdeksi vuodeksi

²²² Nieminen 2003 s. 199

neljäksi kuukaudeksi ehdotonta vankeutta ja TJ Groupin yhteisösakon 100 000 euroon.

Helsingin käräjäoikeuden tuomio 26.1.2006

Helsingin käräjäoikeus yllättäen hylkäsi suurimman osan syyttäjän vaatimuksista ja katsoi A:n ja B:n syyllistyneen ainoastaan yhteen arvopaperimarkkinoita koskevaan tiedottamisrikokseen heidän viivyttämällä aiheettomasti TJ Groupin tulosvaroituksen antamista. Myös yhteisösakkovaatimus hylättiin.

Helsingin hovioikeuden tuomio 5.7.2007

Hovioikeus puolestaan tuomitsi A:n ja B:n kolmesta arvopaperimarkkinoita koskevasta tiedottamisrikoksesta sekä törkeästä sisäpiiritiedon väärinkäytämisestä kahden vuoden ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Täten myös edellytykset yhteisösakon tuomitsemiselle täyttyivät, sillä A:n ja B:n syyksi luetut rikokset oli tehty TJ Groupin toiminnassa sen hyväksi siten kuin rikoslain 9 luvussa edellytettiin. Yhteisösakko oli kuitenkin kyseisten rikosten tekoaikaan rikoslain 9 luvun 4 § (743/1995) mukaan harkinnanvaraista.

Hovioikeuden mukaan arvioitaessa tuomitsemisperusteita kyseisen tapauksen kannalta huomiota tuli kiinnittää erityisesti yhtiön johdon osuuteen rikoksessa, rikoksentekijöiden asemaan oikeushenkilön toimielimissä, rikoksen vakavuuteen ja rikollisen toiminnan laajuuteen, rikoksesta yhtiölle aiheutuneisiin muihin seurauksiin sekä oikeushenkilön kokoon ja tuomittujen omistussuuteen yhtiössä sekä heidän henkilökohtaiseen vastuuseensa yhtiön velvoitteista.

Hallituksen esityksen mukaan oikeushenkilön rangaistusvastuu on erityisen perusteltu silloin, kun rikos perustuu oikeushenkilön ylimpien päätöksentekielinten välittömään myötävaikutukseen.²²³ Tapauksessa A:n yhtiön toimitusjohtajana ja hallituksen jäsenenä sekä B:n hallituksen puheenjohtajana voitiin kiistatta katsoa kuuluvan yhtiön johtoon ja heidän tehneen rikokset vastuullisessa asemas-

²²³ HE 93/1995 yksityiskohtaiset perustelut 1.1.1. 2 §

saan. Tämän seikan voitiin katsoa selvästi puoltavan yhteisösakon tuomitsemista. Kyse oli lisäksi vakavista rikoksista, jotka kohdistuivat arvopaperimarkkinoiden luotettavuuteen ja joiden ansiosta tekijät olivat saaneet huomattavan määrän varallisuutta yhtiölle ja itselleen. Rikosten vakavuutta hovioikeuden mukaan osoitti myös se, että yhtiön osakkeiden merkitsijöinä ja ostajina oli institutionaalisten sijoittajien lisäksi paljon piensijoittajia, jotka olivat kärsineet vahinkoa.

Yhteisösakon tuomitsemista vastaan puhuvina seikkoina hovioikeus mainitsi tapauksesta yhtiölle aiheutuneen negatiivisen julkisuuden ja sen vaikutuksen yhtiön toimintaan ja osakkeen arvoon. Nämä kuuluvat hallituksen esityksen mukaan oikeushenkilölle rikoksesta aiheutuviksi niin sanotuiksi epävirallisiksi seuraamuksiksi, jotka voisivat perustella yhteisösakon tuomitsematta jättämistä lähinnä siinä tilanteessa, että ne yhdessä rangaistuksen kanssa muodostaishi poikkeuksellisen ankaran kokonaisuuden. Mikäli seuraamukset eivät aiheuttaisi yhteisösakon tuomitsematta jättämistä kokonaan, niillä voisi hallituksen esityksen mukaan kuitenkin olla vaikutusta yhteisösakon määrää mitattaessa.²²⁴ Hovioikeus ei tässä tapauksessa pitänytkaan yhtiölle koitunutta negatiivista julkisuutta ja siitä aiheutuneita seurauksia sellaisina seikkoina, jotka olisivat voineet aiheuttaa kokonaan yhteisösakon tuomitsematta jättämisen.

Yhteisösakon rahamäärään kyseisessä tapauksessa vaikutti erityisesti johdon osuus ja yhtiön taloudellinen asema. Korottavana tekijänä hovioikeus otti huomioon sen, että yhtiön johdossa olleet A ja B olivat olleet osallisina vakaviin rikoksiin, jotka olivat loukanneet arvopaperimarkkinoiden luottamusta ja niiden avulla oli tietoisesti tavoiteltu ja saatu huomattavaa taloudellista hyötyä. Erityisesti hovioikeus huomioi TJ Groupin osakkeenomistajien aseman, sillä tilinpäätöstietojen mukaan TJ Group oli tuomitsemishetkellä kooltaan pienempi ja vakavaraisuudeltaan sekä tulokseltaan huomattavasti heikompi kuin rikosten tekoaikana. Hovioikeuden arvion mukaan yhteisösakon alentamiseen vaikuttavat perusteet painoivat tapauksessa lopulta enemmän, sillä se katsoi TJ Groupin taloudellisen aseman olevan niin heikko, että vaadittu 200 000 euron suuruinen

²²⁴ HE 93/1995 yksityiskohtaiset perustelut 1.1.1 4 §

yhteisösakko kohdistuisi yhtiöön kohtuuttoman ankarana. Kohtuulliseksi se arvioi 50 000 suuruisen yhteisösakon.

Muutoksenhaku korkeimmassa oikeudessa

Korkein oikeus myönsi valitusluvan syyttäjälle sekä rangaistuksen ja menettämisseuraamuksen osalta A:lle ja B:lle ja yhteisösakon mittaamisen osalta TJ Groupille. Yhteisösakon osalta syyttäjä vaati summan korottamista 200 000 euroon ja TJ Group valituksessaan sen alentamista.

Johdon osuutta arvioidessaan Korkein oikeus katsoi A:n ja B:n käyttäneen yhtiötä hyväkseen tahallisten ja vakavien rikosten tekemiseen, joiden toteuttamisessa oli käytetty erityistä suunnitelmallisuutta. Arvopaperimarkkinarikosten vahingollisuus ja vaarallisuus perustuu siihen, että ne vaarantavat luottamusta arvopaperimarkkinoihin. A:n ja B:n teot osoittivat erityisen suurta syyllisyyttä, jota korosti heidän yhtiöoikeudellinen asema ja tosiasiallinen vaikutusvalta yhtiössä rikostentekohetkellä.

Korkein oikeus viittasi perusteluissaan myös aiempaan yhteisösakkoa koskevaan ennakkoratkaisuunsa (KKO 2002:39), jossa yhteisösakon vaikutusten katsottiin kohdistuvan selkeästi rikoksen toteuttaneeseen yhtiön johdossa toimineeseen henkilöön siitä huolimatta, että hän ei omistanut yhtiön osakkeita. Yhteisösakon vaikutukset eivät tässä tapauksessa kuitenkaan kohdistuisi A:han ja B:hen tapauksessa kuvatuin tavoin, mikä puoltaisi yhteisösakon tuomitsemista. Siitä huolimatta, että yhtiön taloudellinen asema oli huomattavasti heikompikin mitä se oli rikostentekohetkellä, Korkein oikeus katsoi A:n ja B:n toteuttamien rikosten ja heidän asemansa yhtiön ylimmässä johdossa puoltavan yhteisösakon tuomitsemista ankarampana kuin mitä hovioikeus oli tuominnut. Korkein oikeus päätyi korottamaan hovioikeuden määräämän 50 000 euron yhteisösakon 100 000 euroon.

KKO 2011:17

Tapauksessa kunnan ympäristölautakunta oli kieltänyt neljään otteeseen B Oy:tä jatkamasta ympäristöhaittaa aiheuttavan viljankuoren ja -pölyn käyttämistä yhtiön lämpölaitoksen polttoaineena kunnes yhtiö järjestäisi laitoksen savukaasujen puhdistuksen siten, että hiukkaspitoisuus oli alle päätöksessä määrätyn tason. A oli kielloista huolimatta jatkanut kyseistä toimintaa, mistä oli aiheutunut ympäristön yleisen viihtyisyyden vähentymistä, terveyshaitan vaaraa sekä vaaraa luonnolle ja sen toiminnalle. Syyttäjä vaati A:n tuomitsemista rangaistukseen rikoslain 48 luvun 1 §:n 1 momentin ja ympäristönsuojelulain 7 §:n nojalla ympäristön turmelemisesta ja rikoslain 48 luvun 1 §:n 1 momentin sekä 9 luvun 1 - 3 §:n nojalla B Oy:n tuomitsemista yhteisösakkoon.

Käräjäoikeuden tuomio 16.10.2007

Käräjäoikeus totesi yhtiön tosiasiallista päätösvaltaa käyttävän A:n saattaneen ympäristölautakunnan määräysten vastaisesti tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta ympäristöön savukaasupäästöjä. A:n toiminta on ollut omiaan aiheuttamaan ympäristön pilaantumista, vaaraa terveydelle ja luonnolle sekä ympäristön viihtyvyyden vähentymistä. A:n mukaan menettelyä oli jatkettu taloudellisista syistä. A tuomittiin ympäristön turmelemisesta sakkorangaistukseen. Käräjäoikeus katsoi lisäksi B Oy:n toiminnassa tapahtuneen ympäristön turmelemisen olleen olosuhteisiin nähden piittaamatonta ja vakavaa, minkä vuoksi se tuomitsi B Oy:n 5 000 euron yhteisösakkoon.

Hovioikeuden tuomio 4.9.2008

A ja B Oy valittivat asiasta hovioikeuteen. Hovioikeus hyväksyi A:lle tuomitun rangaistuksen mutta alensi rikoslain 9 luvun 6 §:n mittaamisperusteita arvioituaan B Oy:lle tuomitun yhteisösakon 2 000 euroon.

Muutoksenhaku Korkeimmassa oikeudessa

Korkein oikeus myönsi A:lle ja B Oy:lle valitusluvan. Molemmat vaativat hovioikeuden tuomion kumoamista, syytteen hylkäämistä ja rangaistusten poistamista sillä perusteella, että rikosta ei ollut tapahtunut. Lisäksi B Oy vaati yhteisösakon poistamista tai alentamista. Virallinen syyttäjä vaati vastauksessaan valittajien vaatimusten hylkäämistä.

Virallinen syyttäjä vastasi valitukseen ja vaati, että muutosvaatimukset hylätään, koska A oli rikkonut Oripään ympäristölautakunnan valvontaviranomaisena ympäristönsuojelulain 84 §:n nojalla toistuvasti antamia kieltoja, joiden antamiseen ympäristölautakunnalla oli oikeus, ja koska A oli toiminut B Oy:n hyväksi.

Korkeimman oikeuden tuli ensimmäisenä ratkaista kysymys siitä, olivatko ympäristölautakunnan B Oy:lle antamien päätösten määräykset rikoslain 48 luvun 1 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettuja yksittäistapauksessa annettuja määräyksiä, joiden vastainen laissa määritelty toiminta voi tulla ympäristön turmelmisena rangaistavaksi. Sen mukaan yhtiön haitallisia ympäristövaikutuksia aiheuttava toiminta oli sellaista, että se olisi tullut arvioida lupamenettelyssä ja oli siksi ilman lupaa harjoitettuna ympäristönsuojelulain vastaista. Yhtiön lupaehtoja rikkova toiminta oli siten ollut rinnastettavissa yksittäistapausta koskevan määräyksen vastaiseen toimintaan.

Koska ympäristölautakunta oli asettanut yhtiölle uhkasakkoja lautakunnan määräysten rikkomisesta, tuli Korkeimman oikeuden ottaa kantaa myös siihen, oliko niillä vaikutusta määrättäessä rangaistuksia A:lle tai yhtiölle. Korkein oikeus katsoi, että A:n tapauksessa ei konkretisoitunut tilanne, jossa samaan henkilöön kohdistettaisiin saman teon johdosta kaksi eri seuraamusta tai rikottaisiin kieltoa syyttämisestä tai tuomitsemisesta kahteen kertaan. A:n osalta se katsoi, että koska hän oli jatkanut tahallisenä pidettävää toimintaa useista kieltopäätöksistä huolimatta, ei hänen osaltaan rangaistuksen alentamiseen ollut aihetta.

Yhteisösakon osalta Korkein oikeus otti kantaa yhtiölle määrättyihin uhkasakoihin, jotka sen mukaan rikoslain 9 luvun 4 §:n 2 momentin 1 kohdan nojalla puolsivat yhteisösakon tuomitsematta jättämistä. Kuitenkin yhtiön toiminnassa tapahtuneen rikoksen jatkuvuuden ja moitittavuuden huomioon ottaen se ei pi-

tänyt yhteisösakkoa kohtuuttomana, eikä siten katsonut aihetta alentaa hovioikeuden tuomitsemaa yhteisösakkoa.

KKO 2013:56

Oikeushenkilön tuomitseminen yhteisösakkoon tulee arvioitavaksi tilanteissa, joissa oikeushenkilön toiminnassa voidaan osoittaa laiminlyödyn velvoitetta noudattaa riittävää huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi. Tällaisissa tilanteissa vaaditaan kuitenkin, että tapahtuneen laiminlyönnin on täytynyt vähintään olennaisesti lisätä tapahtuneen rikoksen mahdollisuutta. Huolimattomuutta voidaan arvioida eri tavoin, joista yksi tapa on lähteä liikkeelle selvittämällä, kenen velvollisuus on ollut järjestää organisaation asianmukainen toiminta. Kun arvioidaan huolimattomuutta tällaisissa tilanteissa, lähtökohdaksi tulee asettaa organisaatiossa henkilöt, joilla on mahdollisuus tapahtumien kulun hallintaan ja joilla on siten asemansa perusteella suojele- tai valvontavastuu alemman tason työntekijöiden toiminnasta. Tällainen suojele- ja valvontavastuuketju voi ulottua organisaation ylimpään johtoon saakka mutta toisaalta esimerkiksi työnjohtajan laiminlyönti, vaikka hänellä olisi vain vähäinen asema organisaatiossa, voi perustaa edellytykset RL 9 luvun mukaiselle huolimattomuuden arvioinnille.²²⁵

Tuoreimmassa oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevassa Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä oli kyse osaltaan juuri RL 9:2 mukaisen huolimattomuuden arvioinnista ja siitä, kenen vastuulla organisaation toiminnan valvonta oli ollut. Työturvallisuuslain (23.8.2002/738) mukaiseen työnantajan yleiseen huolehtimisvelvollisuuteen kuuluu tarpeellisin toimenpitein huolehtia työntekijöiden turvallisuudesta ja terveydestä työssä. Tämän velvollisuuden laajuutta rajaa kuitenkin epätavalliset ja ennalta arvaamattomat olosuhteet, joihin työnantaja ei ole voinut vaikuttaa sekä sellaiset poikkeukselliset tapahtumat, joiden seurauksia ei olisi voitu välttää huolimatta kaikista aiheellisista varotoimista (TyöturvallisuusL 8 §).

²²⁵ Jaatinen 2000 s. 98

KKO 2013:56 tapauksessa arvioitavana oli RL 47:1 mukainen työturvallisuusrikkos, jossa X Oy:n työntekijä D oli vammautunut käyttäessään työturvallisuusmääräysten vastaista paperirullien päätylappupuristinta. Työtapa, jota yhtiön työntekijät olivat noudattaneet, oli työturvallisuutta koskevan ohjeen vastainen, eikä yhtiössä ollut tehty parannuksia puristimen käyttöön työntekijän vammautumisen jälkeenkään. Syyttäjä vaati vastuuseen X Oy:n lisäksi A:ta, B:tä ja C:tä, joiden se katsoi asemansa perusteella olleen vastuussa työsuojelumääräysten noudattamisesta ja työntekijöiden turvallisista työtavoista.

Käräjäoikeuden tuomio 5.2.2009

A oli vastannut X Oy:n tehtaan tuotannosta ja kunnossapidosta ajalla 5.2. – 28.3.2007. Hänen vastuullaan oli ollut huolehtia muun muassa tehtaan työympäristöstä ja siellä noudatettavien työtapojen valvonnasta ja riskien tunnistamisesta. B oli ajalla 1.3. - 28.3.2007 ollut niin ikään vastuussa tehtaan työympäristön ja työtapojen valvonnan toteutumisesta ja koneiden työturvallisuusvaatimusten mukaisuudesta. C:n tehtävänä oli 1.1.2005 - 28.3.2007 tarkkailla tehtaan työympäristöä ja alustensa työtapoja ja ohjeiden noudattamista sekä huolehtia koneiden työturvallisuusvaatimusten mukaisuudesta.

Käräjäoikeus katsoi, ettei A:lta ja B:ltä voinut kohtuudella edellyttää mainittujen työturvallisuusmääräysten valvontaa heidän lyhyet työsuhteet, tehtaan laajuus ja koneiden lukumäärä huomioon ottaen ja hylkäsi syytteet heidän osaltaan. C:n käräjäoikeus kuitenkin katsoi laiminlyöneen huolimattomuudesta velvollisuuksiinsa vuoromestarina, ja tämä oli mahdollistanut D:lle aiheutuneen tapaturman syntymisen, vaikka oli jäänyt selvittämättä oliko D:n työtapaturma johtunut osittain myös hänen omasta varomattomasta menettelystään. C tuomittiin työturvallisuusrikoksesta sakkorangaistukseen. C:n laiminlyönti osoitti puutteita yhtiön työympäristön ja työtapojen valvonnassa. Lisäksi työturvallisuusmääräysten vastaiset puutteet puristimessa osoittivat, että X Oy:n toiminnassa ei ollut noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi, jonka vuoksi käräjäoikeus tuomitsi yhtiön 5000 euron yhteisösakkoon.

Hovioikeuden tuomio 26.5.2010

Hovioikeus hylkäsi käräjäoikeuden tavoin A:ta ja B:tä kohtaan esitetyt syytteet katsoen, että muun muassa lyhyiden työsuhteiden vuoksi heitä ei voitu pitää vastuussa D:n työtapaturmasta. Myöskään C:n ei näytetty olleen tietoinen laitteen puutteellisista työturvallisuusmääräyksistä, eikä työntekijöiden virheellisistä työtavoista. C:n vastuu tapahtuneeseen olisi voinut perustua hovioikeuden mukaan korkeintaan hänen pitkäkköön työnjohtaja-asemaansa tehtaassa ja siihen, että hänen olisi pitänyt havaita laitteen määräysten vastaisuus ja tehdä asialle jotain. Hovioikeus päätyi hylkäämään syytteen C:n osalta katsoen, ettei hänen syyllisyydestään ollut esitetty riittävää näyttöä. Samalla hovioikeus hylkäsi myös yhteisösakkovaatimuksen X Oy:tä kohtaan.

Muutoksenhaku Korkeimmassa oikeudessa

Valituslupa myönnettiin syyttäjälle, joka vaati hovioikeuden tuomion kumoamista ja A:n B:n ja C:n tuomitsemista työturvallisuusrikoksista sekä X Oy:n tuomitsemista yhteisösakkoon. A, B, C ja X Oy vaativat valituksen hylkäämistä.

Korkein oikeus totesi alempien oikeuksien tavoin päätylappupuristimen olleen hallintalaitteiltaan ja suojaukseltaan säännösten vastainen. Siitä huolimatta, että oli riidatonta vastuun päätylappupuristimen työsuojelumääräysten mukaisuudesta sekä työntekijöiden turvallisista työtavoista kuuluneen asemansa puolesta niin A:lle, B:lle kuin C:lle, Korkein oikeus katsoi, ettei A ja B voineet olla työsuhteidensa lyhyys ja tehtaan laajuus huomioon ottaen vastuussa D:n loukkaantumisen aiheuttaneista tekijöistä ennen eikä myöskään jälkeen hänen loukkaantumistaan.

Koska C:n oli tehtaan vuoromestarina tullut valvoa muun muassa koneiden ja laitteiden käytön valvontaa, turvallisten työmenetelmien ja henkilönsuojainten käytön valvontaa sekä opastaa työntekijöitä työssään, Korkein oikeus katsoi hänen siten olleen vastuussa päätylappupuristimessa olleiden puutteiden lisäksi myös työntekijöiden käyttämästä virheellisestä työtavasta. Vastuusta vapauttavaksi seikaksi Korkein oikeus ei myöskään katsonut sitä, että työntekijät olivat lopettaneet työnteon C:n tullessa paikalle, eikä sitä, että C oli tapaturman sattumissa hoitanut muuta kuin omaa vakituista työvuoroaan.

Korkein oikeus oli eri mieltä hovioikeuden kanssa myös siitä, että tapaturman lukeminen yksin C:n syyksi olisi kohtuutonta ja tuomitsikin C:n 1.1.2005 - 28.3.2007 tapahtuneesta työturvallisuusrikoksesta sakkorangaistukseen. Yhteisösakkovaatimusta koskien Korkein oikeus huomautti, että hovioikeudelta oli jäänyt arvioimatta yhtiön rangaistusvastuu siltä pohjalta, oliko sen toiminnassa työturvallisuusrikosten hylkäämisestä huolimatta tehty sellainen rikos, jonka johdosta yhteisösakon edellytykset täyttyisivät. RL 9:2.2 mukaan yhteisösakon tuomitseminen on mahdollista, vaikkei yksittäistä tekijää jostain syystä tuomittaisikaan rangaistukseen.

Korkein oikeus katsoi yhteisösakon edellytysten olevan olemassa C:n syyllistyttyä työturvallisuusrikokseen ja koska päätylappupuristinta ei ollut D:lle sattuneen tapaturman jälkeenkään saatettu vastaamaan työturvallisuutta koskevia määräyksiä. Tämä osoitti, että työturvallisuusmääräysten vastainen tila oli yhtiön päätäntävaltaa käyttävien henkilöiden laiminlyönnin ansiosta jatkunut vielä tapaturman jälkeen, eikä yhtiössä siten ollut noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta työturvallisuusrikoksen ehkäisemiseksi.

Yhtiössä työskenteli sen oman selvityksen mukaan 172 henkilöä. Yhteisösakon rahamäärää vahvistaessaan Korkein oikeus otti huomioon myös yhtiön taloudellisen tilan, joka oli vuodesta 2005 lähtien ollut tappiollinen ja toiminta oli ollut lakkautusuhan alla. Lisäksi ominaisuuksiltaan puutteellinen päätylappuristin oli ollut käytössä pitkään ennen D:lle sattunutta tapaturmaa, samoin kuin vaarallinen työtapo työntekijöiden keskuudessa. Puristinta ei ollut D:n loukkaantumisen jälkeenkään saatettu vastaamaan työturvallisuusmääräyksiä, mitä Korkein oikeus piti erityisen moitittavana. Nämä seikat huomioon ottaen se arvioi oikeuden mukaiseksi yhteisösakoksi syyttäjän vaatiman 20 000 euroa.

5. Johtopäätöksiä ja pohdintoja

5.1 Oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisen vähäisyys

Oikeushenkilön rangaistusvastuu on herättänyt paljon epäilyksiä, minkä lisäksi sen toimivuus ja tarpeellisuus on kyseenalaistettu monin tavoin sen säätämisen lähtien ja jo paljon aikaisemminkin. Seuraamuksen periaatteellista painoarvoa rikosoikeudelle pidettiin kyllä tärkeänä alusta alkaen, mutta käytännön soveltamisen arvioitiin alun perin jäävän vähäiseksi ja niin tapahtuikin. Koska työrikokset jätettiin soveltamisalan ulkopuolelle, tarkoitti se käytännössä, että seuraamuksen käyttöala tulisi kohdistumaan lähinnä ympärikoksiin ja joihinkin talousrikoksiin.²²⁶ Kuten on käynyt ilmi, sen ei toisaalta ollut edes tarkoitettu tulevan sovellettavaksi vähäisempinä pidettäviin rikoksiin.

Arvioita soveltamisen vähäisyyteen on esitetty kuitenkin muillakin perusteilla. Siitä huolimatta, että oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisen mahdollisuus nykyään on ulotettu koskemaan suurta osaa rikoslain rikoksista, on arvioitu, että Suomessa ei yksinkertaisesti ole merkittävässä määrin rikollisuutta, jossa yhteisösakko rangaistusmuotona tulisi kyseeseen. Yhteisösakkotuomiota ei myöskään voida antaa tapauksissa, joissa rikoksen tehnyt on niin läheisessä yhteydessä yhteisöön, että tuomittu yhteisösakko kohdistuisi käytännössä yksilörangaistuksen saaneeseen rikoksentekijään.

Katse on kääntynyt myös esitutkintaviranomaisten ja syyttäjien kenties puutteelliseen tietämykseen ja perehdytykseen asiassa sekä voimavarojen ja resurssien vähäisyyteen. Tällä taholla kun on merkittävä vaikutusvalta sen suhteen, tulee-ko yhteisösakkosyyte koskaan edes päätymään tuomioistuimeen asti. Herääkin kysymys, pidettiinkö oikeushenkilön rangaistusvastuuta liian hankalana soveltaa tai arvioitiinko sen merkitys liian vähäiseksi ja jäikö se tämän vuoksi vähäiselle huomiolle alusta alkaen? Kun lain esitöissä punnittiin rangaistusvastuun tarvetta ja sen hyödyllisyyttä, epäilystä herätti myös se, että seuraamuksesta ei ollut mainittavaa kokemusta Suomeen verrattavista maista. Ruotsissa yhteisösakkoa vastaava yrityssakko tosin omaksuttiin vuonna 1986 mutta sitä alettiin kritisoida

²²⁶ Nuotio 1995 s. 980

nopeasti sen toimimattomuudesta. Voidaankin kysyä, miksi Suomen piti toteuttaa oikeushenkilön rangaistusvastuu, vaikka käytäntö osoitti sen toimimattomuuden naapurivaltiossa?

Talousrikoksiin on viimeisten vuosikymmenten aikana kiinnitetty yhä enemmän huomiota rikosten määrän ja niistä aiheutuvien vahinkojen lisääntyessä. Ensimmäinen valtakunnallinen talousrikollisuuden ja harmaan talouden torjuntaan suunnattu ohjelma hyväksyttiin vuonna 1996.²²⁷ Rikoslain uudistuksen yhteydessä talous- ja varallisuusrikokset asetettiin tärkeysjärjestyksessä etusijalle.²²⁸ Yksi selitys yhteisösakon ainakin alun varovaiselle käytölle saattaa kuitenkin löytyä myös kriminaalipolitiikan painopistealueista. Siitä huolimatta, että talousrikokset ovat olleet huomion kohteena ja niiden torjuntaan on suunnattu voimavarojakin, esimerkiksi 90-luvun lopulla hyväksytty kansallinen rikoksentorjuntaohjelma keskittyi lähinnä rikoksiin, joita ihmiset kohtasivat arkielämässään. Talousrikokset laajasti ymmärrettynä aiheuttaa kuitenkin ihmisten arkipäivässä taloudellisten vahinkojen lisäksi myös sellaisia fyysisiä ja moraalisia harmeja, kuten vaaralliset kulutushyödykkeet, saastunut ympäristö, työtapaturmat sekä kilpailun vääristymisen ja markkinoiden epävakauden aiheuttama taloudellinen turvattomuus ja työpaikkojen epävarmuus.²²⁹ Jo tätä taustaa vasten oikeushenkilön rangaistusvastuun merkitys olisi pitänyt nostaa alun perin jalustalle sen sijaan, että jo lain esitöissä ohjattiin sen varovaiseen käyttöön.

5.2 Oikeuskäytännön merkitys

Oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisessa oikeuskäytännöllä voidaan arvioida olevan suuri merkitys, sillä asian ollessa uusi, oikeuskäytännön tehtävä on näyttää tietä. Koska hankalaksi koetun ja edellytyksiltään tiukaksi muotoillun seuraamuksen soveltamisesta ei luonnollisesti sen voimaan tullessa ollut käytännön kokemuksia eikä myöskään merkittävästi kotimaista tutkimusta, oli sen soveltaminen alioikeuksille varmasti aluksi haastavaa. Ensimmäinen Korkeimman oikeuden ratkaisukin asiasta saatiin vasta seitsemän vuotta seuraamuksen käyttöönoton jälkeen. Toisaalta harvoin ennakkopäätöksiin on vaikea tukeu-

²²⁷ Alvesalon mielipidekirjoitus Helsingin Sanomissa 1.9.1999

²²⁸ Nuotio 1995 s. 951

²²⁹ Anne Alvesalon mielipidekirjoitus Helsingin Sanomissa 1.9.1999

tua, mikäli ratkaisun ei voida katsoa koskevan suoraan alioikeudessa käsiteltävää asiaa, sillä varsinainen Korkeimman oikeuden kanta muodostuu vasta, kun tapauksia on riittävästi.

Tähän mennessä Korkein oikeus on joutunut ottamaan kantaa kuuteen olosuhteiltaan hyvin erilaiseen yhteisösakkoa koskevaan tapaukseen. Vaikka yhteisösakkotuomioiden määrä tuomioistuimissa on vähitellen kasvanut, niistä määrättyt rangaistukset ovat jääneet keskimääräisesti alhaisiksi. Työturvallisuusrikoksesta tuomittuja 40 000 euron suuruisia yhteisösakkoja on jo tosin arvioitu suurina. Suurin tuomittu yhteisösakko (500 000 euroa) näyttäisi olevan Neste Oil Oyj:lle määrätty sen toiminnassa aiheutetusta tuottamuksellisesta ympäristön turmelemisesta, jonka ansiosta ympäristölle aiheutui laajamittaisia vahinkoja. Yhtiön liikevaihtoon (yli 7 miljardia euroa) ja sen tulokseen nähden yhteisösakon voidaan katsoa olevan kohtuullinen. Ratkaisun perusteluista voidaan kuitenkin päätellä, että yhteisösakko oltaisi voitu määrätä suurempana, mikäli kyseessä olisi ollut tuottamusta vakavampi rikos. Tapauksessa rikoksen katsottiin ilmentävän lähinnä ajattelemattomuutta ja välinpitämättömyyttä piittaamattomuuden sijaan.

Alla olevasta taulukosta ilmenee yhteisösakkotuomioiden lukumäärän varovainen kasvu vuosien 2005 – 2011 välillä. Keskimääräinen rangaistus yhteisösakkotuomioissa on kuitenkin ollut melko pieni.²³⁰

Suomessa annetut yhteisösakkotuomiot (KO, HO) vuosina 2005 – 2011

Vuosi	Määrä (kpl)	Keskimääräinen rangaistus (€/vuosi)	Tuomitsematta jätetyt (kpl)	Hylätyt (kpl)
2005	8	6 812,5	2	5
2006	11	21 168,2	-	18
2007	18	9 555,6	6	16
2008	24	7 062,5	10	13
2009	37	9 567,6	7	9
2010	28	12 821,4	4	15
2011	29	6 706,9	12	19

²³⁰ Tilastokeskus [viitattu: 25.11.2013]

5.3 Pohdintoja

On varmasti kiistatonta, että oikeushenkilön rangaistusvastuu Suomessa ei ole toiminut täysin toivotulla tavalla – ellei toivotuksi tavaksi luokitella sen lainsäädäntövaiheessa kehotettua ”varovaista liikkeelle lähtöä”, joka tuntuu osittain yhä jatkuvan. Tutkiessani aihetta heräsi kysymyksiä, joihin en voi täysin sanoa löytäneeni vastausta. Oikeushenkilön rangaistusvastuuta säädettäessä tuomioistuimia suorastaan kehoitettiin varovaisuuteen, koska pelättiin muun muassa, että yhteisösakkotuomioita alettaisiin antaa lukumääräisesti liikaa, minkä lisäksi se säädettiin koskemaan vain harvoja rikoksia. Ymmärrettävästi käytännön kokemusta seuraamuksen käytöstä ei mainittavasti Ruotsin tehottomaksi kritisoitua yrityssakkokäytäntöä lukuun ottamatta ollut, mutta miksi säätää seuraamus, jonka tarkoituksena on alun perin soveltua mahdollisimman harvoissa tapauksissa, sen sijaan, että se säädettäisiin koskemaan kaikkiin olosuhteiltaan vastaaviin tilanteisiin? Toisaalta nykyaikainen yhteiskunnan kehitys - jonka ansiosta yhä useampaa toimintaa harjoitetaan yritystoiminnan muodossa - selittää sitä, että seuraamus on vasta vähitellen laajentunut koskemaan aikaisempaa suurempaa joukkoa rikoslain rikoksista.

Yksi rikosoikeudellisten seurausten tärkeimmistä funktioista on saada aikaan pelotevaikutus, jonka johdosta mahdollinen rikoksentekijä mieltää aikomastaan rikoksesta tuomittavan rangaistuksen niin ankaraksi, että pidättäytyy rikoksen tekemisestä kokonaan. Tällöin puhutaan yleispreventiosta. Jotta saataisiin aikaan yleisestävä vaikutus, on luonnollinen ja tärkeä edellytys, että rikosoikeudellinen normi ja siihen liittyvä sanktio tunnetaan. Tässä yhteydessä ei puhuta edes rikosoikeudellisen säännöksen juridisesta osaamisesta, vaan ylipäänsä siitä, että ihmiset tietävät tietyn teon kriminalisoiduksi.²³¹ Nykyisellä oikeushenkilön rangaistusvastuulla tuskin voidaan sanoa olevan merkittävää yleisestävää vaikutusta, minkä lisäksi Ari Huhtamäen Helsingin Sanomissa (15.8.1994) ilmaisema kanta - jonka mukaan yhteisösakolta puuttuu yleisestävyyden lisäksi vaikutus ammattirikollisiin, jotka eivät jätä jälkeensä maksukykyisiä yhtiöitä yhteisösakkoja maksamaan – on perusteltu nykyoloissakin.²³²

²³¹ Utriainen 1992 s. 33 - 34

²³² Ari Huhtamäen mielipidekirjoitus, Helsingin Sanomat 15.8.1994

Yleisestävyydestä oikeushenkilön rangaistusvastuun yhteydessä puhuttaessa arvioisin, että siitä huolimatta, että yleisesti tiedetään esimerkiksi ympäristölle aiheutetun vahingon olevan rangaistavaa, harvoissa yhteisöissä tiedostetaan konkreettisesti yhteisörangaistuksen uhka - saati osataan pelätä sitä, mikäli toiminta ei ole lainmukaista. Toisaalta oikeushenkilön rangaistusvastuu on viime vuosina saanut korostunutta julkisuutta isojen yhtiöiden (kuten Neste Oil Oyj, UPM, Lokapojat, Lassila & Tikanoja, FIM Omaisuudenhoito Oy) joutuessa syyt-teeseen, jossa on vaadittu – ja tuomittukin tuntuvia yhteisösakkoja.

Yhteisösakon säätäminen pakolliseksi edellytysten täytyessä ja sen soveltami-sen laajentaminen työturvallisuusrikoksiin olivat varmasti oikeita ratkaisuja yh-teisörangaistuksen tehokkuuden lisäämiseksi. Pohdinnan arvoinen voisi olla lisäksi ajatus yhteisösakon sitomisesta rikoksen tehneen yhteisön liikevaihtoon ainakin niissä tapauksissa, joissa rikoksen voidaan katsoa vaikuttaneen merkit-tävästi yhteisön tuloihin. Liikevaihtoon sidottu yhteisösakko oli lainvalmistelussa tosin esillä, mutta sen on arvioitu asettavan rangaistusasteikon liian laajaksi ja vaikeuttavan rangaistuksen mittaamista.

Koska yritystoiminnalla kuitenkin on tärkeä rooli yhteiskunnassa ja suuri osa yrityksistä toimii täysin laillisesti, ei olekaan täysin tarkoituksenmukaista, että niiden toiminnasta aiheutuneista virheistä tuomittavat seuraukset rakennettaisiin liian raskaiksi. Siitä huolimatta, että on sekä yrityksen että yhteiskunnan etujen mukaista, että yritystoiminnassa tapahtuneet virheet oikaistaan tehokkaasti, hyvin tiukka kriminalisointi ei kuitenkaan aina ole paras tapa puuttua lainvastai-suuksiin. Tällöin myös siviilioikeudella on suuri merkitys taistelussa talousrikolli-suutta vastaan.²³³

5.4 Yhteenvetoa

Olen pyrkinyt työssäni tuomaan esiin oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liit-tyvää keskustelua puolesta ja vastaan ja hahmottamaan siitä seuranneita hyöty-jä ja ongelmakohtia. Yksikään uudistus tuskin selviää ilman kritiikkiä mutta siitä

²³³ Irjala 1998 s. 50

voidaan olla varmoja, että oikeushenkilön rangaistusvastuu on tuonut mukanaan mielenkiintoisen lisän rikosoikeudelliseen vastuuoppiin.

Viisi vuotta oikeushenkilön rangaistusvastuun omaksumisen jälkeen ilmestyi Heikki Jaatisen kattava teos kyseisestä seuraamuksesta, jossa hän arvioi sen merkityksen suomalaisessa kriminaalipolitiikassa olevan toistaiseksi arvoitus. Näin siitä huolimatta, että hän arvioi sen painoarvon kasvavan pelkästään sen vuoksi, että Euroopan unioni asetti jo tuolloin paineita rangaistusvastuun rikoslajikohtaisen soveltamisalan laajentamiselle.²³⁴ Rikosoikeuden yleisiin oppeihin nähden yhteisöjen rikosoikeudellinen vastuu tullaan varmasti aina näkemään ongelmallisena, sillä siltä puuttuu systematiikka, joka yksilökeskeisessä rikosoikeudessa löytyy luonnostaan.²³⁵ Oikeushenkilöiden rikosoikeudelliseen vastuuseen saattaminen on aiheen kiistanalaisuudesta huolimatta ollut tarpeellinen muutos yhteiskunnan rakenteiden muuttuessa radikaalisti. Siitä huolimatta, että se ei ole toiminut täysin toivotulla tavalla, sen soveltaminen tuomioistuimissa on yleistynyt.

Oikeushenkilön rangaistusvastuuta olisikin järkevää lähestyä perusoikeuksien turvaamisen ja kriminaalipolitiikan suunnasta. Kun oikeushenkilön rangaistusvastuun taustalta löytyvät syyt ymmärretään niiden oikeista lähtökohdista käsin ja edellytykset hahmotetaan rikoslainoppia apuna käyttäen osaksi rikosoikeusjärjestelmää, oikeushenkilön rangaistusvastuu muuttuu järjelliseksi asiaksi, eikä suoraa verrannollisuutta yksilön rangaistusvastuuseen tarvitse koskaan syntyäkään.²³⁶

²³⁴ Jaatinen 2000 s. 168

²³⁵ Jaatinen 1998 s. 186

²³⁶ Jaatinen 1998 s. 186